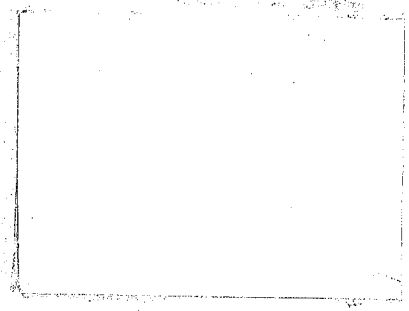

ANADOLU'YU AYDINLATAN GÜNEŞ

PİR-Î TÜRKİSTAN HOCA AHMET YESEVÎ VE YESEVİLİK

Prof. Dr. CEMAL ANADOL

KAMER

Kamer Yayınları
Yayın Nu 77
İstanbul - 1994

ANADOLU'YU AYDINLATAN GÜNEŞ

PİR-Î TÜRKİSTAN HOCA AHMET YESEVÎ VE YESEVİLİK

Prof. Dr. CEMAL ANADOL

KAMER YAYINLARI
Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı Nu : 3
Beyazıt / İST : Tel : (0216) 518 26 48

Yayın Sorumlusu
İlhan Bahar
Kapak Kompozisyon
Lâtif Uğurtekin
Düzenleme ve İç Düzenleme
Sevda Uğurtekin
Teknik Danışman
Murat Eser
Montaj
Yaşar Arısan
Dizgi
Arısan Reklam
Baskı
Başak Ofset
Cilt
Başak Ofset

Yazarın Yayınevimizden Çıkan Eserleri

1 - HALK İNANIŞLARI SİHİR, TILSIM, BÜYÜ.
2 - YUNUS EMRE.

Değerli Ağabeyim
M. Emin Alpkan'ın
Aziz Rûhuna

İÇİNDEKİLER

Cemal ANADOL kimdir? 9
Önsöz 11
Ahmet Yesevî'nin hayatı 15
Hoca Ahmet Yesevî'nin doğduğu ve yaşadığı yer Sayram ve Yesi 17
Ahmet Yesevî'nin Arslan Baba'ya intisabı 21
Büyük Türk mutasavvıfının Hoca Ahmet Yesevî adı ile anılmasına sebep olan olaylar .. 23
Ahmet Yesevî'nin Şeyh Yusuf Hemedâni'ye intisabı 26
Hoca Ahmet Yesevî'nin Kerametleri ve Çilehâne Hayatı 31
Hoca Ahmet Yesevî halifeleri 44
Yesevî'ye tarikatı şeyh silsilesi 52
Yesevî Dervişleri 53
Ahmet Yesevî soyundan Gelenler 69
Yeseviliğin Âdap ve Erkânı 71
Yesevilik'te ibâdet ve zikir usûlleri 81
Yesevî Târikatında "Halvet" 87
Yesevîlik ile ilgili Tarikatlar 90
Anadolu'nun Türkleşmesi ve vatan olmasında Ahmet Yesevî Dervişlerinin birleştirici ve kaynaklaştırıcı rolleri 92
Edebî bakımdan Hoca Ahmet Yesevî 97
Ahmet Yesevî'nin hikmetleri 99

Hoca Ahmet Yesevî'nin fakr-Nâmesi..... 107
Hoca Ahmet Yesevîden sonra..... 109
Hoca Ahmet Yesevî'nin Cami, Türbe ve
İmareti 112
Sonuç 116
Kaynakça yazmalar 117
Eski yazı ile basılan eserler..... 118
Lâtin harfli Alfabe ile basılmış eserler 119
Dış ülkelerde basılmış yayınlar..... 121
Tezler 123
Ansiklopediler 123
Gazete ve Dergiler 123

CEMAL ANADOL KİMDİR ?

1933 yılında **İstanbul**'da doğan yazar, baba tarafından **Malatya**'lı bir âileye mensuptur. **Gazetecilik Yüksek Okulu** ve **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü** mezunudur.

Yazı hayatına 1948 yılında bir spor yazısı ile başlayan yazar; **Son Telgraf, Gece Postası, Hakikat, Tan, Tanin, Akşam, Haber, Yeni istanbul, Bâbıâlide Sabah, Bugün, Bizim Anadolu, Millî Gazete, Millet, Hergün, Sabah, Tercüman, Son Havadis, Türkiye, Zaman ve Ortadoğu** gazetelerinde; muhabirlik, muharrirlik, sekreterlik, şeflik veya müdürlük yapmış ya da yazıları yayınlanmıştır.

Basılı 35 eseri, bir o kadar da basılmamış eseri olan **Cemal Anadol,** eser veya yazılarından; bugüne kadar ikisi **Türkiye** dışıdan olmak üzere 23 ödül kazanmıştır. Aynı zamanda, çeşitli branşlarda iyi bir spor adamı da olan **Cemal Anadol**'un bu alanda kazandığı 8 ödül daha bulunmaktadır. Yurt dışından kazandığı ödüller; **Azerbaycan**'da, **Şamahı**'da kurulu, **İlimler Akademisi**'ne bağlı **"Mehmet Nâsırüddin Tûsî Astrofizika Rasathânesi"**nin, **"Türk Havacılık Tarihi"** isimli eserine verdiği aynı isimdeki ödül ile Bakü'de yayınlanan **"Dedem Korkut Gazetesi"**nin; barışa, kardeşliğe, dostluğa, karşılıklı anlaşmaya, medeniyete hizmet eden "korkusuz şahsiyetlere" verdiği Dede Korkut Mükâfatı"dır. Bu mükâfatın ikincisi, mayıs sonunda; **Azerbaycan'da** bir işareti ile grevleri başlatan, durduran

ve **Halk Cephesi**'nin en tesirli lideri olarak bilinen İtibar Mehmedoğlu'ya vermiştir. Bu ödül **Cemal Anadol'a** aynı zamanda **"Tarihin Işığında Ermeni Dosyası"** isimli eseri için verilmiştir.

Gazeteci ve yazar **Cemal Anadol, Azerbaycan İlimler Akademisi**'ne ülke dışından ikici kişi olarak **"şeref üyesi"** yapılmıştır. Bu sıfat, ilk defa **Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü**'ye verilmişti.

Cemal Anadol, Azerbaycan'da; **Mehmet Emin Resûlzâde Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Devlet Güzel Sanat'lar Üniversitesi** ve **Azerbaycan İlimler Akademisi** gibi, üç büyük ilim kuruluşunun aslî profesörlüğü ünvanı ile de taltif edilerek, **Cemal Anadol**, şu anda erişilmesi çok güç bir rekor kırmıştır.

Cemal Anadol'un eserleri'nin herbiri **Türk** milliyetçilerinin başucu kitabı olmuş, yıllar boyunca da olmaya devam edecektir.

Latif Uğurtekin

ÖNSÖZ

Ahmed Yesevî, fikrî şahsiyeti ve menkibevî hayâtı ile **Orta Asya Türk Dünyası**'nın en büyük ismidir. Tarihî ve edebî sîmasından çok, destânî şahsiyeti ile yaşamış ve yüceltilmiş bir velîdir.

Sûfî bir şâir ve tarikat sahibi bir mürşîd olarak, **Türk** milletinin mânevî hayâtında asırlarca nüfuz sâhibi olan ve **Şeyh Ferîdü'd - dîn-i Attar**'ın **"Pîr-i Türkistan"** dediği **Ahmet Yesevî**'nin kerâmetleri, **Türk**'ün gönül ve coğrafyasında öylesine yayılmıştır ki, zamanla menkîbeleşmiş, kerâmetleri ölümünden sonra da devam etmiş ve bir kültür teşkil etmiştir.

O, kendilerinde **Hakk**'a yakınlık gördüğü halifelerini, başka ülkelere göndererek tarikatını yaymış, ölümünden sonra da bu mürîd ve halifeler, kendilerine düşen vazifeyi başarı ile görmüşler; **Türkistan**'dan **Horasan**'a, **Buhara**'ya, **Rûm**'a, **Şam**'a yayılmışlardır.

Yesevîliğin bu işe bu kadar müsâit olması, etrafında **İslâmiyet**'e yeni girmiş, fakat ona çok kuvvetle bağlanmış göçebe ya da köylü **Türkler**'in toplanmış olmalarındandı. Böylece, bu insanların eski **Türk** kabile gelenekleri, **Yesevilik** ile karışmıştır.

Müslüman-Arap ordularıyla, **Müslümanlığı** kabul eden **Türkler**'in savaş yolu ile kapmaya çalıştıkları işi **Yesevî,** tasavvuf yolu ile daha kolay yapmış ve yaptırmıştır.

Yesevî dervişleri, **İslâm** tasavvufu esaslarını yaymakla kalmamış, çeşitli tarikatların doğmalarına imkân hazırlamışlardır.

Türk milleti; kendisine **Allah,** yaratılış, varlık, yokluk, ölüm ve ölümden sonrasıyla, cennet ve cehennem gibi kavramlar üzerinde çok çekici ve duygulandırıcı sözler söyleyen **İslâm** dervişlerini asla yadırgamamış, onları kendi kam ve baksılarına benzeterek heyecan ve saygı ile karşılayarak sevmiştir. Eski ozan, kam ve baksılara nisbetle; çok yeni bilgi ve ülkülerle dolu derviş şâirler, kısa zamanda halkın gönlünü kazanmışlar, bu derviş şâirlere; ata, baba ve hoca gibi hem heybetli, hem de cana yakın isimler verilmiştir. Bunlar arasında; **Arslan Baba, Korkut Ata, Çoban Ata** hâtıraları ile birer mukaddes isim hâlinde yaşamaktadırlar.

Dünyânın dört bir yanından gelmiş 99.000 müridin mürşidi olan **Yesevî**'nin **Türk** tarihindeki önemi, beş on parça tasavvufî manzume yazmış bir şâir olmasından değil, **İslâmiyet**'in **Türkler** arasında yayılmaya başladığı asırlarda onların arasına ilk defa bir tasavvuf mesleği vücuda getirerek, rûhlar üzerine asırlarca hüküm sürmüş olmasındandır. **Yesevî** kuvvetli şahsiyetiyle, **Türkler** arasıda asırlarca hüküm sürmüştür. Kurduğu tarikat, **Türkler** arasında ilkti.

Ahmet Yesevî'nin **Anadolu**'ya mânevî fetihler için yolladığı dervişler arasında; **Hacı Bektaş, Sarı Saltuk** da bulunuyordu. **Yesevî,** Sarı Saltuk'u **Horasan erenleri**'nden yediyüz kişi ile **Hacı Bektaş**'a göndermişti.Aslen **Hoy**'lu olan **Ahi Evren** de, **Yesevî** halifelerinden aldığı tasavvufî terbiyeyi ahilik yolu ile**Anadolu**'daki **Türk** esnaf ve sanatkârlarına yaymıştır. (1).

(1) Bak; Cemal Anadol; ***Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler,*** *Ankara 1991*

Niyaz-âbâd da türbesi ziyaretgâh olan **Avşar Baba, Merzifon**'da **Pir Dede, Karadeniz** kenarında **Akyazılı, Filibe**'de yol üzerinde Adatepe'de medfun **Kıdemli Baba, Abdal Mûsâ, Unkapanı**'nda **Horoz Dede, Zile**'de **Şeyh Nusret, Tokat**'ta **Gajgaj Dede, Geyikli Baba, Yozgat**'ta **Emîr Cine Osman; Evliyâ Çelebi**'nin gezdiği yerlerde mezarlarını tesbit edebildiği **Yesevî** velileridirler (2).

Ahmet Yesevî, Türkistan'ın geniş bozkırlarında yaşayan göçebe kütlelere; hem **İslâm**'ı, hem de tasavvufu tanıtma yollarını iyi kavramış bir mürşid sıfatıyla, sözlerini XII. yy. **Türkleri**'nin çok iyi anlayacakları sâde bir dille söylemiş, milletin çabuk öğrenip hemen terennüm edebileceği bir vezin ve şekille söyleyerek, **Orta Asya**'da tasavvufî bir halk edebiyâtı meydana getirmiştir. Onun, gerek **Türk** tekke edebiyâtı, gerekse halk arasında hızla gelişen ve sekiz asırdır yaşayan **Türk** tasavvuf edebiyâtı üzerindeki tesiri de geniş ve devamlı olmuştur.

Hikmetlerinin lirizmden mahrum olması, **Ahmet Yesevî**'nin **İslâmiyet**'i **Türkler**'e sevdirmek gâyesi taşıyan öğreticilik vasfındandır.**Birleşmiş Milletler**'in **UNESCO** teşkilatı'nın ilân ettiği anma yılında; bâzı iyi niyetli kalem sahipleri, çeşitli dergilerde, ansiklopediler, vb. kaynaklardan faydalanarak **Hoca Ahmed Yesevî** hakkında makaleler yazmışlardır.Bununla birlikte, bu konuda derli, toplu bir yayın henüz yapılamamıştır.

Bunu milletçe bir eksiğimiz kabûl ederek, **Yûnus Emre** isimli eserimizden sonra, değerli araştırmacı, gazeteci ve yazar **Cemal Anadol**'un **36 cı** kitabı olarak kıymetli okuyucularımıza sunmanın gururunu duyuyoruz.

(2) Ayrıca bak; Cemal Anadol; ***Anadolu'yu Aydınlatanlar, Peygamber Mûcizeleri-Evliyâ Menkîbeleri,*** *İstanbul 1984; Cemal Anadol;* ***Tarihten Günümüze Dünyada ve İslamiyette Halk İnanışları,*** *İstanbul 1988.*

Bu arada **Orta Asya'da Hoca Ahmed Yesevî** ile ilgili yayınların 300.000 adet sattığını söylemek , bu konudaki zavallılığımızı gözler önüne sermek istiyoruz.

Ancak; **Türk** milleti, **Hoca Ahmed Yesevî**'ye olan mânevî borcunu türbesini restore ettirdikten başka, adına Üniversite kurma hazırlığı ile bir ölçüde ödeme gayreti içerisindedir.

Bu sevinci de birlikte paylaşmanın mutluluğu ile saygılarımızla..

KAMER YAYINLARI

AHMED YESEVÎ'NİN HAYÂTI

Ahmed Yesevî, V. yy'ın ortalarına doğru **Çin**'in **Doğu Türkistan** bölgesinde **Aksu** sancağına bağlı ve **Aksu**'nun 176 kilometre kuzey doğusunda buluan **Sayram** kasabasında doğdu. **Sayram,** Tarın ırmağına tâbi **Şâhyâr Nehri**'ne dökülen **Kara-su**'nun üzerinde küçük bir kasaba idi.

Sayram çok eskidenberi önemli bir **İslâm** merkezi idi ve halkı üç uruğa, yâni üç sınıfa ayrılmıştı: Bunların birincisi nesepleri eski **Tacik** şahlarına kadar giden **Şah- Uruğu,** ikincisi eski **Emir** ve **Mirzâlar**'a kadar giden **Emir-Uruğu, Hazret-i Ali** torunlarından olan **Hoca-Uruğu,** diğeri ise seyidliği hâiz olan **Uruğ** idi.

Hocalar İmâm Muhammed Hanefî evlâdından sayılıyorlardı (3).

Kitabımıza konu olan büyük **Türk** mutasavvıfı **Ahmed Yesevî**'nin hayâtı menkîbelere dayanır.

Ahmed Yesevî hakkındaki menkîbelerin **Türkistan** ve **Kırgızistan** (Merkezi-Doğu sâhası), **İdil** boyu (Kuzey sâhası), **Anadolu** ve **Rumeli** (Batı sâhası) gibi başlıca üç değişik **Türk** sahasına yayıldığı görülür (4).

*(3) Molla Mûsa b. Molla İsâ Seyrâmî; **Tarih-i emniye,** Kazan, 1905, S. 286*

*(4) Bak, Orhan Fuat Köprülü; **Tarihi Kaynak Olarak XIV ve XV Asırlardaki Bazı Türk Menâkibnâmeleri,** İstanbul Üniv. Tarih Semineri Ktp. no. sız, basılmamış doktora tezi; Fuat Köprülü : **Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten,** I. Ankara 1943, Sayı: 27, S. 430 - 451*

Bu menkîbelerden söz eden tek yazma eserden babasının, **Türkistan**'ın Sayram şehrinde kökleri **Hazreti Ali**'ye kadar uzanan **Şeyh İbrahim** olduğunu öğreniyoruz.(5)

*(5) Hazînî; **Cevâirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr** (Menâkıb-ı Evliya Çevirisi), Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlis Efendi Kitapları, yazma s. 66; İstanbul Üniv. Küt. no. 3893*

HOCA AHMED YESEVİ'NİN DOĞDUĞU VE YAŞADIĞI YER; SAYRAM VE YESİ

Görüldüğü gibi **Ahmed Yesevî,** Türkistan'da; **Sayram** ve **Yesi**'de yaşamıştır.

Kaşgarlı Mahmud'a göre, **Sayram;** Türkçe bir kelime oluyor; **Divanü Lûgati't - Türk**'te, **Sayramlanmak;** sığ bir hal almak, suyun azalması, suyun çekilmesi mânâsına gelmektedir.

İslâm coğrafyacılarına göre de, **Sayram**'a **İsbicab** veya **İsficab** da deniliyordu. **Zeki Velidî Togan**, bu kelimenin aslının **Sefid Âb** olduğunu söyler. Mânâsı; Ak-su demektir. Burası, XI yy'da, **Argu** ile **Oğuz** İli arasında bir sınır şehri olup, o tarihlerde; **Harezm**'den **Sayram**'a kadar **Oğuzlar** yaşıyorlardı."

Togan, **İsbicab**'ı; büyük bir merkezdir. Mamurdur. Elbiseciler çarşısı vardır. Dört kapılı câmisi bulunmaktadır. Her kapının önünde birer ribat mevcuttur. Kapıları; **Nücâket, Farruhan, Şâkirâne** ve **Buhara**, ribatlar ise; **Nahşablılar, Buharalılar, Semerkandlılar** ve **Karatekinliler** isimlerini taşımaktadır. Fakirlere her gün katık ve ekmek verilir. 7000 dirhemlik çarşı geliri buraya tahsis edilmiştir. Bir rivâyete göre; 1700 ribat sayılmıştır. **İsbicab**, sınırı yakındır. Cihad merkezidir. Şu anda harab vaziyettedir." şeklinde anlatır.

Ünlü **Oğuznâme**'de de **Sayram** hakkında;

"Olcay Han'ın yaylak ve kışlakları Türkistan idi. Kışlarını Karakum'daki Borsuk'ta geçiriyordu. Burada iki şehir vardı. Birisi Talas, birisi Karı (eski) Sayram'dır ki, bu son şehrin çok büyük kırk kapısı vardır. Bugün, orada Müslüman Türkler yaşıyorlar. Qunçi'nin memleketine yakın olup, Qaydu'ya âittir... Talas ve Sayram. O tarafın askerleri, Oğuz'un ülkesinde dikbaşlılık gösterdiler. Oğuz onların üzerine yürüyüp, yendi. Talas ve Sayram'dan başlayıp, Maveraün Nehr'e, Buhara ve Horezm'e kadar ele geçirip, idaresine aldı... Oğuz'un cihangirlik devrinde, biz cihanı fethetmek gayesi ile dünyanın her tarafına gideceğiz. Huçavur ('a) yâni asıl vatan ve yurdumuz olan Talas ve Sayram geride kaldı. Eğer düşmanlar bizim yokluğumuzda buraları alırlarsa, bizim için talihsizlik, düşmanlar için de bir şöhret vesilesi olacaktır, diye düşündü. Ve Oğuz kavmi, Talas ile yöresinde görevlendirildi... Sağ kol olan Bozoklar, Sayram sınırlarında yaylasınlar..." şeklindeki görüşlere rastlamaktayız.

İslâmiyet'in yayılması ile ön plâna çıkan **Sayram**'daki îmar faaliyetleri şehrin hayâtına canlılık getirmiş, daha sonraki asırlarda burası çeşitli istilâ hareketlerine uğramıştır.

Nizâm-ül mülk'ün yaptırdığı ribat, **Müslüman - Türklüğün** en eski câmilerinden birinin olması, **Saman'lı Nuh**'un emri ile yaptırılan sûrlar **Sayram**'a; Mânevî güzellikler kazandırmışlardır.

Hocasının vefatı üzerine bir süre, burada halkı dâvet ile meşgûl olmuş, sonra da bütün kendisine bağlı olanları Abdü'l-Hâlik Gucduvânî'ye bırakarak, mânevî bir işâret üzerine **Yesi**'ye gelmiştir (6).

(6) Hazînî; Cevhahirü'l - Ebrâr, s. 225 - 229

Yesi yahut bugünkü adıyla **"Türkistan"** şehri, **Orenburg - Taşkent** demiryolu üzerinde, asırlar boyu çeşitli hânedanların hâkimiyetinde yaşamış bir şehirdir.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından restore ettirilen ve çevresinde; asırlardanberi senede bir defa **Zilhicce**'nin onuncu günü **Hoca Ahmed Yesevî**'nin menkîbelerinin anlatıldığı ve methiyelerin yapıldığı ilâhîlerin söylenildiği, sûfîlerin halvete girdikleri büyük merâsimlere sahne olan **Hoca Ahmed Yesevî Türbesi**'nin **Orta Asya Türklüğü**'nün büyük ziyâretgâhı olarak önemi daha da artmıştır.

AHMED YESEVÎ'NİN ÂİLE ŞECERESİ

Âile şeceresindeki bilinen silsile; **"Şeyh İbrâhim b. Şeyhül-İlyas b. Şeyh Mahmud b. Şeyh Mahmud (?!) Şeyh b. Şeyh b.Muhammed Şeyh İftihar b. Şeyh Ömer b.Şeyh Osman b. Şeyh Hüseyin b. Şeyh Hasan İbn Şeyh İsmail b. Şeyh Mûsâ b. Şeyh Mü'min b. Şeyh Hârûn b. Şeyhü'ş-şüyûh Bahrü'l-irfân cebelü'l-itmi'nân Kutb-ı Türkistan Hoca İshak Bâb b. Abdu'r-Rahmân b. Abdü'l-Kahhar b. Abdü'l-Fettah b. İmâmü'l-Hanefi b. Alivyü'l-Murtazâ"** şeklindedir. (7). **Şeyh İbrahim** halifelerinden mûsa Şeyh'in kızı Ayşe hatunu almış ve bundan **Gevher-Şehnaz** adlı bir kızla ondan yaşça daha küçük olan Ahmed dünyaya gelmişti. Anaları daha önce öldüğünden **Şeyh İbrahim**in vefatında 7 yaşında olan Ahmed ablasının vasiliği altında kalmıştı.

Bu yetim Yüce İslâm Peygamberi'nin mânevî bir işâreti ile ashabdan **Şeyh Arslan Baba**'dan terbiye görmüştür.

(7) A.g.e-; s. 48-49

AHMED YESEVÎ'NİN ARSLAN BABA'YA İNTİSABI

Sayram'a kadar gelerek, küçük **Ahmed**'i irşâd eden **Arslan Baba**'nın dörtyüz veya yediyüz yıl yaşadığı rivâyet edilir.

Bu irşâdın dayandığı mânevî işâret, bir başka yazma eserde şöyle anlatılır (8).***Hazret-i Peygamber'in gazâlarından birinde, Ashâb-ı Kiram nasılsa aç kalarak onun huzûruna geldiler; biraz yiyecek istirham ettiler. Hazret-i Peygamber'in duâsı üzerine Cibril-i Emin, cennetten bir tabak hurma getirdi; fakat o hurmalardan bir tânesi yere düştü. Hazret-i Cibrîl dedi ki : "Bu hurma sizim ümmetinizden Ahmed Yesevî adlı birinin kısmetidir". Her emânetin sâhibine verilmesi tabiî olduğu için, Hazret-i Peygamber, ashâbına, içlerinde birinin bu vazifeyi üzerine almasını teklif etti. Ashâbdan hiçbiri cevap vermedi; yalnız Baba Arslan inâyet-i risâlet-penâhî ile bu vazifeyi üzerine alabileceğini söyledi. Bunun üzerine, Hazret-i Peygamber, o hurma tânesini eliyle Arslan Baba'nın ağzına attı ve ağzına üfürdü. Hemen hurma üzerinde bir perde zâhir oldu ve Hazret-i Peygamber, Arslan Baba'ya, Sultan Ahmed Yesevî'yi nasıl bulacağını ta'rif ve ta'lim ederek, onun terbiyesi ile meşgûl olmasını emretti."***

*(8) Hâce Nakibü'l-eşrâf Buhârî Seyyid Hasan; **Müzekkir-i Ahbâb**, Farsça, Berlin Krallıyet Kütüphânesi, yazma, s. 299-301*

Şems isimli bir **Yesevî** şâiri de bir şiirinde bu menkîbeyi şöyle anlatır (9).

"Hazret-i Peygamber birgün Arslan Baba'yı çağırarak ona bir hurma verdi ve dedi ki "Benden sonra Ahmed adlı bir çocuk dünyaya gelecek; o, ümmetimin zübdesidir, onu gör ve bu hurmayı ona ver" Hazret-i Peygamber'in duâsı berekâtiyle Arslan Baba uzun zaman yaşadı. Muttasıl, emâneti sâhibini araştırıp duruyordu. Nihayet, o tarihten dörtyüz yıl sonra Türkistan'a geldi, âdeti üzre her tarafa haberler yolladı ve nihayet onu Yesi'de mektebe giderken buldu. Arslan Baba, çocuğa selâm verdi, çocuk selâmı iâde ettikten sonra, "Ey Baba, emânetimiz hani?" diye sordu. Arslan Baba bu beklemediği sualden şaşırdı, "Ey velî, sen bunu nereden biliyorsun?" dedi. Çocuk "Allah bana bildirdi!" cevabını verdi. Sonra adını sordu, Ahmed olduğunu anladı ve emâneti sâhibine teslim etti."

Arslan Baba, Sayram'a gelmiş, üzerine aldığı vazifeyi yerine getirdiğinden bir yıl sonra vefat etmiştir. **Divân-ı Hikmet**'ten öğrendiğimize göre (10): onun canını almış, hûriler ona ipekten kefen biçmişler, yetmişbin melek, onu ağlaya ağlaya **Cennet**'e götürmüşler.

Çevresinde pek çok kerametin sâhibi olan **Şeyh İbrahim**'in oğlu küçük **Ahmed** yedi yaşına gelinceye kadar birçok mânevî rütbeye erişmiş ve sonra da **Arslan Baba**'nın terbiyesi sâyesinde **İslâm** tasavvufunun yüksek olgunluk mertebesine erişmiştir.

(9) Hacı Süleyman Efendi (Özbekler Dergâhı Şeyhi); ***Dîvân-ı Belâgat ünvân-ı Sultanü'r-ârifin Hoca Ahmed Yesevî****, İstanbul 1299, s.173*

(10) ***Dîvân-ı Hikmet****, s. 7*

BÜYÜK TÜRK MUTASAVVIFININ "HOCA AHMED YESEVÎ ADI İLE ANILMASINA SEBEP OLAN OLAYLAR

Oğuz menkîbelerinde; bu küçük çocuğun, bütün **Asya**'yı ve **Türk** dünyasını saran "**Hoca Ahmed Yesevî**" adı ile anılmasına vesile olan olaylar zinciri şöyle anlatılmıştır (11).

"Mâverâü'nnehr ve Türkistan'da Yesevî adlı bir hükümdâr saltanat sürüyordu. Kışın Semerkand'da oturuyor, yazları Türkistan dağlarında yaşıyordu. Bütün Türk hükümdârları gibi av meraklısı olan bu pâdişah, yazları, Türkistan dağlarında avlanmakla vakit geçirirdi; lâkin bir yaz Kara-cuk dağında avlanmak istediği hâlde, dağın çok girintili çıkıntılı olması onu bu emelden mahrûm etti; Kara-cuk'da hiç av avlayamadı". Bunun üzerine bu dağı ortadan kaldırmak istedi.

Kendi hükmettiği yerlerde ne kadar velîler varsa hepsini topladı ve duâları berekâtiyle bu dağı ortadan kaldırmalarını istedi. Türkistan evliyâsı hükümdârın bu niyâzını kabûl ettiler. İhram bağlayıp üç güne kadar bu dağın ortadan kalkması için tazarru ve niyâza koyuldular; fakat bütün tazarru'lar, umulanın aksine, neticesiz kaldı. Sebebini araştıdılar,

(11) W. Barthold; ***Encyclopêdie de l'Islam****, Ghuzz mad.*

"Memleketteki ârîflerden, velîlerden gelmeyen var mı?" diye araştırdılar. Şeyh İbrâhim oğlu Hoca Ahmed'in henüz pek küçük olduğu için, çağırılmadığı anlaşıldı. Hemen Sayram'a adamlar gönderip çağırdılar. Çocuk, ablasına danıştı. Ablası dedi ki, "Babamızın vasiyyeti vardır. Senin meydana çıkma zamanının gelip gelmediğini belli edecek şey, babamızın ma'bedi içindeki bağlı bir sofradır. Eğer onu açmağa kâdir olursan, var git. Meydana çıkma zamanın gelmiş demek olur". Çocuk bunun üzerine ma'bede gitti ve sofrayı açtı. Artık meydana çıkma zamanı gelmiş demekti. Hemen sofrayı alarak Yesi şehrine geldi. Bütün evliyâ orada hazırdılar. Sofrasında olan bir tâne ekmeği niyaz gösterdi, kabûl edip Fâtiha okudular. Bu ekmeğinimeclistekilere böldü; hepsine yetti. Evliyâdan ve pâdişâhın ümerâ ve askerlerinden orada 99.000 kişi hazır olmuştu. Onlar bu kerâmeti görünce, Hoca Ahmed'in büyüklüğüü daha iyi anladılar. Hoca Ahmed, babasının hırkası içinde duâsının neticesini bekliyordu. Birdenbire gök yüzünden seller boşandı, her yer suya boğuldu. Şeyhlerin seccâdeleri dalgalar üzerinde yüzmeye başladı. Bunun üzerine bağrışıp niyaz ettiler. Hoca Ahmed, hırkadan başını çıkardı. Hemen fırtına kesilerek güneş açıldı. Baktılar, Kara-cuk dağı ortadan kalkmış : Şimdi o dağ yerinde Kara-cuk adlı bir kasaba bulunur ki Hoca'nın ekser evlâdının mesken ve vatanıdır. Bu kerâmeti gören Hükümdâr Yesevî, kendi adının kıyâmete kadar cihanda bâkî kalmasını te'min için Hoca'dan niyaz etti. Hoca bu niyâzı da kabûl eyledi ve dedi ki:

"Âlemde her kim bizi severse senin adınla berâber yâdeylesin".

Kâtip Çelebî Yesi hakkında; **"yüzbir derece tûl, kırküç derece, 'arzda dâr-ı mülk-i Türkistan bir meşhûr şehirdir. Selefte Özbek Hanlığı'nın tahtı idi. Meşâyih-i nakşbendiye'den Hoca Ahmed bu şehire mensuptur"der** (12).

*(12) Kâtip Çelebi; **Cihannümâ**, Fasıl 27 s. 367*

AHMED YESEVÎ'NİN ŞEYH YÛSUF HEMEDÂNÎ'YE İNTİSABI

Prof. Dr. Fuad Köprülü, Hoca Ahmed Yesevî'nin **Buhara**'ya giderek **Şeyh Yusuf Hemedânî**'ye intisabını şöyle anlatır (13).

"XII. yy. ***Buhâra şehri Karahanlılar'ın siyâsî hâkimiyeti altında bulunuyordu; bununla berâber, Sâmâniler devrindeki siyâsî ehemmiyetini kaybetmiş olan şehir, İslâm ilminin Mâverâü'nnehir'de en büyük merkezi olmak şöhretini saklamakta idi. Medreseler, İslâm âleminin ve bilhassa Türkistan'ın her tarafından gelen talebe ile dolu idi. Şehirde Âl-i Burhân ünvânı altında zikredilen ve bütün fertlerine Sadr-ı cihân lakabı verilen Hanefi mezhebinde, âlim ve çok zengin bir âile hüküm sürüyordu. Âilenin kurucusu olan Burhânü'l-millet ve'ddin Abdü'l-'Âziz b. Ömer, Nu'mân-ı sânî lakabı ile tanınmış olup, aşağıyukarı*** XI. ***asrın ikinci yarısından,*** XII. ***asrın ilk yıllarına kadar yaşamıştı;***

Karahanlılara bağlı olmakla berâber, âdetâ müstakil bir hükümdâr gibi yaşayan bu sadr'dan sonra, oğlu Hüsâmü'd-Din Ömer yerine geçti ve H. 536 (M. 1143-44)'da ***Kara Hitaylar elinde katledilinceye kadar Buhâra***

13) Fuad Köprülü; ***Türk Edebiyâtında ilk Mutasavvıflar,*** *Ankara, 1984, s. 64-65; Ayrıca bak; Mirza Muhammed Kazvinî;* ***Lubâbü'l - Bâb*** *c.I, Leiden, s. 332 - 333;* ***Faslü'l - Hitâb,*** *yazma, İst. Üniv. Küt.; Nihat Sami Banarlı;* ***Resimli Türk Edebiyâtı Tarihi*** *c.I, İstanbul 1971 s. 276 - 277*

hâkimiyetini elinde tuttu. Esâsen Hanefiyyü'l-mezheb âlimlerden olan ve maiyyetlerinde 600.000 ***fakih beslenen bu sadr'ların*** (sadr, başkan demektir) ***zamanında Buhâra medreselerinde ne gibi cereyanlar hüküm süreceği pek kolay tahmin edilir. İşte, Ahmed Yesevî böyle bir zamanda böyle bir çevreye geldi ve devrin en ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisab ederek, şahsiyeti onun nüfûzu altında teşekkül etti."***

Hoca Ahmed Yesevî, Sayram'dan çıkışını anlatırken: **Doğduğum o mübarek Türkistan'dan bağrıma taş bağlayıp çıktım**" der (14).

Reşahat Tercümesi'nde Yûsuf Hemedânî şöyle anlatılmıştır (15);

"Yûsuf Hemedânî, riyâzet ve mücâhede yolunu tuttuktan sonra, Merv'e geldi, oturdu. Bir müddet sonra kalkıp Herat'a gitti. Uzun zaman orada kaldı; fakat Merv halkı tekrar kendi memleketlerine dönmesini rica ettiler, yine Merv'e geldi. Oradan ikinci def'a tekrar Herat'a döndü. Hayatının son senesinde yâni 535 Rebiü'l-evvel (1140 Ekim- Kasım)***ında yine Herat'dan Merv'e dönerken, Merv ile Herat arasında Bâmiyin kasabasında öldü. Bir rivâyete göre, müridlerinden İbnu'n-Necchâr, Hoca'nın cesedini daha sonra Mer-v'e kaldırtmıştır ve kabri oradadır.***

Hoca Yûsuf Hemedânî, İmâm A'zam'a pek çok mu'tekid idi ve onun mezhe'bine sâlik bulunuyordu. Irak, Horasan, Mâverâü'nnehr kıt'alarının çeşitli şehirlerinde bulunarak halkı irşâd ile meşgûl olmuş, uzunca bir müddet Buhâra'da bulunmuş, hattâ bir aralık Kûh-i zer'de oturmuştur."

(14) Enver Behnan Şapolyo; ***Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi,*** *İstanbul 19, s. 80*

(15) Hüseyin Vâ'iz Sâfi (Hüseyin b. Aliyyü'l Vâ'izü'l - Kâşifiyyü'l - Beyhakî)

Reşahât-ı Aynü'l - Hayât Tercümesi, *yazma, s. 12 - 13; Ayrıca kazan baskısı vardır.*

İbn Halikân, Yûsuf Hemedânî'nin bir kerametini şöyle anlatır (16):"

İlmi, fazlı ve gösterdiği kerâmetlerle o zamanki İslâm âleminde geniş bir şöhret kazanan Yûsuf Hemedânî, H. 515 (M. 1121-1122) tarihinde Bağdâd'a geldi; Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk'ün eseri olan meşhur Medrese-i Nizâmiye'de, her taraftan koşup gelen seçilmiş bir topluluk karşısında va'z ve nasihatlarda bulunuyordu. Va'z esnâsında İbnü's-Sekkâ adlı meşhur bir fakih, kalkıp Hoca'dan bir mes'ele sordu; Hoca, "Otur, senin kelâmında küfr kokusu duyuyorum; muhtemeldir **ki senin ölümün din-i İslâm üzre olmaya!**" cevabını verdi. Hakikaten de öyle oldu: **İbnü's-Sekkâ,** Bağdâd'a gelen bir **Bizans** sefiri ile berâber **İstanbul**'a gelerek tanassur etti".

"Yûsuf Hemedânî uzun boylu, çiçek bozuğu, uzun kumral sakallı, zayıf bir adamdı; yünden ve dâima yamalı elbise giyer, dünya işlerine ehemmiyet vermez, pâdişâhların ve büyüklerin evlerine gitmezdi; eline ne geçerse muhtaçlara verir, kimseden birşey kabûl etmezdi. Yetmişbeş sene mücerred bulunduktan sonra, nihayet evlenmiş ve zevcesi kendisinden kırk gün önce vefat eylemiştir. Herkese karşı çok iltifat eder, halim ve merhametli davranır, misâfirlere kendi vilâyetlerindeki dervişler ahvâlini sorardı. Kalben zikr ederek nefsini hapsettiği cihetle çok terlerdi. Dâima Kur'ân-ı Kerîm okumakla meşgûldü;

*(16) İbn Hallikân; **Vefiyyâtü'l, A'yân ve İnba-i Ebnaü'z - Zaman,** c. II, Bulak, 1299, s. 464; Ayrıca bak; Abdü'l - Hâlik Gucduvânî; **Makamat-ı Yûsuf Hemedâni,** farsça risâle, **Tibyân-ı Vesâil,** c.III sonunda.*

"Gâtfer" mahallât-ı müştemilâtından Hoşdûd denilen yerden câmi'e kadar bir hatm indirir, mescid kapısından Hoca Hasan Andâkî ve Hoca Ahmed Yesevî Hânesine varıncaya kadar Bakara sûresini okurdu. Geri dönerken Âl-i İmrân sûresini hatmederdi. Kendi mescidinden dervişler hücresine gelirken, bu yediyüz "ayak"dan ibâret olan bu mesâfede bir cüz' Kur'ân okurdu. Arada yüzünü Hemedan'a çevirir ve çok ağlardı. Selmân Fârisi'nin asâsı ile sarığı kendisinde idi. Her ay başında Semerkand mollalarını çağırarak onlarla şerî'at sohbeti yapardı. Hazret-i Hızır, dâimî musâhibi idi. Ağrılara ve yaralara ilâç yapar, sıtma için nüsha yazar, herkesin derdine yetişmeğe çalışırdı. Türk ve Tacik bütün köylülere dinin farzlarını öğretmekten üşenmez, dâima hocalıkla meşgûl olurdu. İslâmiyet'in bütün esas akidelerini te'vilsiz kabûl ediyor, dâima riyâzet ve mücâhede hâlinde bulunuyor, Hazret-i Peygamber'in ve ashâbının yollarına gitmeyi müridlerine tavsiye ediyordu. Kalbi, bütün mahlûkat için derin bir mahabbetle dolu idi : Hıristiyanlar'ın, âteş-perestlerin evlerine giderek onlara İslâmiyet'in büyüklüğünü anlatır, her şeye sabır ve tahammül eder, herkese karşı hürmet ve mahabbet gösterir, ağzından hiçbir fenâ söz çıkmazdı. Ehl-i kıble'den kimseyi tekfîr ettiği görülmemişti. Fakre meyilli idi; altın ve gümüş eşyâ kullanmaz, fakirlere zenginlerden daha fazla i'tibâr eder, odasında hasır, keçe, ibrik, iki yastık ve bir tencereden başka birşey bulundurmazdı. Müridlerine dâima Çehâr-yâr'ın menkabe ve faziletlerinden bahseder, onlara namaz, oruç, zikr, riyâzet ve mücâhede tavsiye ederdi."

Ahmed Yesevî'nin; yedi ilâ elli yaşları arasındaki hayâtını, **Dîvân-ı Hikmet**'inde, tasavvufî bir eda ile anlattıklarından öğreniyoruz. Yesevî, **"Mensûr gibi, (dîdar) için kavga etmiş, bir pîre erişememekten,türlü türlü dertlere tutulmuş, nihâyet yirmiyedi yaşında ona ulaşarak dertlerinden kurtulmuş ve o dergâha lâyık olabilmiştir. Bu, onun Yûsuf Hemedânî**'ye intisab ettiği târihtir (17).

(17) ***Dîvân-ı Hikmet****, s. 11-12*

HOCA AHMED YESEVÎ'NİN KERAMETLERİ VE ÇİLEHÂNE HAYATI

Künhü'l-Ahbâr'da, Ahmed Yesevî'nin kerametlerinden biri şöyle anlatılır (18);

"Rivâyet olunur ki Hâce-i nâmdârın bir ökküzü vardır; dâima üstünde bir heybe ile kaşık ve kepçe ve keşkül bedidâr ve ol şehrin çarşısında devvar idi. Haridar olanlar ne mikdar ki alırlardı, kıymet-i muayyenesini heybeye bırakırlardı. Ol öküz akşama dek hergün gezer, bâdehû huzûr-ı Hoca'ya gelirdi. İçindekini kendi mübârek eliyle alırdı. Farazâ bir kimse ol meta'dan alsa ve kıymetini heybeye bırakmasa hergiz o öküz ardlarından ayrılmazdı; tâ ol aldığı metâ'ı, veya akçeyi bırakmayınca âhir semte gitmezdi"

Horasan erenleri, Hoca Ahmed Yesevî'ye çok büyük bir saygı duyuyorlardı. Ancak; onun gerçek değerini henüz bilmedikleri bir zamanda büyük bir toplantı tertip ederek, kendisini de oraya dâvet etmişlerdi. Bunun için de içlerinden birisini **Hoca**'ya haber vermek üzere vazifelendirmişlerdi. Haberi götürecek olan velî, turna donuna (kıyafetine) girerek yola çıkmıştı. Bu sırada, Hoca; müridlerine, kendisine haber vermek üzere yedi velînin geleceğini söylemiş, o da turna donuna girerek, yanına bazı dervişlerini alıp, yola çıkmıştı. Taraflar, **Semerkant** sınırında bulunan büyük bir nehirde karşılaşmışlardı.

(18) Gelibolu'lu Mustafa Âlî; ***Künhü'l-Ahbâr****, c.5, İstabul 1277, s. 54*

Horasan erenleri, Hoca'nın bu büyük kudreti karşısında ona hayran kalmışlardı. Bir ara **Hoca,** nehire baktı; bir bâzergân sudan geçerken, birdenbire bütün malı ve davarlarını su götürmeye başlamıştı. Bâzirgân feryad ediyor, kurtaranlara malının yarısını bağışlamayı vaad ediyordu. **Hoca** birden insan kıyafetine girmiş, elini uzatmış ve bâzirgân ile mallarını kurtarmıştı. **Hoca**, eline sarılıp, bâzirgânın kendisine mallarının yarısını bağışlaması ile onları alıp **Horasan**'a dönmüş ve ne getirmişse hepsini **Horasan erenleri**'ne bağışlamıştı .(19) Böylece, onun şöhreti ve itibarı büyümüş, rakip ve muhalifleri ise çoğalmıştı.

Hayâtı boyunca, yüce **İslâm Peygamberi**'ne büyük bir bağlılık gösteren **Yesevî,** çok küçük yaşlardan beri, her sünnete uymuştu. Altmış üç yaşına vardığında, bunun yeni bir örneği görülür. Bilindiği gibi **Hazreti Peygamber**'in fânî hayattan çekilmiş olması dolayısıyla, **Hoca Yesevî** de yer altında gizlenmek, bir başka deyişle çile doldurmak istediğinde; müridleri ona tekkesinin yanında içerisine merdivenle inilen bir kuyu kazmışlar ve açılan bir yola, ham kerpiçten bir hücre yapmışlardı.

Bu olayın üzerinden asırlar geçtiği halde, bu hücrenin **Hz. İlyas** ve **Hızır Aleyhisselam'ın** himmetleriyle sağlam kaldığı rivâyet edilir.

Bu dar hücre, bir lâhidi andırıyordu. Zikir esnasında **Hoca Ahmed Yesevî**'nin dizleri, göğsüne deye deye delindiği için, **"serhalka-i sînerîşan** denilmiştir. Bu çile doldurmanın konuya ışık tutan tek kaynakta, yüzyirmi yaşına kadar sürdüğü yazılı ise de, bunu yüzyirmibeş veya yüzotuzbir yaşına kadar uzatan kaynaklar da vardır. (20).

*(19) Bak; **Vilâyetnâme Menâkib-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli,** İstanbul 1958*

*(20) Şûra Mecmuası Rusça, Mart 1914 sayısındaki makale'yi zikreden: Prof. Dr. Fuad Köprülü; **Türk Edebiyâtında İlk Mutasavvıflar,** Ankara 1984, s. 37*

Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr'da **Hoca Ahmed Yesevî**'nin kerametlerine uzun uzun yer verilmiştir (21).

Bunlardan biri, şöyle anlatılmıştır:

"Kazan Han, Ahmed Yesevi'nin Cuma namazı için câmiye gelmediğini görerek, Hoca'nın başlıca mahremi Sûfî Muhammed Dânişmend Zernukî ile kendisine haber gönderdi. O esnâda, Cum'a namazı için salâ veriliyordu. Sûfi Muhammed, acele ile korka korka Şeyh'in huzûruna girince, Şeyh dedi ki : Yâ Sûfî Muhammed, gel bana yapış, seninle Cum'a namazına varalım. Sûfî Muhammed, Hoca'nın emrine itaat etti. O ânda kendisini bir câmi içinde safların birinde oturur buldu. Cum'a namazı kılınır kılınmaz, bu fevkal'âde hâdiseden şaşırmış olan Sûfî Muhammed, Şeyh'ini aradıysa da bulamadı. Yedi kere câmi kapısına gidip geldi, bir netice çıkmadı. Meğer câmi kayyımı bu sırra vâkıf imiş, Sûfî'ye dedi ki : Ey derviş, burası Mısır'dır ve bu câmi, Câmi-i Ezher'dir. Aradığın arkadaşın nice zamanlardır Cum'a namazını burada kılar. Sûfî bir hafta orada kaldıktan sonra, Şeyh'ini bularak yine bir ân içinde halvete geldi. Hoca, gördüğünü gidip haber vermesini Sûfî'ye emretti. Sûfî geldi, başına gelenleri birer birer anlattı; hâlbuki henüz müezzinler salâdan fârig olmamışlardı. Bunun üzerine Kazan Han ve maiyyetindekiler Hoca'nın büyüklüğünü lâyıkıyle anladılar."

Hatta, kendisine çirkin bir iftiraya bile cür'et edilerek; onun meclislerinde örtüsüz kadınların erkeklerle birlikte zikrettiklerini iddia ettiler.

*21) **A.g.e**, 98-105*

O devirde, **Horasan** ve **Mâverâünnehr** çevresinde şeriat hükümleri, en katı biçimde uygulanıyordu. Söylentiyi araştırmak için gönderilenler, iftira olduğunu tesbit etmişlerdi. Ancak Hoca, onlara büyük bir ders verdi. Mühürlü bir hokka getirterek cemaate sordu:

"İçinizdeki velîlerden sağ kolunu, bulûğ gününden beri bir kadına hiç değdirmemiş olan var mı?"

Bunun üzerine müridlerinden **Celâl Ata**, ortaya çıktı ve **Hoca**, ona hokkayı vererek, konuyu araştırmaya gelenlerle birlikte o ülkelere gönderdi. Sert şeriat hükümleri tatbik eden âlimler, hokkayı açınca, içindeki ateş ile pamuğun birbirlerine temas etmediğini görerek, kendilerine verilmek istenilen dersin büyüklüğünü anlayıp, ehl-i hakk meclisi'nde ibâdet eden kadın ilk erkeğin kalplerindeki kötülükleri yok etmeye muktedir olduklarını anlayıp, şeyhe hediyeler gönderdiler ve hatalarını affettirmek için adaklar adadılar (22).

Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî'den; onun dünyanın her tarafına yayılmış olan 99.000 müridi olduğu anlaşılmaktadır.

Yine bir rivâyete göre; bunlardan 12.000 kadarı, keramet sâhibi velî idiler ve **Hoca Yesevî**'nin huzurundan hiç ayrılmazlarmış. Bunlardan başka, şeyhin irşadlarda bulunduğu ve ruhsat verip başka yerlere gönderdiği halife ve şeyhleri de vardı.

Hoca Ahmed Yesevî'nin müridlerinin menkıbevî hayatları da **İslâm** tasavvufunun eşsiz hâtıraları arasındadır.

*(22) Hazînî; **a.g.e**, s. 82 - 84*

Onun, **Baba Maçin** isimli müridi, kendisine intisab etmeden önce, dört yüz yaşında ünlü bir velî olup, hergün yirmidört fersahlık (44.448.m) mesafeye gider gelirmiş. **Hoca Ahmed Yesevî,** ulaştığı bu mânevî güçten dolayı gurura kapılan ve kendisi hakkında haksız ithamlarda bulunan **Baba Maçin**'i emriyle müridlerinden **Hakîm Ata** ve **Sûfî Muhammed**'e yakalatmış ve tekkenin direğine sıkı sıkıya bağlatmış.

Sonra da ona beşyüz sopa vurmuşlar. Tesiri olmadığını görünce de beşyüz sopa daha vurmuşlar. Bu defa ağladığını görüp, direkten çözmüşler. **Baba Maçin**, günahları için tövbe edip, böylece **Şeyh**'e tâbi olmuş. Rivâyete göre; **Baba Maçin**'in arkasında kuvvetli bir cin varmış. Beşyüzün'cü vuruştan sonra, müteessir olup, onu bırakıp kaçınca, **Baba Maçin** ondan kurtulup, **"Erba'in"** ve **"Halvetler"** çıkarmış. Hatta **Hoca Ahmed Yesevî** ile birlikte üç defa halvet çıkardıktan sonra ona tâbi olmuş ve halîfeleri arasında en önde gelme şerefine erişmiş (23).

Yine önceleri onunla uğraşan, fakat daha sonraları câzibesine kapılan ünlü halifelerinden biri de **İmam-ı Mervezî** idi. **Mervezî** (Merv'li), **Harezm**'in Urgenç şehrinde büyük şöhret sahibi bir âlim idi. Bir gün, dersine giren **Yesi**'li dört gence; **"Hoca Ahmed Yesevî'nin, şeriata aykırı halleri olup olmadığını.."** sormuştu. Bunun üzerine aldığı cevap; **"Hoca'nın şeriatçı ve dindar olduğu, kendisi gibi sûfî 12.000 kişinin bulunduğu.."**ydu.

İmam'ın şüphesi zâil olmamıştı. Yanına dörtyüz faziletli ilim-irfan sahibi âlim ile kırk müftü alarak yola çıktı.

*(23) **A.g.e** ; s. 75 - 77, Bak; **Dîvân-ı Hikmet**, s. 271*

Kafile gidiyordu ki, **Hoca Ahmed Yesevî**'ye **Cenâb-ı Hakk**'ın yardımı ile olanlar mâlûm olmuştu. **Sûfî Muhammed Dânişmend**'e;

"– Ufuktan bize ne gelir, bak bakalım?.." diye sordu.

Sûfî Muhammed :

"– İmam Mervezî, 3000 mes'ele ile geliyor!." dedi. ve **Şeyh**'in emri ile bin mes'eleyi **Mervezî**'nin hâfızasından sildi.

Yesevî, daha sonra **Hâkim Ata**'ya da aynı suali sordu. **Hakîm Ata**, Mervezî'in üçbin mes'ele ile gelirken, bin mes'eleyi geri aldıklarını söyledi. **Yesevî** ondan bin mes'eleyi daha silmesini istedi. **Hâkim Ata**'nın **Hoca**'nın isteğini yerine getirmesi üzerine **İmam Mervezî**, hatırında kalan bin mesele ile **Yesi**'ye geldi ve eski bir kürkü ters giymiş ve başında koyun derisinden siyah külâh bulunan **Yesevî**'ye;

"– Allah'ın kullarını yoldan çıkaran sen misin?" diye sordu.

Hoca Yesevî, bu soruya hiç kızmadı. ve: **"– Benim üç gün misafirim olursan, o zaman görüşürüz!"** dedi.

İmam, bu teklife rızâ gösterdi. Üç gün sonra da , ortaya konulan kürsüye çıktığında, **Hoca Yesevî**, Hakim Ata'dan, onun zihninde kalan bin mes'eleyi de silmesini emretti.

Böylece **İmam Mervezî**, bildiklerinin hepsini unutmuş oldu. Defterine bakmayı düşündü. Açtığı bütün yapraklardaki yazılar silinmiş, yazılı yerler bembeyaz olmuştu. **Mervezî**, hatasını anladı ve hatasını anlayıp kürsüden indi. Yanındaki bütün âlim ve müftüler, ona yalvarıp tövbe etti, sonra da ondan el aldılar.

Bu zevat, beş yıllık bir tasavvufî eğitimden sonra, **İmam Mervezî** ve beş halifesi, Hoca **Ahmed Yesevî** tarafından **Horasan** halkını dâvet ve terbiye ile vazifelendirildiler.

Ahmed Yesevî'nin **Çilehâne**deki günlerinden birindeki bir başka kerameti ise şöyle anlatılır (24);

"O sarâ-yı lâhd gibi ma'bed-i vahdet, fukarâ ve 'urefâ bâtınlarında öyle bir nevi' ateş ve susuzluk bıraktı ki, meclistekiler bundan bîkarar oldular. Hakîm at'aya su tedâriki tenbih olundu. Kalkıp su tedârik edeceği esnâda kulağına su sesi erişti. Hayretle dönüp baktı: Meclis ortası fırına veyâhut hamâm külhanına benzemiş ayrı ayrı alevler her tarafı kaplamış, bütün ârifler ve fakirler o ateş içinde kebap oluyor. Hakîm Ata, mest ve müstağrak kalıp durdu. Nâgâh o esnâda ahmed Yesevî, elinde bir kadeh olduğu hâlde göründü. Kadehi ateşe daldırıp oradakilere içirdi. O kadehten su içmiş olan Hakîm ata buyurdular ki : Baldan tatlı ve kardan soğuk idi. Meclistekilerin susuzluğu bu sûretle zâil olduktan sonra, Şeyhu'l-meşâih, mübârek avucunu o ateş üzerine indirdi. Derhâl ateş ortadan kayboldu; lâkin Allâh'ın hikmetiyle, orada bir küp zuhura gelmiştir ki, Yeseviler arasında "hum-i aşk" derler ve ounla tefe'ül ederler. Eğer maksat hâsıl olacaksa, tâlibin eli nekadar kısa olsa, onun dibine yetişir ve eline bir taş, bir çöp, hulâsa böyle birşey geçer; yok eğer maksat hâsıl olmayacaksa, tâlibin eli nekadar uzun olsa dibine yetişemez.

*(24) **A.g.e** ; s. 91 - 94*

Bir defasında; **Yesi** civârındaki **Sûrî** kasabasının halkı, **Hoca Ahmed Yesevî**'yi hırsızlıkla suçlamak için bir plân hazırlamışlardı. **Sûrî'liler**'in bunu yapmalarına sebep, **Yesi'liler**'e karşı husûmet beslemeleri idi.

Bâzı kaynaklarda **Sûran**, **Savran** veya **Sebran** olarak geçen kasabalılar, bir sığırı parçalayarak yaz mevsimi olduğundan müritlerin dışarıda oldukları bir sırada gizlice **Ahmed Yesevî**'nin tekkesinin içerisine bıraktılar.

Ona komplo kuranlar, kimsenin göremeyeceğini düşünmemişlerdi. Olay, hiç kimsede bir tepki uyandırmayınca, **Sûrî** halkı, erken saatlerde, kaybolan hayvanlarını aramak bahânesi ile tekkenin önünde toplanıp, **Hoca**'ya tekkeyi aramak istediklerini söylediler. **Yesevî** onlara:

"– Girin itler, girin köpekler..." diye bağrıdı.

Tekkeye girenlerin hepsi, birer köpek olmuşlardı. Parçalayıp getirdikleri sığırın başına üşüşüp, onu yemeye başladılar.

Dışarıda kalanlar ise, bu hâli görüp tövbe ederek, arkadaşlarını eski hâllerine döndürmesi için **Şeyh**'e yalvardılar. **Şeyh**, ricaları kabul edip, hepsini tekrar insan şekline döndürdü. Ancak, bu kötülüklerinin bir hâtırası olarak kuyrukları bâki kaldı ve bu da çocuklarıyla, çocuklarının çocuklarına intikal etti (25).

Hoca'nın, uzun zaman kendisi ile uğraşan **Sûrî** halkı ile ilgili efsâne ve kerâmetlerinden bir başkası da şöyle anlatılmıştır (26);

(25) ***A.g.e****; s. 101 - 102*

(26) Feridü'd - Din Attar; ***Mantıku't - Tayr****, Türkçe'ye çevirilmiştir.*

"Hoca'ın İbrahim isimli bir oğlu ile bir de güzel atı varmış. (Hoca, bu çocuktan memnun olmamalı ki) Her kim, çocuğumun ölüm haberini getirirse, ona bu atı bir şükran ifadesi olarak vereceğini söylemiş. Bunu duyan Sûrî halkı, bir gün, bir ağaç altında uyumakta olan İbrâhim'in başını kesip bir havluya sararak, Şeyh'e getirip, önüne bırakmışlar. Gelenlere; "Bu nedir?" diye soran Hoca'ya; "Turfanda kavun!.." demişler. Vaziyeti anlayan Ahmed Yesevî, getirene atını, kan dâvâsı olup da aralarında ebedî bir düşmanlık olmasın diye katile de kızını vermiş."

Ancak; her yıl o ağacın altındaki **İbrahim**'in öldürüldüğü yerden zaman zaman kan aktığı görülür ve **Yesevîye** tarikatı mensupları ile ona îman edenler, bu kandan alırmış, pek çok hastalığa devâ olurmuş (27).

Yesevî dervişleri, Hoca'nın vefâtından sonra da ona âit kerâmet ve menkîbeleri yaymış ve yaşatmışlardır. Bunlardan biri ünlü **Türk** hükümdârı **Timurleng**'in **Hoca**'nın kabri üzerine türbesi ile bir câminin yaptırması üzerine olup, şöyle anlatılmıştır (28);

".. Hazret-i Emîr Timur, Hızır Aleyhi's-selâm ile berâber Buhâra'ya gitmeğe niyyet etti. Yolda Türkistan'a uğradı. Türkistanlı Hoca Ahmed Yesevî, Emîr Timur'un rüyâsına girdi. "Ey yiğit! Çabuk Buhâra'ya git, inşa'llâh oradaki şahın ölümü senin elindedir, senin başından çok şeyler geçse gerekir, bütün Buhâra halkı zâten seni bekliyorlar" dedi. Emîr Timur, bu rüyâyı görüp uyandı, Allâh'a şükretti.

(27) Hazînî, ***a.g.e****, s. 103 - 105*

(28) Hüsâmü'd-Dîn Müslîmî; ***Risâle-i Tevârih-i Bulgâriye****, Kazan 1902; s. 26 tenkidi için bak; Şahabü'd-Dîn Mercânî;* ***Mustafâdü'l-Ahbâr****, C.I, s. 210-224*

Ertesi gün Türkistan hâkimi Nogaybak Han'ı çağırttı; Allah'a şükretti. Ahmed Yesevî kabrine bir âsitâne (türbe) yaptırması için ona birçok para verdi. Türkistan hâkimi öyle ziynetli bir âsitâne yaptırdı ki hâlâ bütün güzellikleriyle durur".

Timur'un, **Hoca Ahmed Yesevî**'ye karşı olan saygısı çok büyüktü. **Batı**'ya gittiği ve **Yıldırım Bâyezid** ile savaşmadan önce **Hoca Ahmed Yesevî'nin Makâmât**'ından;

Yeldâ giceni şem'-i şebistân itkân
Bir lâhzada 'alemni gülistân itkân
Bes müşkil işim tüşübdür âsân itkân
Ey barçanı müşkilini âsân ikân

rübâisini okuyup hıfzetmiş, sonra da (kendi ifâdesine göre) **Kayser-i Rûm** askerleri ile karşılaştığında bunu yetmiş defa okumuş ve bu inancı ile savaşı kazanmıştı (29).

Bir başka menkîbeye göre de; **Timur** sülâlesinden **Ebû Said Mirza, Hoca Ubeydullah**'ın mânevî desteği ile hükümdar oluşunu, **Hoca Ahmet Yesevî**'nin kerametine borçlu idi.

Nakşibendî geleneklerinde; **Ebû Said Mirza**'nın henüz hiç kimse tarafından tanınmadığı zamanlarda **Hoca Ubeydullah**'ın "bir kâğıda onun ismini yazıp, sarığının içerisine koyduğu, kim olduğunu soran müridlerine de (.. bize, size, Taşkend, Semerkand ve Horasan ahâlisine pâdişâh olacak adam..) dediği rivâyet olunur.

*(29) Bak; Timur, Çev: **Hucendli** Kadı Mahdum Nebî Can Hatif, **Vakıhat-ı Timur**, Taşkent, 1308; Ayrıca: Timur, **Benim Devletim Tüzükât-ı Timûrîn ve Cengiz Yasası, Doğu Devlet Yapılarına Giriş**: I, İstanbul, 1974*

Hükümdar olduktan sonra bir gün; Sultan Ebû Said Mirzâ, bir rüya görmüş. Hoca Ubeydullah isimli bir zât, Hoca Ahmed Yesevî'nin işâreti ile ona Fâtiha okumuş.

Sultan Ebû Said Mirzâ, uyandıktan sonra araştırmış ve Hoca Ubeydullah hakkında bilgi toplamış ve onunla görüşmek üzere Taşkend'e doğru yola çıkmış. Ferket'te Hoca ile görüşen Sultan, ondan bir Fâtiha okumasını rica etmiş. Hoca, Sultan'a; " Fâtiha bir olur" demiş. (30)

Hoca Ahmed Yesevi, birgün **Hıtay Türkistan** karyelerinden birine misâfir olmuş. O gün hava çok sıcak olduğu için, Hoca, eşeğine binerek kat'ettiği uzun mesâfeden yorulmuş evine misâfir olduğu çiftçinin eşi bu sırada çocuk dünyaya getirmek üzereymiş; bu yüzden çiftçi, Hoca'nın duâsını istemiş. Hoca, bir duâ yazmış, kadının beline bağlamışlar ve kadın kolay doğum yapmış eşinin kurtulmasından dolayı çok memnun olan çiftçi, çay kaynatıp getirmiş. Hoca, çayı sıcak sıcak içince terlemiş ve yorgunluğunu gidermiş; sonra: "Bu sifâlı birşey imiş, hastalarınıza bundan içirin ki şifâ bulsunlar. Bu kıyâmete kadar sürsün!" diye duâ etmiş. (31)

Müellifîn Şeyhi Mansûr Ata, Yeseviyye tarikatinin halifelerinden olduğundan, bir gün Yesi'ye gelerek, Hoca Ahmed Yesevî'nin türbesini ziyâret etmiş ve onunla mânevî bir bağ kurmuş.

(30) Safiyyü'd-dîn Ali / ; (Kâşifî Hüseyin Vâiz oğlu) Reşehâtü Aynü'l-Hayât, Mısır Bulak 1256, İstanbul 1277, İstanbul 1291 Taş basması; Tercemesi: Ma'rûf Efendi, 1236 Mısır, ayrıca Kazan baskısı, s.232

(31) Abdülkayyum Nâsırî; Fevâkidü'l-Culesa, Kazan 1884, s.658

Hoca Yesevî ona; **"Babür'ün oğlu Humâyun Pâdişah, Semerkand'ı zaptedip o diyar hâkimiyetini ele geçirmek istiyor; lâkin ervâh-ı tayyibe (iyi rûhlar) buna râzı değil, onu Hindistan'a havâle ediyorlar. Onun o havâlideki zaferleri için, türbemizden bir alem al, götür."** demiş (32).

Seyyid Mansûr, Hoca'dan aldığı emre uyarak, alemi almış ve **Hümâyûn**'un başşehri olan **Kâbil**'e götürmüş, hükümdârın kardeşi **Hendal Mirzâ** ile uzun süre görüşmüş.

Hendal Mirzâ, Seyyid Mansûr'un gelişi ile ilgili bir rüyâ görmüş olması dolayısiyle **Şeyh**, huzura dâvet edilmiş.

Hükümdâr, **Ahmed Yesevî**'nin götürmesini istediği alemle gelen **Seyyid Mahsûr**'u karşıladıktan sonra, bir zikir halkası kurulmuş. Burada **"Dîvân-ı Hikmet"**ten okunan şiirlerin dinleyenler üzerinde mânevî bir huzur ve vecd meydana getirdiği bir anda **Seyyid Mansûr**, hükümdâra; **"Mâverâü'nnehr evliyâsı, size Hind fethini müjdeliyorlar. Hazret-i Ahmed Yesevî de Nusret için bunu gönderdi. Kabûl buyurunuz".** demiş (33).

Zaferi için ayağına kadar gelen bu müjde ile büyük bir mânevî güç kazanan **Hümâyûn**; Hindistan üzerine yürüyerek orasını ele geçirmiştir.

Seyyid Mahmud Ata, Hoca Ahmed Yesevî'nin çilehânesini dar ve sıkıntılı bir yer sanarak, onun yaşadığı hayâtı merak edip, içerisine girdikten sonra, bir ucunun **Doğu**'da, diğer ucunun **Batı**'da olduğunu söylemiştir.

*(32) Hazînî; **a.g.e,** s. 232*

*(33) **A.g.e** ; s. 97 - 98*

Hoca Ahmed Yesevî'in Kuzey Türkleri arasında da yaygın bir şöhreti vardır. Yine menkıbevî bir eserden (34); **Kıpçak Türkleri** arasından birçok şeyhin doğrudan, bir kısmının da dolaylı olarak, ona mensûbiyetlerini öğreniyoruz.

Hoca Ahmed Yesevî, eski Kazak şeyhlerinden **Cehriye** tarikinden **Biraş b. Abraş Sufî**'yi işâretiyle **Bulgar** havalisine göndermiş.

Sûfî'nin müridlerinden; **Aday-Çeremiş Avulu**'ndan **Eşmehmed Tokmehmedoğlu**, Şeyh Baba adı ile şöhret salarak, otuzaltı yıl **Cehriye Tarikati**'nin o çevredeki şeyhliğini yapmıştı. O sırada Yarkend'de bu tarikatin başında **Şeyh Hidayetullah** vardı. O da talebelerinden **İdris Halife**'yi **Bulgar** havâlisine göndermiş.

Halk tarzında yazılmış manzum bir eserde de (35) **Hoca Ahmed Yesevî** sevgisini, şu mısralarda görmekteyiz :

"Bu sözlerinin köpisi
Evliyâlar ulıgsı
Ahmed Yesevî sözi
Ânı seven Allâh sen"

(34) Hüsamüdd'n b. Şerâfeddin; **Risâle-i Tevârih-i Bulgariye**, Kazan 1902, s. 22 - 24

(35) Şemseddin Muhammed b. Nûr Muhammedü't -Tâhirî; **Köylü İmânı**, Kazan 1903, s. 12

HOCA AHMED YESEVÎ'NİN HALİFELERİ

Hoca Ahmed Yesevî'nin ilk halifesi, **Arslan Baba**'nın oğlu **Mansur Ata**'dır öl: 1197 - 1198) Ondan sonra yerine oğlu **Abdülmelik Ata**, daha sonra da onun oğlu **Tac Hoca** (öl: 1199 - 1200) gelmiştir. **Tac Hoca**, ünlü **Zengi Ata**'nın babası idi.(36)

Arslan Baba şeceresi; **Arslan Bab, Hoca Mansur, Hoca Abdülmelik, Tac Hoca, Zengî Ata, Sadr Hoca, Harun Hoca, Yahya Hoca, Süleyman Hoca, Abdü'l - Vahhab Hoca** şeklindedir (37).

İkinci Halife **Harezm'li Said Ata**, üçüncü **Halife Hakîm Süleyman Ata**'dır. Eşi **Buğra Han**'ın kızı **Anber Ana** idi.

Hakîm Ata Kitabı'nda üçüncü halifenin **Hoca Ahmed Yesevî**'ye intisâbı şöyle anlatılmıştır (38);

"Çocukluğunda mektebe giderken başka çocuklar gibi Kur'ân'ı boynuna asmaz, eliyle alttan tutup hürmetle götürürdü. Mektepten çıkınca da yüzünü mektebe, arkasını eve dönerdi. Birgün Hoca Ahmed Yesevî mescid eşiğinde otururken bu hâli gördü, hoşuna gitti. Hoca'nın ve anasının rızasiyle Süleyman'ı Kur'ân okutmağa yanına aldı.

(36) Türk tasavvuf'unun bu ünlü şahsiyeti siyah ırktandı.

*(37) Seyid Hasan Hoca Nakibü'l - Eşrâf-ı Buhârî; **Müzekkir-i Ahbâb**, Farsça, Yazma, s. 299 - 300*

*(38) **Hakîm Ata Kitabı**, Kazan, 1901.*

Onbeş yaşına geldikten sonra, Hoca'ya mürîd oldu. Birgün Hızır Aleyhi'sselâm, Hoca'ya misâfir gelmişti. Hoca, yemek pişirmeğe bir miktar odun getirmek için çocukları yolladı. Odunlar gelirken müthiş bir yağmur başladı. Gelen odunlar hep ıslaktı. Yalnız Süleyman, elbisesini çıkarıp odunları sardığı için, onun getirdikleri kuru idi. O sâyede diğer odunlar da yandı. Hızır Aleyhis'selâm, odunlarının neden kuru kaldığını Süleyman'a sordu. O da sebebini anlattı. Hızır, bunu pek beğendi ve çocuğa, "Bundan sonra adın Hakîm olsun!" dedi. Sonra mübârek tükürüğünden ağzına üfürdü. Süleyman'ın içi nûr doldu. Hızır, "Haydi durma, feyz izhâr et!" dedi. Hakîm Ata, o ândan i'tibâren birtakım hikmet'ler, manzûmeler söylemeğe başladı."

Hakim Süleyman Ata'nın, ünlü eserinin adı **Bakırgan** hakkında da **Hoca Ahmed Yesevî** ile ilgili şu menkîbe anlatılmaktadır;

"Hakim Ata'ya emretti; "Yarın seher vakti sana bir deve gelecek, ona bin, nerede durursa ineceğin yer orasıdır!" dedi. Ertesi sabah seher vakti Hakim Ata, gelen deveye binip salıverdi. Deve, Türkistan'dan doğuya doğru yürüdü. Horasan şehrinin batı cihetinde Bînevâ Arkası denen yere geldi, durdu. O kadar zorladılar, kalkmadı, bağırdı; bundan dolayı o yere Bakırgan dediler. Deve durunca, Hakim Ata indi. Orası Bugra Han'ın at sürüsünün otladığı bir yerdi. Yılkıcılar - at sürücüleri - onu buradan koğmak istediler. "Ben dervişim, bir yere gitmem!" dedi. Sonra ellerindeki, at sürdükleri deyneklerle hücum ettiler.

Hakim Ata oradaki ağaçlara, "Bunları tutun!" deye emretti. Ağaçlar üçünü sımsıkı yakaladılar, diğer ikisi kaçarak, olup-biteni Buğra Han'a anlattılar; Han, bu havâdise pek memnun oldu: "Üç gündür burnuma erenler kokusu geliyordu. Demek memleketimizde bir er peyda oldu!" dedi ve işi tahkik için Abdullâh Sadr adlı birini gönderdi. Abdullâh Sadr, gelen dervişe kim olduğunu ve ne istediğini sordu. Yesevî mürîdlerinden Hakim Süleyman olduğunu anladı. Yılkıcıların neye ağaçta kaldıklarının hakikatini sezince, ağaçlardan, "Böyle yapan böyle olur! sadâsı geldi. Bu dervişin yüksekliğine inanan Abdullâh Sadr, dönüp Han'a haber verdi."

Hakîm Süleyman Ata'ya, bu yer dolayısıyla **Bakırganî** de denilmektedir.

Menkîbede adı geçen **Abdullah Sadr**'ın, **Timurleng**'in, **Hoca Ahmed Yesevî**'nin türbesini yapmaya memur ettiği **Abdullah Sadr** ile aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir.

Hakîm Ata Kitabı'nda, menkîbenin devamı şöyle anlatılmıştır;

"Bugra Han, bu dervişin rızâsını celb için anber adlı çok güzel bir kızını ona verdi; ayrıca da birçok deve, koyunlar, atlar gönderdi. Hakîm Ata, bunları kabûl etti. Bakırgan adlı o yeri kendisine menzil yaptı. Bugra Han ve bütün vezirleri ona mürid ve mu'tekıd idiler. Hakîm Ata'ın şöhreti dört tarafa yayıldı.

Hakim Ata'nın, Anber Anadan üç çocuğu oldu; Muhammed Hoca, Asgar Hoca, Hubbi Hoca.. Bunlardan ilk iki büyüğünü o zaman Câru'llâh 'Allâme Şeyh adlı pek meşhur bir âlimden ders okumak üzre Hârizm'e gönderdiler.

Onlar orada birçok kerâmetler göstererek, etraflarına yüzlerce mürid topladılar. En küçüğü olan Hubbi Hoca'ya gelince, bu her gün atına binip dağlarda, kırlarda dolaşır, geyik avlar ve onları babasına getirirdi; bununla berâber Hakîm Ata, bu küçük oğlunun mânen ne kadar yüksek bir mertebeye eriştiğini hiç bilmiyordu.

Bir gün garip bir vesile ile bu ciheti anladı Ata'ın Cunuk vilâyetinin Taradigân kasabasından Şeyh Sâ'at adlı bir mürîdi vardı. Ata, onu çağırdı, o dakikada koşup geldi. Biraz sonra Hubbî Hoca'yı da çağırdı. Biraz geç geldi ve babasına âdeti üzre bir geyik getirdi. Oğlunun hemen gelmeyişi, babasının canını sıkmıştı. Bunu anlayan Hubbî Hoca, gecikmesinin sebebini anlattı : "Muhit-denizi'nde iki gemi batıyordu, benden yardım istediler, onlarla meşgûl olduğum için geç kaldım" dedi. Babası buna inanmadı. "Eğer inanmazsanız, tamam beş ay sonra buraya onbir altun şükrâne getirecekler, o zaman görürsünüz!" cevâbını verdi. Hakikaten de öyle oldu; o parayı getiren adamların hepsi, Hubbî Hoca'ya mürîd oldular. Hakîm Ata, artık oğlunun yüksek mertebesini anlamaya başlamıştı. Yine birgün oğlu, kendisine şu suâli sordu : "Namazın sünnetini dâima burada kılıyorsunuz, görüyorum; lâkin onun farzını nerede kılıyorsunuz?". Babası, bu suâle karşılık, farzı da kâbe'de kıldığını söyledi. "İyi amma, dedi, oraya kadar gitmek büyük bir zahmet. Kâ'be'yi buraya getirseniz olmaz mı?". Hakim Ata, kendisinde bu kadar kuvvet olmadığını i'tiraf etti; lâkin ertesi gün, oğlunun Kâ'be'yi

Bakırgan'a getirdiğini görünce, birdenbire şaşırdı ve içine biraz kıskançlık düştü. Bir postta iki velînin duramayacağı muhakkaktı. Birgün Hakîm Ata, müridleri toplanıp dokuz öküz kestiler, zikr ve semâ'a meşgûl oldular. Herkes çağırıldı, yalnız Hubbî Hoca çağrılmamıştı. Bu aralık tuttuğu geyiklerle avdan geldi; herkesin çağırılıp kendine haber verilmediğini görünce canı sıkıldı; babasından sebebini sordu. Sonra, kerâmetle, kesilen öküzleri tekrar diriltti. Bunu gören bütün halk ona mu'tekîd oldular. Bunun üzerine babası onu çağırdı; bir yerde ikisinin berâber bulunamayacağını söyledi. Bu sözün mânasını pek iyi anlayan Hubbî Hoca, babasına, "Siz kalın!" dedi, çıktı, anasıyla vedâlaştı. Kefenini giyip hücresinin ortasına gelip durdu. Anasına, kendisi için ağlamamasını ve babasının rızâsını almasını söyledi. Başını çekti, kaybolup gitti ve kefeni orada kaldı. Bu vak'a üzerine babâ ana birçok ağlaştılar. Hakîm Ata, oğlunun derdi ile birçok Hikmet'ler söyledi.

Oğluna karşı yaptığı bu hareket Tanrı nezdinde cezâyı mûcip oldu. Ona mâlûm oldu ki, Hubbî Hoca eğer yaşasaydı, neslinden altmış velî gelecekti; mâdem ki bunlar dünyadan kesildi, unun kefâreti olarak üstünden kırk yıl su akacak ve günâhı ancak bu sûretle temizlenecekti. Hakikaten de öyle oldu. Vefâtından sonra Amuderyâ, Bakırgan şehrini bastı, Hakîm Ata'nın türbesi üstünden kırk yıl su aktı. Sonra sular çekildi; fakat türbenin nerede olduğunu kimse bilmedi. Nihâyet, Hakîm Ata'ın mânevî işâretiyle Celâleddin

Hoca adlı biri onun merkadini buldu, üstüne âli imâret yaptı. Her taraftan ziyârete koştular.

Hakim Ata kitabı'nda, Hakim Süleyman Ata'nın Celâleddin Hoca'nın Rüyâsına girip, üzerine türbe yapılması da şöyle anlatılmıştır.

Bir gece Hakim Ata, Hoca Celâleddin'in rü'yâsına girdi; "Beni arayıp bul, üstüme imâret yap". Dedi. Bu mânevî işaret üzerine Hoca Celâl, birçok mal ile Türkistan'a gitti ve oradan Bakırgan'a döndü; lâkin bu aralık hava birdenbire fenâlaştı, karardı, müthiş rüzgârlar esti. Gün açıldığı zaman bâzirgânların malları, davarları dağılmış, hepsi bir tarafa gitmişti. Hoca Celâl, bir tepe üstüne çıkarak etrâfına bakındı; karşıda bir dağ ve dağın üstünde bir kadın gördü. Yanına gidip selâm verdi ve Hakim Ata türbesini sordu. Kadın, bilemedi: Hoca ile berâber ihtiyar anasına gidip sormayı teklif etti. İhtiyar kadın, oraların sul altında kaldığını ve türbenin kaybolduğunu söyledi ve dedi ki, "Şu yakınlarda bir süs ağacı vardır, gece etrafına geyikler toplanır, tan vaktine kadar durup ziyâret ederler; etrâfdan geçenler zikr sadâsı duyarlar; belki burasıdır. "Celâl Hoca, o gece doğru oraya vardı. Geyikleri gördü, zikr seslerini işitti ve uykuya daldı. Hakim Ata, tekrar rü'yâsına girdi; "Yattığın yerden yedi ayak ileri gel, o yeri kaz. Orada bûriyâ (hasır) çıkar, onun altından da bir deste gül çıkar, türbem orasıdır. Giden malına da gam yeme; çünkü hepsi menzil hanındadır. Onları al gel; üstümüze imâret yap ve bize mücâvir ol" dedi.

Celâl Hoca, uyanınca böyle hareket ederek, mezarı buldu, bir nişan dikti; sonra gidip mallarını aldı, Hârezm'den ustalar getirtti. Yüzbin altun tenge sarfolunarak imâret yapıldı. Kendisi de Şeyh Celâleddin nâmını alarak, orada mücâvir oldu; etraftan herkes ziyâretine koştular.

Hakîm Ata Kitabı'nda **Seyyid Ata**'nın **Hakîm Ata**'ya intisabı ve türbesi hakkındaki menkîbe ise şöyle anlatılmıştır;

"Birgün, Seyyid Ata meclisinde, Hakîm Ata Kitabı okundu ve onun menkabe ve kerâmetinden bahsedildi. Seyyid Ata, Seyyidler'den hiç kimsenin ona mücâvir olup olmadığını sordu. Olmadığını anlayınca yanına üç kişi alarak Bakırgan'a geldi. Seyyid Ata, oradaki Şeyh Celâl'e kendisini mücâvirliğe bırakıp bırakmıyacağını sordu. Onun gelmesinden zâten mütessir olan Şeyh Celâl, kendinin buraya Hakîm Ata emriyle geldiğini söyledi. Bunun üzerine Seyyid Ata bir teklifte bulundu : "Bu gece ikimiz de gidip arz-ı hâl edelim: Hakîm Ata kimi isterse o kalsın!" dedi. Şeyh Celâl de, bunu kabûl etti. O gece gittiler. Hakîm Ata dedi ki, "Ey oğlum Şeyh Celâl, Seyid Ata buraya Peygamber emriyle geldi. Mücâvirliği ona bırak, Hârezm yanında Aktaş derler biri vardır, oraya git; menzil yap; bizi ziyârete gelen önce seni ziyâret etsin. Biz, önce sana gelmeyenleri kabûl etmeyiz!". Şeyh Celâl sevinerek mücâvirliği bıraktı ve doğru Aktaş'a geldi. Seyyid Ata, uzun müddet orada mücâvir kaldı. Sonunda rıhlet zamanı geldi. Mürîdleri, "Sizi Kâ'be'ye mi götürelim, yoksa buraya mı defnedelim?"

diye sordular. Şu cevâbı verdi: "Tâbutumu bir büyük arabaya koyup Bakırgan'dan Kâ'be tarafına çıkarın; lâkin o gece, hayvanlarınızı iyi bağlayın; gürültü etmeyin; evlerinizde oturun;bir ses işitirseniz, sakın dışarı çıkmayın. Tan attıktan sonra, bakınız, araba nerede durmuşsa, beni oraya gömünüz". Hakikaten bunların hepsi oldu. Ertesi gün baktılar ki, araba Hakîm Ata türbesi yanına düşmüş. Hemen Seyyid Ata'yı oraya gömdüler. O gece Kâ'be erenlerinin rûhlarıyla Bakırgan erlerinin rûhları Seyyid Ata'yı almak için kavga etmişler; sonunda ikinciler üstün gelmişler. Şimdi Bakırgan'a gelenler, önce Hakîm Ata'yı, sonra Seyyid Ata'yı ve daha sonra da diğer mezarları ziyâret ederler.

YESEVÎYE TARİKATI ŞEYH SİLSİLESİ

Cevahirü'l-Ebrâr'da sonra gelen **Yesevîye** tarikatı **Şeyh** silsilesi şöyle gösterilmiştir (39);

"Zengî Ata, Sadr Ata, Cemal Şâşî (Hârezm'de bulunmuş), oğlu Hasan Şeyh, Ali Hoca, Hoca Ali'; bunun iki halifesi var ki biri Şeyh Pehlivân, diğeri Şeyh Mevdud (Sultan Ebû Saîd'in şeyhi). Şeyh Mevdud'un halifesi Hâdim Şeyh, Şeyh Cemâlü'd-din (Buhâra'da bulunmuş, mezarı Herat'ta), Şeyh Süleyman Gaznevî (önce Ubeydullah Ahrar'dan, sonra Cemâlü'd-dîn'den feyz almış), Şeyh Hudaydâd, Molla Veli Kûh-i zerî(Kûhzerînî), Kâsım Şeyh, Şeyh Hudaydâd'ın diğer halifesi de Şeyh Metin'dir ki ondan Şeyh Emîn, ondan Seyyid Mansur Ata ve Hazinî"

(39) ***A.g.e*** *; s. 232 - 243*

YESEVÎ DERVİŞLERİ

Hoca Ahmed Yesevî dervişlerinin onun mânevî nüfuzu ve işâretleri ile **Diyâr-ı Rûm**'a (Batı'ya) gittiklerinde yaptıklarını, **Azerbaycan**, **Küçük-Asya** ve **Rumeli**'deki türbelerini ziyâret eden **Evliyâ Çelebi**'den öğrenmekteyiz. **Hacı Bektaş-ı Velî, Baba Sultan, Akyazılı Sultan, Geyikli Baba, Avşar Baba,** (40) **Pîr Dede, Abdal Mûsa, Horoz Dede** ve **Emir Çine Sultan** bunlar arasındadır.

Bunlardan başka **Hârezm**'de, **Ejderhan**'da, **Batı İrân**'da **Yesevî** şeyhlerine rastlanıldığı da görülmüştür. Hatta; **Orta-Asya**'nın çeşitli yerlerinde olduğu gibi **Kâbil**'de **Diyarbakır**'da, **Hicaz**'da bile **Yesevî** dervişlerine rastlanılmıştır.

Meselâ; **Agralı Şeyh Atâî**'nin ifâdesine göre, **"Şeyh Hacı Bektaş hizmetinden yükselen Şeyh Rızâ halîfelerinde Ahmed Yesevî tarîkatında bir pîr" Hümâyûn Şah'a vezir olarak onunla birlikte** (M. 1552-53)'da **Şah Tahmasb yanına sığınmış ancak sünnîliği sezilip hayatının tehlikede olduğunu anlayınca, Osmanlı memleketine kaçmış. Sultan Süleyman'ın ihsan ettiği yevmiye 120 akçe vazife ile dört sene İstanbul'da oturduktan sonra, Temeşvar'da Lippa kal'asına 20.000 akçe ze'âmetle gidip oturmuş ve orada** (M. 1566-67)'de **vefat etmiştir** (41).

(40) Ziyaretgâh olan türbesi, Niyaz-Âbâd'dadır. Derviş Mehmed Zillî; ***Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi****, C.II, s. 293*

(41) ***Şakâyık-ı Nûmâniyye Tercemesi ve Zeyli****, c. I, s.191*

Filibe yolu üzerindeki Adatepe'de gömülü bulunan Kıdemli Baba Sultan'ı Derviş Mehmed Zıllî (Evliyâ Çelebi) şöyle anlatır (42);

"..... Bunun zirve-i âlâsında ziyâret-gâh-ı Kıdemli Baba Sultan: İzn-i Hoca Ahmed Yesevî ile Rûm'a gelmiş, Fağfûr diyârı hâkinde Kozak kavmi memlûklarından bir çâker-i efkende ârif-i bi'llâh merd-i dil-âgâh imiş. Hacı Bektaş Velî'den cihâz-ı fakrî kabûl ederek, bu kûh-i bülendi me'men edinip bir seccâde-i tal'at olup, yedi senede ânlardan nice bin canlar izin aldı."

Tekkesi **Karadeniz** kenarında **Bat-ova**'da bulunan Aynı eserde **Akyazılı Sultan** hakkında da şu bilgiler vardır (43);

"Belh, Buhâra ve Horasan'da ecdâd-ı 'izâmımızdan Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî halîfelerindendir. Bu Akyazılı, Bursa'ya Hacı Bektaş Velî ile birlikte gelip ba'de'l-feth izin ile Rûm diyârında Post sâhibi oldu".

Kabri, **Bursa**'da bulunan **Geyikli Baba**'yı ise, şu sözlerden tanıyoruz (44);

"Fukarâ-yı Yesevî'den Âzerbaycan şehrinden Çeri-Hasan sülâlesindendir. Azîm dağlarda vahşî sığırlara suvar olup Orhan Gâzî ile sefere gitmiştir. Bâr-hânesini bile vahşî gazâllere yükletirmiş"

Evliyâ Çelebi'nin, **Pîr Dede** hakkında bize ulaştırdığı bilgiler ise şunlardır (45);

*(42) Derviş Mehmed Zıllî; **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, C.III, İstanbul s. 237 - 278*

*(43) **A.g.e**, s. 349*

*(44) **A.g.e**, C. II, s. 17*

*(45) **A.g.e**, C. II, s. 398*

"Horasan'dan, Türk-i Türkân, Hoca Ahmed Yesevî izniyle Rûm'a gelip Merzifon'un kuzeyinde şehre nâzır mürtefi bir zeminde sâkin olur. Gâhice hamamlarda yatar, meczûb-ı Hûdâ bir ârif-i billâh kimse idi. Pîr-i müşârünileyh'in birçok menâkıbı vardır. Hâlâ âsitânesi azîm kubbeler ile ârâste, meydanı matbah ve derviş hücreleriyle pîrâste olub, her gece ikiyüz adam konup göçer. İkiyüzü mütecâviz ser-bürehne dervişi vardır"

Yesevî dervişlerinden **Abdal Mûsa** da **Hacı Bektaş-ı Velî** ile birlikte **Diyâr-ı Rûm**'a gelmiş olan kerameti olan bir velîdir (46).

"XII. yy. başlarında **Nişabur**'da bir çocuk doğmuş, adını **Bektaş Mehmet** koymuşlar. **Bektaş Mehmet**'in kaabiliyeti ve zekâsını gören ünlü ilim adamları, başta **Hoca Ahmed Yesevî**'nin yetiştirdiği, **Horasan erenleri** dediğimiz; gazî, akıncı ve mutasavvıfların en önde geleni **Lokman Perende** olmak üzere, hepsi seferber olup, onu yetiştirmeye koyulmuşlar.

Sonraları **Hacı Bektâş-ı Velî** adını alan pir, **Asya**'dan doğan güneş, **Anadolu**'yu **Türkleştirmek** için gönderilmiş.

Önce, **Diyâr-ı Rûm**'un erenleri, onun **Anadolu**'ya gelmesini istememişler. O, bir güvercin olup, bugün **Hacıbektaş Kasabası** olan **Sulucakarahöyük Köyü**'ne inmiş.

Diyâr-ı Rûm'un erenleri; içlerinden birinin doğan şekline girip onu avlamasını istemişler. **Sultan Bâyezid**'in halifelerinden **Hacı Tuğrul,** izin istemiş.

*(46) **A.g.e**, s. II, s. 46*

Doğan olup, uçup gitmiş ve olanca heybeti ile güvercinin üzerine süzülmüş. Bunu farkeden **Hacı Bektaş**, insan kılığına dönüp, doğanı yakalamış. Onu öylesine sıkmış ki, **Hacı Tuğrul**'un aklı başından gitmiş. **Hacı Bektâş-ı Velî,** bırakınca bir süre baygın kalmış. Sonra ancak, aklı başına gelince kalkmış ve **Şeyh**'ten af dilemek istemiş. O:

"– Yâ Tuğrul!. Er üstüne böyle gelinmez!" demiş. Sonra **Hacı Tuğrul**'u bağışlamış.

Bundan sonra **Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu**'nun dağında, taşında, ovasında, yaylalarında, gönül birliğini, ülkü birliğini sağlamak için vazifeye başlamış. **Anadolu**'yu **Türkleştirmek,** gönül kazanarak **Diyâr-ı Rûm**'u, **Türk** yapmak için önce **Selçuklu** sultanlarına at yetiştiren **Kırşehir yaylağı**'nı, bu yeni ülkünün sıcaklığı ile canlandırmış, **Horasan** erenlerine dergâh yapmış.

Bu büyük velî:

– Türk Milleti, Cihân'a hâkim olmak için yaratılmıştır.

– Kadını okutunuz. Kadını okumayan millet yükselemez.

– İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.

– İnsanın değeri taşıdığı vicdan ağırlığı ile ölçülür.

– Kendini tanımayan yaratanı bilemez.

– Ara bul.

– Her ne ararsan kendinde ara. demiş, durmuş.

O, **Anadolu**'ya geldiğinde; **Kırşehir**'de yaşayan **Anadolu Türkçüsü Ahî Evren Çelebi** gibi, **Sarıköy** bozkırındaki derviş **Yûnus Emre** gibi, Türkçeye gönülden vurgun yüce ozan velî **Âşık Paşa** gibi, mecliste, dergâhta, bârgâhta, karargâhta Türkçeden başka dil konuşulmasını istemeyen **Karamanoğlu Mehmed Bey** gibi (devrine uyup, Farsça yazsa da yine Türklüğü ile övünen gönüller sultânı Hazreti Mevlâna gibi) Türk'e ve **Türk** birliğine gönül vermiş (47)."

("Harâret nardadır, sacda değildir
Kerâmet hırkada, tacda değildir
Her ne ararsan kendinde ara
Kudüs'te, Mekke'de Hac'da değildir!

Sâkin ol, kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin izinden çıkma,
Eğer insan isen ölmezsin, korkma,
Âşığı kurt yemez, ucda değildir.")

demiş.

O'na göre insanda ahlâk en büyük ziynettir. o halde; **"Ele, bele, dile ihânet olmamalı!."**

Osmanlı tarihçilerinin en eskilerinden olan **Aşıkpaşazâde**'nin verdiği bilgiye göre, **Hacı Bektaş Velî**, Horasan'dan **Menteş** isminde kardeşi ile berâber **Sivas**'a, oradan **Baba İlyas**'a, oradan **Kırşehri**'ne, oradan da **Kayseri**'ye gelmiştir. Kardeşi **Menteş, Kayseri**'den **Sivas**'a gittiği zaman, orada şehid oldu. **Hacı Bektaş**, Kayseri'den **Karaöyük**'e gelmiş, **Hatun-ana**'yı kendine kız edinerek orada vefat etmiştir.

*(47) Cemal Anadol; **Anadolu'yu Aydınlatanlar, Peygamber Mûcizeleri Evliyâ Menkîbeleri**, İstanbul 1984, s. 79 - 80*

Hacı Bektaş Velî'nin **Diyâr-ı Rûm**'a giderken, **Hocası Ahmed Yesevî**'ye bıraktığı; taç, hırka, sofra ve seccade'den meydana gelen emanetler ile ilgili kerametleri, **Vehayetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî**'de (48) şöyle anlatılmıştır:

"Ahmed Yesevî'nin halifeleri, ekseriyâ bu emânetleri ondan istedikçe, "sâhibi vardır, gelir" cevâbını alırlardı. Bir sabah onu almaya niyyet ederek namazdan sonra oturdular, büyük bir ateş yaktılar. O aralık gelen Hoca Ahmed, onların niyyetlerini bildi. Orada, meydanın bir tarafında çiçeklenmiş bir darı vardı. Ahmed Yesevî dedi ki: "Kim bu darı çiçeğinin üstüne seccâdesini koyup namaz kılarsa, o emânetler gelip onun başı ucuna dikilirler. Hem zâten nâfile zahmet çekmeyin, sâhibi nerede ise buraya gelir!". Bu aralık Hacı Bektaş gelip selâm verdi; Hoca ve mürîdleri ayağa kalktılar. Biraz sonra Hoca Ahmed, "Yâ Bektaş!" diye nidâ etti. Bu işâret üzerine Hacı Bektaş, darı çiçeği üstüne seccadesini koyup iki rek'at namaz kıldı. Darının bir tanesi bile yerinden oynamadı. O esnâda emânet tâc hemen havalanıp Bektaş'ın başına, hırka arkasına geçti; sofra ile, aydınlanan çerağ ve 'alem ve seccâde dahî gelip başının üzerinde durdu".

Evliya Çelebî, Hacı Bektaş'ın **Rûm**'a gelmesini şöyle anlatır (49); **"Yine bunların** - yâni Sultan Orhan'ın - **zâman-ı hilâfetinde ecdâd-ı 'izâmımızdan Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri, Horasan'dan halîfesi olan Hacı Bektaş Velî'yi üçyüz fukarâsı ile sâhib-i seccâde edip def ve kudûm ve 'alem ve taraf verip Orhan Gâzî'ye gelip mûlâki olduğu gibi Bursa üstüne de gelip fethettiler".**

(48) Evliya, Çelebi, **a.g.e**, C.I, s.89

(49) **A.g.e**; s. 24 - 25

Hacim Sultan Velâyetnâmesi'nde; **Hoca Ahmed Yesevî**'nin **Hacı Bektaş Velî**'yi, **Diyâr-ı Rûm**'a gönderişi şöyle anlatılır (50);

"Pes Sultan **Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri**'nin bir ağaç kılıcı vardı, Getirip tekbîr edip **Sultan Hacı Bektaş Veliyyü'l-Horasânî**'nin beline kuşattı ve dahî olacakta dut ağacından od yanardı. Bir eksiyi kavrayıp **Rûm**'a doğru pertav etti ve ol eksiyi **Horasan**'da **Rûm**'a er gönderdiği malûm ola, **Rûm**'da bunu tutalar deyu dedi. Ol eksi havada yana yana geçerken **Konya**'da bir er var idi. **Sultan Hoca Fakîh** derler idi. Ol odu kapıp hücresinin önüne dikti. Kudret-i ilâhî, ol eksi bitti. Tepesi yanık aşağısı dut idi. El-hâleti hâzihî şimdi yemiş verir. Pes imdi **Sultan Hâcim** ve **Hacı Bektaş Velî**, ol gece seccâde üzerinde yattılar ve kudretten bir avâz geldi ki: **"Eğlenmen! Rûm'a varın!"** Durdular. Sabah namazın kılıp ve evrâdların tamam edip **"Fecynema tevelleva fesümme ve ceallahe"** deyip dostuna secde ettiler. Ondan icâzet talep ettiler. Pes **Hoca Ahmed Yesevî b. Muhammed Hanefî b. 'Aliyü'l-Murtazâ** dahî 99.000 halife ile bunlara hayr-duâ edip bir mübârek perşembe günü ol saatte **Kâ'be** yoluna revân oldular".

Bir menkîbeye göre; **Ahmed Yesevî**, Horasan'ın vâlisi ve 99.000 mürîdin şeyhi imiş; Ancak; **Bedahşan** mülkü tamâmen kâfirler elinde olduğu için, **İslâm** memleketine dâima akınlarda bulunuyorlarmış. Bundan usanmış olan halk, **Hoca Ahmed**'e gelip yalvarmışlar. O da, henüz oniki yaşında bulunan oğlu **Haydar**'ın başına tâc ve beline kılıç kuşatıp, tuğ ve 'alem vermiş. **Haydar**, maiyyetinde 5.000 kahraman ile harbe gitmiş.

*(50) Dr. Tschudi, **Encylopédie de l'İslam**, Bektaş mad. **Velâyetnâme-i Hâcim Sultan**, Berlin, s. 15 - 16*

Şeyh, oğlunu gönderirken her nasılsa **Allâh** adını anmadığından, ordu bozguna uğramış; **Haydar** esir düşmüş; bütün maiyyeti kılıçtan geçirilmiş. **Haydar**, yedi sene hapis yatmış. **Horasan** halkının **Bedahşan** kâfirlerinden çekmedikleri kalmamış. Nihayet, gelip **Hoca Ahmed Yesevî**'ye yalvarmış; o da, Allah'a münâcat etmiş ve birdenbire tekke kapısında **Hacı Bektaş Velî** belirmiş. İçeri girip **Şeyh**'e selâm vermiş, eşiğine yüz sürmüş, **Hoca Ahmed** de, **"İşte mülk sâhibi geldi!"** diye sevinmiş. Yemekten sonra **Hoca Ahmed** olanı biteni anlatmış. **Bektaş Velî**, hemen şâhin kıyâfetine girerek uçup gitmiş. **Hoca Ahmed**'in mürîdleri, onun bu **Çıplak Abdal**'a gösterdiği iltifâta kızıp tekkeyi bırakmışlar; bir taraftan da **Hacı Bektaş Velî** bir ânda **Haydar**'ı esâretten kurtararak, babasına teslim etmiş. Bunun üzerine bütün dervişler onun büyüklüğünü teslim etmişler; Ancak; **Hacı Bektaş** bununla da kalmamış; birçok hârikalar daha göstererek **Bedahşan** halkını da İslâmlaştırmış (51).

Evliyâ Çelebi'den, **Hoca Ahmed Yesevî**'nin yedinci halifesi olan ve **Bozok Sancağı**'nın **Hüseyin-ova Kasabası**'nda gömülü bulunan **Emîr Çin Osman**, yahut **Emîr Çine Sultan**' için de şunları öğreniyoruz (52);

"Olağan-üstü bir sûrette dünyaya gelmiş; ebeveyni, nezirleri mûcibince onu Ahmed Yesevî'nin hizmetine vermiş. Kış ortasında tâze üzüm bulup, Şeyh'ine getirmek gibi kerametler göstermiş.

(51) Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî, Yazma, s. 15 - 21

*(52) **A.g.e**, C. III, s. 237*

Çin memleketinden bâzı tâcirler Şeyh'e gelip, memleketlerinde çıkan bir ejderin yok edilmesine yardımını istemiş. Şeyh, henüz çocuk olan Osman'ın beline bir tahta kılıç kuşatarak yollamış; o da gidip ejderi öldürmüş. Böylece; Osman'a Emîr Çin lakabı verilmiş ve Şeyh'i tarafından Rûm diyarına gönderilmiş orada pek çok kişiyi İslâm'a dâvet etmiş ve aydınlatmış".

Osman paşa, bir zamanlar **"Teki Tekmen** - Tek Şeheri" isimli bir **Rûm** şehri imiş. Bu zât, bu şehrin fethi için gönderilmiş. Fetihten sonra da orada yerleşip kalmış.

O sırada, **Osman Paşa** isimli bir zât da, bir haberci ile ziyâretine geleceğini bildirip; atlarına arpa, askerlerine erzak hazırlamasını istemiş.

Osman Paşa geldiğinde; **Emirçine Sultan**'ın küçük tenceresinde biraz bulgur pilâvı, bir kenarda da biraz arpa varmış ve bunların atlarla askerlere yetmeyeceğini görerek, şaşmış kalmış. Fakat, ne arpa bitmiş, ne de yemek tükenmiş. Koca bir ordu, tıka basa doymuş.

Osman Paşa, bu muhteşem kerâmet karşısında, **Emirçine Sultan**'ın hizmetinde kalmak istemiş ve:

" – Bir orduya paşa olmak, kuru bir sevdâ imiş. Bir velîye hizmet etmek ise, bir şeyden evlâ imiş." demiş.

Osman Paşa, Emirçine Sultan'ın :

" – Emânetini teslim et, gel!." demesi üzerine, orduyu kışlasına bırakıp, dönerek; onun hizmetine girmiş (53).

*(53) Cemal Anadol;**Anadolu'yu Aydınlatanlar, Peygamber Mûcizeleri Evliyâ Menkîbeleri**, İstanbul 1984, s. 183*

Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde zâhiri ve bâtınî ilimlerde derin vukufu olan **Lokman Perende**, bir rivâyete göre nasibini **Hoca Ahmed Yesevî**'den almıştı.

Hacı Bektaş' Velî'nin çocukluğu sırasında bir gün, onun yanına giren **Lokman Perende**, odanın nûr ile dolu olduğunu görünce şaşırmış. o, sırada iki zât, sağ ve soluna oturmuşlar ve **Küçük Bektaş**'a **Kur'ân** okutuyorlarmış. İçeri girmesiyle birlikte ortadan kaybolanlar için çocuğa **"onlar kimdi?"** diye soran **Lokman**, birinin **Hazreti Peygamber**, diğerinin ise **Hazreti Ali** olduğunu öğrenmiş.

Bir başka gün **Hacı Bektaş**'a ders okuttuğu bir sırada, ezan okunması üzerine **Lokman**, öğrencisinden, abdest almak üzere su istemiş. **Bektaş**, hocasına; **"Bir nazar etseniz de dışarı gitmeye lüzum kalmasa, su burada aksa.."** deyince, hocasının buna kudretinin yetmeyeceğini" söylemesi üzerine Allah'a **"dua"** edince, **Lokman Perende "Âmin"** demiş. o anda, oradan içimi güzel bir su fışkırmış ve kapıya doğru akıp gitmiş. Suyun çıktığı yerde susam çiçekleri açmış.

Bir süre sonra **Lokman**, müridleri ile birlikte **Hacc**'a gitmiş. **Arafat**'a çıkıp, **Kıble**'ye döndüklerinde, **Lokman** müridlerine; **"Bugün Arefe günü.. Bizim memleketlerde yemekler pişer."** demiş. Bu söz **Hacı Bektaş**'a mâlûm olmuş. O sırada, Şeyh'in evinde yemekler pişiyormuş. **Hacı Bektaş** yemeği tepsisi ile birlikte kaptığı gibi, hocası **Lokman**'a sunmuş.

Nişabur'a döndüklerinde, küçük **Bektaş**'ın kerametleri duyulmuş ve yayılmış. Soranlara **Lokman**, "su akıtma" kerametinin **Hacı Bektaş**'a âit olduğunu söylemiş.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Hoca Ahmed Yesevî'ye manevî bağlılığı; faydalar, faydalı sözler mânasına gelen **Kitabü'l-Fevâid** isimli eserinin 5 yerinde onun su sözlerine yer verilmek sûretiyle anlatılmıştır;

"Bir derviş, Hazreti Hoca Yesevî'nin huzuruna geldi. Ey üstad, bana tevhid'i açıkla dedi. Hazreti Hoca bir kelle şeker getirdi, dervişe bu nedir, diye sordu. Derviş, şekerdir dedi. Hazreti Hoca, dervişe şekeri götür kır, şekli değişsin ve şekillerinden yeni şekiller meydana gelsin, sonra getir, dedi. Derviş şekeri kırıp getirdi. Yok olan ilk şeklinden değişik şekiller meydana gelmişti. Hazreti Hoca birer birer bunları sordu, bu ne şeklidir, o ne şeklidir dedi. Derviş cevap olarak bu at şeklidir, öteki deve şeklidir, diğeri de adamdır dedi. Sonra Hoca şöyle buyurdu: Şimdi bunların hepsini kırıp dövüp toz halinde birleştir. Derviş hepsini kırdı ve bir kapta birleştirdi. O zaman Hazreti Hoca sordu: Şimdi bu nedir? Derviş, şeker dedi. Bu sözlerde tevhid anlatılmış oldu." (54)

"Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri bir gün **Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî**'ye buyurdu ki, **eğer daima cennette olmak istersen, herkesle dost ol ve hiç kimseye karşı kalbinde kin tutma."**(55)

"Hoca Hazreti Ahmed Yesevî, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'ye buyurdu: Eğer her zaman Cenabıhak ile konuşmak istersen şu rubaîyi dilinden düşürme:

Sensiz benim bir dem karara mecalim yok,
İyiliklerini saymaya imkânım yok.
Tenimdeki her tüy eğer dillense,

(54) Tertipleyen: İ.Ö; Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nin Vasiyetnâmesi (Kitabü'l-Fevâid), İstanbul 1959, s. 8

(55) ***A.g.e*** *; s. 10*

Binde bir şükrümü yerine getirmeye imkânım yok." (56)

"**Herat Sultanı** bir gün gurur ve haşmetle giderken yolda **Hazreti Hoca Ahmed Yesevî** ile karşılaştı. Üzerinde tören elbisesi bulunan sultan, **Ahmed Yesevî**'ye sordu. **Bu üstümdeki elbise ile namaz kılmak caiz midir, değil midir?** Hazreti Ahmed Yesevî güldü. Pâdişâh **niye gülüyorsun**, dedi. **Ahmed Yesevî** buyurdu: **(Senin cehaletine gülüyorum. Senin karnın haram ile dolu iken ve mazlum müslümanların vebali boynunda iken, sen elbiseden bahsediyor, onunla namaz kılınıp kılınamıyacağını soruyorsun.)** Bu uyarı üzerine pâdişâh ağladı ve atından atladı. **Ahmed Yesevî** hazretlerinin ayaklarına kapandı. Tutum ve davranışlarını değiştirerek ârîflerden ve kâmillerden oldu." (57)

"**Hazret-i Bektaş-ı Velî** buyurdu: **Hoca Ahmed Yesevî'den kulu Allah'a götüren yol nasıldır**, diye sordu. O da, **sana müjdeler olsun. Eğer sen onun yolunda olmasaydın bu soruyu sormaz, Allah da sana bu soruyu sordurmazdı, dedi.**" (58)

Hacı Bektâş-ı Velî, asıl adı Mehmed **(Muhammed Buharî)** olan **Buharalı Sarı Saltuk**'u **Seyyid Ali Sultan** ve **Otman Baba** gibi dervişlerle **Balkanlar**'ın İslâmlaşması ve **Türk** kültürünün oralarda yayılması için **Rumeli**'ye göndermiştir (59).

(56) ***A.g.e*** *; s. 11*

(57) ***A.g.e*** *; s. 12*

(58) ***A.g.e*** *; s. 28*

(59) ***İslâm Ansiklopedisi,*** *cilt 10, s. 220; Ayrıca bak;* ***Velâyetnâme;*** *s. 45*

Kitabü'l-Fevâid isimli eserde **Sarı Saltuk** şöyle anlatılır;

"Bir gün Hacı Bektaş-ı Velî, Sarı Saltuk hazretlerine buyurdu ki, diğer şeyhlere yüzünü dönme. Çünkü doğru olanı benim. Onların sohbetleri sana zarar verir. Bizim nazarımız güneştir, mürid ise taştır. Hiç şüphe yoktur ki, yetenekli taş güneş ışınlarıyla lâl olur."

Evliya Çelebi'ye göre (60) Ahmet Yesevî, **Hacı Bektaş**'dan sonra, Talebesi **Saru Saltuk**'u **Horasan** erenlerinden yediyüz kişi ile **Diyâr-ı Rûm**'a göndermiş ve beline ünlü tahta kılıcı kuşattıktan sonra şu nasihatı vermişti :

"Saltuk Muhammed'im! Bektaş'ım seni Rûm'a göndersin. Leh diyârında dalâlet-âyîn olan Sarı Saltuk sûretine girip, ol mel'ûnu bir tahta kılıçla katleyle! Makedonya, Dobruca'da, Yedi-kırallık yerde nam ve şan sâhibi ol!"

Kemalpaşazâde, Batı Türkleri'nin ünlü kahramanı **Sarı Saltuk**'u şöyle anlatır (61);

"Dobruca Kırı dedikleri yerde sâhib-i serîr-i velâyet, tâcdâr-ı iklîm-i kerâmet Sarı Saltuk Sultan'ın ki havârık-ı âdât-ı kâhire ve bevârık-ı kerâmât-i bâhire ile zâhir olan emir-sûret, fakir-sîret azizlerdendi..."

Sarı Saltuk, Rûm diyârına gelince, **Hacı Bektaş Velî**, Hicrî 662 (m. 1263 - 1264) tarihide şeyhinin emrini yerine getirerek, onu **Dobruca**'ya göndermiş; o da oralara giderek birçok kerâmetler göstermiş, birçok yeri zapt ederek ahâlisini İslâmlaştırmıştır (62).

(60) Evliyâ Çelebi; ***Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,*** *C. I, İstanbul 1314, s. 656 - 660; C. II, s. 133 - 139 Kaligra (Kaliakre Sultan menkûbesi)*

(61) Kemal - paşazâde; ***Mohacnâme,*** *s. 80 - 83*

(62) Bak; Nev'i - Zâde Ata'-i; ***Kitab-ı Nefhatü'l - Ezhâr der cevâb-ı Mahzeni'l Esrâr*** *; Ahmed Tevfik;* ***"Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası****"nu. 9, s. 565;*

Sarı Saltuk maiyyetinde ki bazı **Türkler**, Dobruca'dan sonra **Balıkesir**'deki **Karasi-oğulları**'ndan **'İsâ Bey** zamanında tekrar Karesi mülküne dönmüşlerdir.

Evliyâ, Çelebi, Sarı Saltuk'un **Silistre**'de ve **Karadeniz** kenarındaki tekkelerini; **Kanuni Sultan Süleyman**, oun **Babadağı**'nda bulunan mezarını ziyâret etmiş'tir (63).

"Bektâşî an'anesinde, **Sarı Saltuk**'ın bir çoban olduğu ve **Hacı Bektaş**'ın emri ile **Ulu Abdal** ve **Kiçi Abdal**'ı yanına alarak **Sinob**'dan bir seccade üstünde **Gürcistan**'a gittiği, **Gürcüler**'i Müslüman ettikten sonra **Dobruca**'da **Kaligra** (Kalliakre) kal'asına çıktığı ve oradaki ejderhayı öldürdüğü, bundan sonra o çevredeki halkı **İslâm**'a da'vet ettiği ve tekke yaptığı etrâfiyle yazılmıştır. **Sarı Saltuk**, Hacı Bektaş'ın vefatından sonra bir aralık etmiştir tekrar **Dobruca**'ya dönmüş ve orada vefat etmiştir. Ölünce, vasiyyeti üzerine yedi tabut tertip edilmiş. onun muhtelif şehirlere mensup mürid ve itikad edenleri bu tabutlardan birini alarak bakmışlar, Saltuk Baba'yı orada görmüşler ve bu yüzden sevinerek, onu kendi şehirlerine götürmüş defnetmişler. **Bektâşî** an'anesine göre, onun yedi yerde maķâmı olmasının sebebi bu şekilde izah edilmiştir (64),

Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü, Bektaşi an'anesinin, daima tarihî olaylarla taban tabana zıt olduğunu da sözlerine ekler.

(Ahmet Yesevî ile ilgili menkîbeler, başta Türkistan'lı bir Yesevî dervişi olan **Hazinî** tarafından yazılan **Cevâhirü'l-Ebrâr** olmak üzere, **Risâle-i Tevârih-i Bulgâriye, Hakîm Ata, Bakırgan** ve **Âhir - zaman** kitaplarında ve **Negomy'lar**'ın **İdgü** menkîbesinde yaşatılmış ve halk arasına yayılarak günümüze kadar ulaştırılmıştır.)

(63) Seyyid Lokman (Dr. Lagus); İcmâl-i ahvâl-i ***Âl-i Selçuk ber Mûcib-i nakl-i Oğuzname-i Seyyid Lokman****, Helsingfors, 1854; İbn Battuta;* ***Seyahatnâme****, C.II, Paris, s. 416*

(64) Fuat Köprülü, A.g.e, s. 55; Bak; ***Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Veli****, s. 62 - 67*

Devletşah Tezkiresi'nde **Hoca Ahmed Yesevî** hakkında şu satırlara rastlamaktayız (65;

" 25 Mart, 1110 günü **Sultan Sencer**, Semerkand'da bulunan **Kâsım Cogî**'ye bir mektup göndererek **Şeyh Yûsuf Hemedânî** hakkında ta'zim ve tekrimlerini bildirmiş ve, tekkenin dervişleri için 50.000 altun göndererek ve **"Ashâb-ı Kirâm'ın yollarından ayrılmayan bu büyük Şeyh'in hayat tarzını bildirmelerini ve Şeyh'den kendisi için Fâtiha niyaz etmelerini"** istemişti. **Şeyh Yûsuf** bu esnâda müridleriyle görüşmek üzere **Hoca Abdullâh Berkî**'nin hücresine gelmişti. **Hoca Hasan Andaki, Hoca Ahmed Yesevî, Hoca Abdu'l-Hâlık Gucduvânî** ve daha başkaları hep orada hazırdılar. Müridler, **Sultan Sencer**'in nezrini bildirdiler; o da, onun işi için bir **Fâtiha** okudu. Sonra **Sencer**'e gönderecek sehv ve hatâdan başka bir fiili olmadığını söyledi; dervişlerin ricâsı üzerine **"Şer'-i Nebevî'ye uygun bizde ne gördünüzse yazınız!"** dedi. Bu müsâadeye dayanarak, dervişler onun siretini yazıp gönderdiler. Daha hayatında **Abdu'l-Hâlık Gucduvânî** ondan halifelerini sormuş ve şu cevabı almıştı: **"Benim halifem Hoca Abdullâh Berkî olacak, ondan sonra Hoca Hasan Andakî, ondan sonra da Ahmed Yesevî olacaktır. Hilâfet nevbeti Ahmed Yesevî'ye erişince, Türkistan Vilâyeti'ne sefer edecek ve halife sen olacaksın!".**

Ahmed b. Mevlânâ Celâleddin Kâşânî, Yûsuf Hemedâni'nin halifeleri hakkında bize şu bilgii vermektedir:

(65) Browne; ***Devletşah Tezkiresi****, Leiden, 1901, s. 66*

"Hoca Ebû Yûsuf Hemedânî Hazretleri'nin dört halifesi vardı : Birincisi can-nişîni bulunan Abdullâh Berkî Hazretleri'dir ki, kabr-i şerîfeleri Buhâra'da Gül-âbâd dervâzesinin dışında, Şûristan tepesini üzerinde, Hoca İshâk-ı Gül-âbâdî Hazretleri'in kabrine yakındır. İkincisi Hoca Hasan Andakî'dir ki, istiğrak âleminde garik idi. Bunun kabri de Hoca İshâk kabrine yakındır. Biliniz ki Andak, Buhâra'ya altı fersah mesâfede bir karyedir. Üçüncüsü Hoca Ahmed Yesevî'dir ki, kerâmât ve hârik âdetlerinden idi ki, her kim hulûs-i niyyetle kendileri ile müşerref olursa ehlu'llâh'tan olurdu. Nasıl ki : Niyyâtın koldaşın, buyururlardı; 512'de bu dünyâdan gittiler. Kabr-i mübârekleri Türkistan'dadır, âsitân-ı âlîleri kesîrü'l-feyzdir".

W. Barthold;

"Harezmşahlar, büyük bir İslâm devleti olma yolunda önemli adımlar atarlarken, Doğu Türkistan'da Kulça civarında Yedisu havâlisinde kuvvetli bir İslâm hareketi'nin geliştiğini.." söyler.

Bu tarihte **Asya**, islâmlaşmış, şeyhler geniş nüfuza sahip olmuşlardı. Bu, tekkelerle dolan kıt'ada **Ahmed Yesevî**'nin şöhretinin, **Sır-Deryâ** havâlisinden, **Taşkent** çevresinden, kuzey bozkırlarına kadar yayıldığı görülür. Onun bu başarısında; Arap ilmini, Acem edebiyâtını çok iyi bilişi, müridlerine anlayabilecekleri dille hitabetmesinin önemli rolü olduğu söylenilebilir. **Hoca Ahmed Yesevî**'in kullandığı bu dil temiz bir **Türkçe** idi.

AHMED YESEVÎ SOYUNDAN GELENLER

Çeşitli asırlarda; kendilerini **Hoca Ahmed Yesevî**'nin soyundan geldiğini söyleyen pek çok kişiye rastlanılmıştır.

Hoca Hasan Nakîbü'l - Eşrâf Buhârî, X yy.'da bir süre **Abdullah Han**'ın yanında bulunmuş olan **Maverâü'n-nehr**'in tanınmış şahsiyetlerinden **Semerkant'lı Şeyh Zekeriya**'nın **Hoca Ahmed Yesevî**'nin torunlarından olduğunu söyler (66).

Tuhfehü'l -Uşşâk yazarı **Mevlidci Şâir Üsküplü Atâ** (67) da **Hoca Ahmed Yesevî** torunları arasında gösterilmiştir.

Mehmed Zıllî (Evliyâ Çelebi), ünlü **Seyahatnâme**'sinin pek çok yerinde kendisinin ünlü **Yesevî** torunlarından olduğunu söyler (68).

Seydî Ali Reis (1553 - 1557), **Mir'âtü'l - Memâlik**'de; **Semerkand**'de görüştüğü **Barak Hân**'ın yanına **Sadr-ı âlem** Şeyhi elçi olarak verdiği (69)

*(66) Nakibü'l - Eşrâf Buhâri, Seyyid; **Müzekkir-i ahbâp**, Berlin Kralliyet Küt, Farsça Yazma, s. 252*

*(67) Zikreden F. Köprülü; **a.g.e**, s. 77*

*(68) Evliyâ Çelebi; **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, İstanbul 1314; C I, s. 100, 303 ; C. III, s. 349*

*(69) Seydî Ali Reis; **Mir'âtü'l-Memâlik**, İstanbul 1313, s. 65, 72*

Ejderhan yolunda **Çerkesler** tarafından katledilen **Baba Şeyh** (70) **Kazvin-Bağdad** yolu üzerinde **Sultâniyye** ve **Ebher** yakınındaki **Kurkan**'da ziyâret ettiği **Şeyh Muhammed Dem Tiz**'i, Yesevî (71) soyundan gösterir. **Mevlâna Gulâm Sürûr Lâhûrî,** yine **Hoca Ahmed Yesevî** soyundan gelen XVII. yy'da yaşamış **Hoca Hâfız Ahmed Yesevî** (öl: 1702 - 1704) hakkında şunları yazmıştır (72);

"Havârık ve kerâmâta mazhar ve envâr ve tecelliyâta mevrid olan bu derviş, kader sevkiyle vatanından ayrı düşerek **Arabistan, Mekke, Medîne, Kudüs, Şam, Irak, Rûm, Rus** memleketlerinde bulunduktan sonra **Hindistan**'a, **Keşmir**'e gelerek uzleti seçmiştir. Kimse ile görüşmez, yalnız arada bir **Şeyh Âgâh Molla Şâh**'ın tekkesine gelirdi. Birkaç sene sonra **Hoca Nizamü'ddin b. Mu'inü'ddin**, onun mânevî üstünlüğünü anlayarak hizmetine geldi ve birçok müşkillerle onu kendisi ile barâber şehre gelmeğe râzı etti. **Nizâmü'ddin**'in ölümünden sonra **Hoca Nureddin Muhammed Âtâb**, onun hizmetine gelip mürîd oldu ve bu sûretle o çevrede pek büyük bir ün kazandı."

Sonraki asırlarda **Yesevî** soyundan gelenlerin adları duyulmaz olmuştur.

(70) ***A.g.e*** *; s. 89*

(71) ***A.g.e*** *; s. 92*

(72) Gulâm Sürûr Lâhûrî ; ***Hazînetü'l - asfiyâ****, Hindistan, c. I, s. 57*

YESEVÎLİĞİN ÂDAP VE ERKÂNI

Ahmed Yesevî ve **Yesevîye** tarikatı'nın temel kaynağı **Cevâhirü'l - Ebrâr**'da bir mürîdin, uymakla mükellef olduğu âdab şöyle anlatılmaktadır (73);

1) "Hiç kimseyi şeyhinden daha faziletli bilmemek ve ona mutlak sûrette teslimiyyet göstermek lâzımdır; çünkü mürşid huzurunda bütün gün türlü türlü yemekler yemek ve geceleri uyku ile geçirmek bâtın yolunu kapamaz; ancak; şeyhinden ayrılıp kendi rizâsı ile ayaklanan çıplak ağlayan dervişin ilerleme yolu kapanır. **2)** Mürîd zekî ve müdrik olmalıdır ki, şeyhin rumûz ve işârâtını anlayabilsin. **3)** Şeyhin her türlü söz ve fiillerine râzı ve itaat eder olmak lâzımdır. **4)** Şeyhin bütün hizmetlerinde ağır-canlı değil, çevik ve tez canlı olmalıdır ki, rızâsı hâsıl olsun; çünkü Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğu onun içindedir. **5)** Sözünde sâdık, va'dinde sağlam olmalıdır ki, şeyhin mizâcı değişip, redde sebep olmasın ve hiçbir zaman şek ve şüpheye düşmemeli ki, bu, husrânı mucipdir. **6)** Vefâlı ve bîat ahdinde metîn olmak gerekir. **7)** Mürîd, bütün mal ve mülkünü şeyhine dağıtmaya hazır olmalıdır. Bâtın gözü başka sûrette açılmaz. **8)** Şeyhin sırlarını tutarak, bunların ifşâsından sakınmalıdır. **9)** Şeyhin bütün teklif, va'z ve nasihatlarını gözönüne alıp, hiçbir vakit ihmâl ve kaçamak yoluna sapmamalıdır. **10)** Hakk'a kavuşmak için şeyh yolunda canını ve başını vermeğe hazır olmalı, dostuna dost, düşmanına düşman geçinmeli, gerekirse, şeyhin ihtiyâcını yerine getirmek için, kendisini köle gibi sattırabilmelidir.

(73) Hazînî; ***a.g.e*** *; s. 120*

Hoca Ahmed Yesevî; **"Yetmiş ilim okumadan ve yetmiş makam geçmeden şeyhlik bildirilmez. Bu ilimlerin çıkış ve gelişi, kırkdört makâm içindedir ki, onları tahsil etmeden şeyhliğe kalkan, evliyâullâh'ın nefretine uğrar"**der.

Bu makamlar; bir daha bozmamak üzere edilen tövbe, faydalı ilim, insan tabiatındaki yavaşlık ve yumuşaklığı yükseltme, olgunluğa erişen akıl, ustalığa erişme, eksiksiz teslimiyet, buna uygun yücelik, kanaatı tamamlama, doğruluğu tasdik, keskin ve sağlam bilgi, (Hz. Osman gibi ibâdet, zikr-i Mürteza-i, Hz. Hasan gibi her türlü zevke karşı koyarak kendini ibâdete verme, Hz. Hüseyin gibi ihtiyaç içinde yok olma, İmam-ı Âzam gibi işi Allah'a bırakıp kadere râzı olmak, tahammülü tamamlama, ilâhî nimetlere şükretmek, kazalara râzı olmak, felâketler karşısında sabretme, ihsanları hafife almak, varında yoğunda cömertlik, hislerde doğruluk, şükredici ahlâk, haramdan kaçma, temizlik, perhiz, genel tevâzu, devamlı Allahtan korkma, acımak ve ağlamak, Allah yolunda olmaktan zevk almak ve sevinç duymak, Allah yolunda kendinden geçme, cömertlik, iyilik severlik, asalet ve yiğitlik, hak yolunda olma, sesi işitildiği halde görülmeme, gönül alçaklığı, dine hizmet, emirleri yerine getirmede siyânet, sözde hikmet, işde tecrübe, kibirden uzak olma, ayrılık uzaklığı, özlem sıcaklığı, sevgi çılgınlığı, Allah yanında ve kul nazarında utanma ve hicab duyma, eser meydana getirme ve Allah'a yönelmektir.

Bu kırk dört makâmın esası şu sekiz makamdır: **1)** Tövbekârlar makâmı: Riyâzet ve mücâhede; tövbekârların üstâdı Hazret-i Âdem'dir.

(2) Âlimler makâmı: Tevâzu kendini alçaltarak yalvarma, Allaha yöneliş, beş kitaba hazır olmayı isteme; âlimler üstâdı Hazret-i İdris'tir. **3)** Zâhidler makâmı: Rikkat ve dikkat ve mahabbet ve şefkat; zâhidler üstâdı Hazret-i 'İsâ'dır. **4)** Sâbirler makâmı: Tahammül ve tevekkül ve etraflıca düşünme; sâbirler üstâdı Hazret-i Eyyub'tur. **5)** Râzîler makâmı: açılma, karışma ve bağlılık; üstâdı tasrih edilmiyor. **6)** Şâkirtler makamı: birlik, sürdürme ve şükretme; serdârı, Hazret-i Nûh'tur. **7)** Muhibler makâmı: Söyleme, dua etme, zikretme ve tövbe etme; muhibler müşteşhidi, Hazret-i İbrâhim'dir. **8)** 'Ârifler makâmı: Oruç, ayakta durma ve denetleme 'ârifler senedi Peygamberi'imiz Efendimiz'dir.

Büyük tarîkat şeyhinin ahkâmı;

Hakk'ı bilmek, mutlak cömertlik, sağlam bilgiye dalmak, gelecek rızkı Allah'a bırakıp kadere râzı olmak, bunu düşünmektir. Şeyhlik ve örnek olmanın erkânı; dîne yakîn olmak, metânetle iyi ile kötüyü ayırmak, Allah'tan gelecek bir acıya katlanma, büyük sabır, temiz dostluk, çok yakınlıktır (74). Tarîkatin vâcibleri; olgunluğa erişmeyi Allah'a yakın olmayı istemek, sonsuzluğa erişme şevki, geçici olmayan mülkten, gündüz ve gecelerden korkmak, devamlı zikretmek,

Cenâb-ı Hakk'a (düşüncesine) sarılmak'tır. Tarîkatin sünnetleri; cemaatle namaz kılmak, seher vakti uyanık olmak, devamlı abdestli olmak,Allah için hazır olmak, dâima zikretmek, temiz ve örnek insanlara itattir (75).

(74) ***A.g.e*** *; s. 108 - 114*
(75) ***A.g.e*** *; s. 129 - 131*

Sevinç ve güler yüzle sevab ve misâfir gözetmek, kendi hâlince misâfir kabûl etmek, misâfir ne kadar fazla durursa bunu ganimet bilmek, misâfirliği uzatmak, misâfir ne isterse onu yerine getirmeye çalışmak, Ahmed Yesevî'ye ve şeyhe duâ etmektir.

Yesevîlik'te tarikat adâbı ; İki dizi üzerine çöküp tevâzu ve edeble oturmak, kendisini herkesten alçak görmek, herkesi kendinden efdal görmek, cümle şeyhleri ve azizleri bilip karşılarında sâkinâne durmak, şeyhler meclisinde destursuz lâkırdı söylememek, kendi şeyhinin ve başka şeyhlerin velâyet sırlarını ve kerâmet rumuzlarını hâtırasında saklamaktır.

Hoca Ahmed Yesevî acemilerin geçip gitmelerini, aracıların göğüslemelerini, sonuncuların ortaya çıkışlarını mübtediler mürûru, mutavassıtlar dört şarta bağlar. Bunların birincisi mekân, ikincisi zaman, üçüncüsü sâdık tarîkat mensupları, dördüncüsü Sultan'a bağlılıktır. Tarîkata girenlerde fikrî bölücülük olmamalı, dua ve zikir ile meşgûl bulunmak için evvelâ mekânın ma'mur olması lâzımdır. Tâlipler arasında ve memleket içinde işsizlik ve ihmâli gerektiren bir usanç olmaması için, zamanın ârızalarından masûn olmak lâzımdır. Bütün makamâtta ve halvet ve erba'inlerde şevkı mûcib olmak için,fakirlik ve yoksulluğa tâlib hakikî ihvan da bulunmalıdır. Bunlardan sonra, Sultan'a bağlılık da lâzımdır ki, Sultan'a bağlılık, irfan sâhipleri arasında üstünlüğe sebep olur (76).

(76) ***A.g.e*** *; s. 116 - 117*

Yesevî tarîkatine girenlerin varabilecekleri en son nokta ne mücâhidlerin ulaşacakları hedef fakr (fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık) yoludur. Hazînî, Cevâhirü'l Ebrâr'da; bu yolun meşakkatlerini;

"Fakr yolunda lâ-yu'ad velâ yuhsâ seferler olur. Ol cümle seferlerden âlem-i bâtın ve kişver-i gaybü'l-gayb içinde üçyüzaltmış deryâ ve kırkdört berzah ve perde ve hicablar açılır ve her berzah ve perde ve hicab tahtından ve zamanından ve zuhûrundan kırkdört yol çıkar ve dokuz taht ve her taht üzre bir müstakil sultân-ı mütecemmil emrü fermân ve hükmeder. Çün ol taht-gâh ve sultanlardan geçilse, iki azîm kapı ve refiü'l-bünyan bâb-ı hümâyûn ve der-i meymun zuhûr eder ve her bir kapı ve bâb-ı humâyûn ve der-i meymun karşısında üç deryâ-yı mehib ve 'amîk mevc urur. Bu kapı ve deryâ-yi mevvacdan 'ubûr olup geçilse, nâgah bir kubbe peydâ olur ve altı yol ki onsekizbin âlem, ol altı yolun başında mütahayyir ve mütegayyir ve muztar kalmışlar fakrü fenâ ile. İş bu menâzil ve merâhil beyâbân-i fakrü fenâ ki mehip ve acibdir; muktedasız ve kılağuzsuz sülûk ve 'ubûr vemürûr kılmak müteazzir ve muhaldir. Bu menâzili geçmeyince fakr idrâk olunmaz."

demek sûretiyle anlatmıştır (77)

"Bunun için gerçek bir sûfî, riyâzetleyâni nefsi kırarak, dünya lezzetleri ve rahatından sakınmalı, perhiz ve kanaatle yaşamalı ve mücâhedeye alışmalı, yeme-içme ni'metinden, halvet ve şehvet ve işaretten uzak kalmalı; dünya âlâyişini bırakarak, teveccüh ve mürâkabeyi kendisine san'at kılmalıdır,

(77) ***A.g.e.*** *; s. 116 - 117*

Yesevîye tarîkatine girenler için üç türlü mücâhede ve riyâzet ta'yin edilmiştir. Onlara göre, nâfile orucu üçüncü güne varırsa, içten toz ve zulmet kalkar; beşinci güne varırsa, görünmeyen cin ve iyi rûhlar ele geçirilir; altıncı güne varırsa, gönül deryâlarının pınarları açılır ve akmaya başlar; eğer dokuzuncu güne varırsa, kalblerin ve kabirlerin keşfi hâsıl olur; lâkin bütün bu riyâzet ve mücâhedeler, şeyhin izin ve tensibiyle olmalıdır. Öyle olmazsa, fayda değil, aksine mazarrat hasıl olur (78)."

Adı gecen eserden; **Bâyezid-i Bistâmî Hazretlerinin** altmış günde bir lokma, Yesevîye tarîkatinde de **Mahmud Hoca**'nın otuz günde bir lokma, **Ulug Hoca**'nın kırk günde iki lokma, **Zengi Ata**'nın ondokuz günde bir lokma, **Sadr Ata**'ın obeş günde bir lokma yediklerini öğreniyoruz (79).

Prof. Dr. Kemal Eraslan, Hazret-i Ali (K.V)den naklen dervişliğin kırk makamını şöyle sıralar (80).

a) Şeriatte bulunan on akam şunlardır :

1. Hakk Taalâ'nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zâtına îman getirmek.

2. Namaz kılmak.

3. Oruç tutmak.

4. Zekât vermek.

5. Hac farizasını yerine getirmek.

(78) ***A.g.e*** *; s. 8 - 184*

(79) ***A.g.e*** *; s. 57*

(80) Kemal Eraslan; "Yesevî'in Fakr - nâmesi" ***İst. Üniv. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Der****, cilt XXII, 1974 - 6, İstanbul 1977, s. 45 - 120*

6. Yumuşak konuşmak.

7. İlim öğrenmek.

8. Hazret-i Resul-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem'in sünnetlerini yerine getirmek.

9. Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek.

10. Şeriatin yasakladığı şeylerden kaçınmak.

b) Tarikatte bulunan on makam şunlardır :

1. Tövbe etmek.

2. Pîre el uzatmak.

3. Korku.

4. Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak.

5. Belirli vakitlerde Kur'ân'dan sûreler veya dualar okuyarak yapılan ibâdeti yerine getirmek.

6. Pîrin hizmetinde olmak.

7. Pîrin izni ile konuşmak.

8. Nasihat dinlemek.

9. Tecrit olmak.

10. Tefrit olmak

c) Mârifette bulunan on makam şunlardır :

1. Fenâ olmak.2. Dervişliği kabul etmek.

3. Her işe tahammül etmek.

4. Helâl ve güzel istekte bulunmak.

5. Mârifet kılmak.

6. Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak.

7. Dünyayı terketmek, dünya bağlarından sıyrılmak.

8. Âhireti seçmek.

9. Varlık makamını bilmek.

10. Hakikat sırlarını bilmek.

d) Hakikatte bulunan on makam şunlardır :

1. Herkesin yolunun toprağı olmak, alçak gönüllülük.

2. İyiyi-kötüyü tanımak.

3. Bir parça lokmaya el uzatmamak.

4. Kendisini, lokmasını Hakk yolunda sebil etmek.

5. Kimseyi incitmemek.

6. Fakirliği inkâr etmemek.

7. Seyr-i sülûk kılmak.

8. Herkesten sırrını saklamak.

9. Şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat makamını bilmek ve buna göre amel etmek.

10. ?

Fakirlik makamında bulunan on makam, on nur, on yol ve on orun (yer, mevki) ise şu şekilde sıralanmıştır :

a) On makam şunlardır :

1. Kanaat.

2. Belâya tahammül etmek.

3. Tanrı'nın kulluğuna tutkunluk.

4. Azap.

5. Hayret.

6. Riyâzet.

7. Açlık.

8. Mahvolma.

9. Gönlü yaralı olmak.

10. Eşsiz Yaratıcıya saygı.

b) On nûr şunlardır :

1. Sıdk nûru.

2. Sabır nûru.

3. Şükür nûru.

4. Fikir nûru.

5. Zikir nûru.

6. Namaz nûru.

7. Oruç nûru.

8. İman nûru.

9. Sadaka nûru.

10. Temiz rûhluluk nûru.

c) On yol şunlardır :

1. Tövbe.

2. Günâhlardan vazgeçmek.

3. Kötü işlerden pişmanlık.

4. Hayret.

5. Hakîrlik ve inleme.

6. Hakk Teâlâ'dan yardım dilemek.

7. Kötü yollardan geri dönmek.

8. Hüdâ-yi Teâlânın zikri ile olmak.

9. Tefekkür.

10. Fenâ olmak.

d) On orun (yer,makam) şunlardır :

1. Hikmet.

2. Adalet.

3. Akıl.

4. Yumuşaklık.

5. Ululuk.

6. Hayat.

7. Bağış.

8. Örtücülük.

9. Emanet.

10. Kendini Allah'ın iradesine terk etme.

Fakrın altı âdâbı şunlardır :

1. İyi ve kötü söze sükût etmek.

2. Pîr huzurunda susmak ve pîr izni olmadan konuşmamak.

3. Kimseyle dargın olmamak.

4. Havas ve avamın, herkesin, hizmetini görmek.

5. Nefsi öldürmek.

6. Geçici istekleri terk etmek.

Fakrın sekiz makamı şunlardır :

1. Tövbe.
2. İbadet.
3. Sevgi.
4. Sabır.
5. Şükür.
6. Rıza.
7. Zühd.
8. Âriflik.

Fakrın yedi mertebesi şunlardır :

1. Civanmertlik.
2. Sipahilik.
3. Gariplik.
4. Hırka
5. Sabır.
6. Kanaat.
7. Tevekkül.

YESEVÎLİK'TE İBÂDET VE ZİKİR USÛLLERİ

"Yesevîlikte; her mülâkatta selâm verilirken sol elin arkası yere konularak, sağ eli kendi sırtında çenber yapmak âdettir. Derviş, sol ayağını yere koyar, sol yüzünü de yere koyarak, sağ ayağını kurbanlık koyun gibi ökçeden uzatır. Kendini alçaltarak yalvarma ve kırılma ile pîr'in huzûrunda yüz teessürle kusûrunu söyler. Nihâyet Tekbîr ile pîr yetişir, onun kurbanlık koyun sûret ve hey'etini ölmeden önce ölmek keyfiyetine eriştirir; zira; büyükten küçüğe selâm sünnettir. Eğer Hazret-i pîr, onun kusûrunu söylemezse, cevap olarak kurban Tekbîr'ini arttırırlar. Dervişin, pîrin Tekbîr'i edâ ni'metine teşekkür olarak, yine kusurlarının afvını edâ ederken vasıflandırıldığı tarzda, sol eliyle çekilip gitmesi lâzımdır; eğer elinde birşey varsa, niyâz ederek arzeder; eğer hazır birşey yoksa niyâz etmesi kâfidir. Bâtın yolunu feth için kusurlarının afvını dilemesi ve bu sûretle, tâbî olduğunun karşısında niyâz etmesi tâbî olduğunun niyâzına karşılık duâsı rızâya yaklaştırır. Sûfî-i sâlik, taksîr ve niyâz kapısında mukîm ve mustakîm oturmadıkça ve doğru olmadıkça, icâbet kapısı ve yakınlık dergâhı onun yüzüne açılmaz ve onun murâdı yüz göstermez; Derviş gece vakti kılınan nâfile namazını kısa sûreler okumak sûretiyle kılmalıdır; zîrâ uzun sûrelerle kılmak herkesin işi değildir. Onaltı rek'atlık namazı özel âdâbı ile kıldıktan sonra, iki def'a kelime-i temcîd ve üç def'a salavât-ı hams okunmalıdır.

Bundan sonra hazin sesle ve kendini alçaltarak yalvarma ve kederlenme ile yüzbir kerre estağfirul'llâh ve beş kerre de Hasbi Rabbi cellallahu mafi kalbi ilallahi ve beş kerre istiğfâr, üç kerre kelime-i istiğfâr, yüksek sesle ve kemâl-i şiddetle yüzbir kelime-i Celâl okunur. Sonra Zikr-i erre ile iştigâl olunur. Bu zikri öyle kuvvet ve şiddetle edâ etmelidir ki, derviş terlesin; zirâ sûfîlerin tahkikâtına göre tarikat cünübü ancak bu sûretle temizlenebilir. Sonra eğer gecenin uzunluğu müsâit ise, "Yâsîn, Müzzemmil, Sûretü'l-A'lâ, Elem-neşrah, İnnâ enzelnâ, Lîîlâfi Kureyşîn sûreleri okunur. Seber zamanında Cenâb-ı Hakk'a yanıp yakılma ile Allah'a yalvarış makûl-i İlâhî olur. Salât-ı Fecr'den sonra, yirmibeş Subbhâna'llâh, yirmibeş El-Hamdulillâh, yirmibeş Lâ ilâhe illa'llâh ve yirmibeş Allâhu ekber tekrar olunur. Yüzbir İsm-i Celâl çekilir ve aşk ve şevk ve heyecanla Zikr-i erre'ye devam olunur; zîrâ Zikr-i erre mahv-ü fenâ İrâs ve fakr-ü bakâ ihdâs eder. Bundan sonra, hazz-ı nefs ile murâkebe edilir ve kemâl-i ta'zimle Yâsin okunur. Cenâb-ı Hakk'a istiğfâr edilir. Şeyhlerin ve âbâ ve ecdâdın rûhlarına Fâtiha okunur. Meclis ehli ile musâfaha edilir. "Hazret-i Enes'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf meâline göre, "Her kim sabah namazını cemâatla kılar, sonra oturup güneş doğuncaya kadar zikr ile meşgûl olur ve sonra yine iki rek'at kılarsa, bir hac ve tam 'umre ecri yâni ecre mazhar olur"; bu sebeple, tesbih ve tehlil ve kırâat ve hatm ve duâ ve musafahadan sonra, kemâl-i niyaz ve kendini alçaltarak yalvarma ile iki rek'ât Işrak namazı kılınır. Her rekâtta, Fâtiha'dan sonra beş Kulhüvallâh okunur. Kulyâ ve Kulhuvallâh ile iki rek'at istihâre namazı kılınır ve dört rek'at kuşluk namazının ilkinde Vedduhâ, ikincide Elemneşrahleke, üçüncü ve dördüncüde Mu'avvezeteyn okunur."

Zuhr namazının dört rek'at sünnetinde dört Kul, ikindi namazının dört sünnetinde de -ilk rek'atta dört, ikincide üç, üçüncüde iki, dördüncüde bir olmak suretiyle- on Ve'l-'asr okunur. Salâtın edâsından sonra tevâzu ve kendini alçaltarak yalvarma ile yetmişbir essağfirullâh, yüzbir İsm-i Celâl çekilerek Zikr-i erre'ye iştigâl olunur. akşam olup ortalık kararınca, makberenin zulmet ve vahdeti hatırlanarak duâ ve reca edilir. Büyük vazife olan beş mâlûm Sûre, her beş vakit namazdan sonra tilâvet edilmelidir; eğer bu kolay gelmezse, bir Fâtiha ve Âyete'l Kürsî ve üç İhlâs sûresi okumalıdır ki, rahmet ve mağiret sebebi olsun. Mevlid gününe rastlayan Pazartesi günleri oruç tutmak makbûl'dür. İbâdet edenlerin arz günü olan Perşembe günleri oruç tutmak da makbûldür (81)."

Zikr-i erre, Yesevîliğin başlıca özelliklerinden birini teşkil eder. **Kırgız Baksıları**'na has olan birtakım hareketlerin kalıntıları bu zikirde açıkca görülür. **Ahmed b. Mevlânâ Celâleddin el- Kâşânî Risâle-i Bâbüriye isimli eserinde; "Sâdât-ı Nakşbendiye zikr-i hafîyi ihtiyâr buyurmuşlardır; fakat bâzıları muktezâ-yı hâl olarak zikr-i cehrî de yaparlar. Nasıl ki, Hoca Ahmed Yesevî, Türkistan cânibine azîmetle me'mur oldukta gördüler ki ora ahâlîsi zikr-i hafî ile yola gelmiyorlar, derhâl zikr-i cehrî tarîkını tuttu ve bundan zikr-i erre vücûde geldi. birçok kimseler bu saâdetle müşerref oldular demektedir** (82)."

(81) A.g.e ; s. 244 - 255

*(82) Ahmed b. Mevlâna Celaleddin el-kâşânî; **Risâle-i Bâbüriye**, Bağdatlı Vehbi Bey Küt, yazma.*

Yesevî'ler, zikrederken; hançerlerinden bıçkı sesi gibi bir ses çıkarırlar. Bu, **Ahmet Yesevî**'ye bağlanan **Türk** tasavvufunun özelliklerinden biri olup, buna bıçkı gibi zikir manâsına **zikr-i erre** denilmiştir.

Hazînî, zikr-i erre'nin Yesevîliğe girişini şöyle, anlatır (83);

"Hızır Aleyhi's-selâm birgün Ahmed Yesevî ile sohbet etmeğe gelmiş ve Hoca'yı her gün şen ve gönlü ferah bulurken, o def'a sıkıntı ve üzüntü içinde görmüştü; hayret ve teaccüple sebebini sordu : "Bu âlî hâllere ve makâmlara erişmiş iken kederine sebep nedir?" dedi; Hoca o vakit şu cevabı verdi: "Rüfekâ (arkadaşlar) ve fukarânın (fakîrlerin) bâtınlarını (içleri) kasâvet (keder) kabzetmiş (tutmuş); izâlesini (ortadan kalkmasını) imkânsız gördüğüm için kederli ve sıkıntı içinde kalmışım". O zaman Hızır aleyhi's-selâm, "Ah, ah!" diye zikru'llâh'a başladılar; o kasâvet yok oldu ve bu zikr, emirleri ile, bütün silsilede vird oldu."

Aynı eserde, **zikr-i erre** hakkında şu satırlara da rastlamaktayız (84);

"Türkistanlı Şeyh Mevdud mürîdlerinden Şeyh Mahmud Halvetî Zavrânî, Semerkand nahiyelerinden birinde Hoca Ubeydullhah'a yakın bulunuyordu. Telkînât-ı cehriyyesini (yüksek sesle yapılan öğretim) velvelesi (gürültüsü) ve zikr-i erre'sinin gulgulesi (bağırışması) Hoca Ahrâr'ın murâkabe ve zikr-i hafiyyesine (gizli zikrine) muârız (karşı) olduğundan, bundan vaz geçmesi için mahsus mektup yazdı.

(83) ***A.g.e*** *; s. 72 - 73 ve 229*

(84) ***A.g.e*** *; s. 157 - 158*

Şeyh Mahmud, bu mektubu alır almaz öpüp başına koydu ve ciğer-sûz (acıklı) bir ah çekerek, öyle bir zikr-i erre'ye ve telkînât-ı cehrîyeye (açık ve yüksek sesle öğretmeye) başladı ki, mektubu getiren adamla sâir ihfâ (gizlilik) tarafdârları dehşet ve hayret içinde kaldılar.

Hoca Ahrâr, bu halden gücenip, ihyâ-yı leyl (geceyi ibâdetle geçirme) ve istihâre ile onu tebdile (değiştirmeye) çalıştı; lâkin bir türlü muktedir olamadı ve nihayet onun mağlûp değil, gâlip olduğunu i'tiraf büyüklüğünü gösterdi. Görüşüp mahabbet ettiler; aralarında kuvvetli bir dostluk hâsıl oldu."

Yesevîlik'te önemli zikir usûllerinden biri de **zikr-i minşârî**'dir.

Harîrîzâde Kemâlü'd-din Efendi, bu zikir şeklini şöyle anlatır (85);

"Zikr-i minşârî beş sûretle ifâ edilir. Hepsinde de, zikreden kimse, karnını azıcık sıkarak nefesini göbeğinin altından yukarıya doğru çeker; sonra karnını azıcık gevşeterek ve nefesini göbeğine doğru uzatarak geriye verir. Bu cihet âdetâ, marangozun tahta üzerinde bıçkıyı uzatması ve çekmesi gibidir. Beş sûretten birincisi : Zikreden kimse, iki dizinin üzerine oturur; ellerini iki uyluğunun üzerine koyar; nefesini göbeğinden damağına doğru çekmeğe başlar; "Hâ!" der; sonra nefesini göbeğine doğru uzatarak başı, beli, sırtı müsâvî olacak sûrette şiddetle aşağıya verir, "Hay!" der. Bu sadâlar âdetâ bıçkıyı, marangozun tahta üzerinde ileri geri çektiği vakitte çıkan sesine benzer.

(85) Harîrîzâde Kemâlüd-din Efendi; ***Tibyân-ı vesâilü'l - Hakâyık fi Beyân-ı Selâsili't - Tara'ik****; Arapça yazma.*

"Hâ!" ile işâret, Âyet-i nefes; "Hay!" ile işâret, Âyât-ı âfâka'dır; yâhut aksinedir. Bu cihet birincide vücûbun (gerekliliğin) imkân üzerine galebesine, yâhut ikincide imkânın vücûb üzerine galebesine göredir. İkinci sûret : Nefesini çekerken "Hû!", aşağı verirken "Hay!" demektir; yâhut her ikisinde de "Allâh" demektir. Üçüncü sûret : Nefesini çekerken "Allâh", aşağıya verirken "Hû!" demektir. Dördüncü sûret : Her iki hâlde de "Hay!" demektir. Beşinci sûret : Her iki hâlde de dâhn, Kâim, Hâzır, Nâzır, Şâhid demektir. Bu zikrin faydâları çok olup Zekerîyâ Alehi's-selâm'dan menkûldür."

Eserin, **Şeyh Muhammed Gavs**'in **Cevâhirü'l Hams** adlı eserinden nakledilen bölümünde de zikr-i inşârî şöyle anlatılmıştır;

"Zikr-i minşâri 'nin yolu, iki elini iki uyluğunun üzerine koyarak ve nefesini göbeğine doğru vererek "hâ!" demeli; sonra nefesi göbek altından kımıldatarak uzatma ile ve başı, beli, sırtı eşit gelecek sûrette şiddet ile "Hay!" demeli ve bu sûretle tekrar edilmelidir. Bir marangoz, tahtanın üzerinden nasıl bıçkıyı çekerek seslendiriyorsa, zikreden de kalbi düzelmek ve kedersizlik peyda etmek için zikri, lekesiz kalb üzerine çekmelidir. Bâzı şeyhler zikr-i minşârî'yi "Hu, Hay!" sözleriyle ifâ ederler; bâzıları ise, "Allâh!" sözüyle ifâ ederler. Bu zikrin verimi, kazanalara mâlûm olacağı vechile sayılamıyacak kadar çoktur."

YESEVÎ TARÎKATİNDE "HALVET"

Halvet, hâlî/boş, leyl/gece, vuslat/kavuşma ve hidâyet/Hakk yoluna ulaşma manasına gelen dört kelimeden meydana gelmiş, anlaşılması güç hikmetlerle doludur. Gerek halvet ve gerekse uzlet (inzivâya çekilme) tasavvufa ait terimlerdendir.

Cevâhirü'l-Ebrâr'a; Yesevîlik'te halvet şöyle anlatılmıştır (86);

"Halvet esnâsında nefse ve şeytâna âit hazlar yanıp mahvolur. Hak cezbelerinden nâr ve nûr zuhûra gelir; insanlık karanlıkları ve başka kederleri kalkar; bâtın tabakaları nûrlanır ve temizlenir ve daha bunun gibi nice nice feyizler hâsıl olur. Halvet ikidir : Biri şerî'at halveti, diğeri tarikat halveti'dir. Şeri'at halveti olmayınca ikincisi olmaz. Şeri'at halveti, bütün ayıp sayılan fiillerden ve meş'ûm sözlerden, başka noksanlık ve günahlardan tamâmiyle tevbe etmek esâsına dayanır; böyle olmazsa, tarîkata girenler halvetine lâyık olmaz. Bunun gibi oruç da, bütün uzuv ve duygu organlarının, şer'an yasak edilen benzeri şeylerden korunmuş ve saklı kalması sûretiyle olmalıdır. Tarikat halveti hakkında eski büyük mutasavvıfların bir takım görüş tarzları ve onlara göre konulmuş muhtelif erkân ve kâideler vardır.

*(86) **A.g.e** ; s. 244 - 255*

Tenhâyı beğenen, seçen olacak tarikat mensubunun tabîatına göre o esnâda nasıl hareket etmek lâzım geleceğini, ancak olgunluğa erişmiş bir yol gösterici ta'yin edebilir; zirâ aksi takdirde zarar ve ziyan muhakkaktır (87)."

"Mürşidin muvafakatı ile bir gün önce halvet tasfiyesi için oruçlu olmak gerekir. Halvet arefesinde sabah namazından sonra tesbih (Sübhaneke kelimesini söyleyerek Allah'a ta'zim etme) ve tehliller (İslâm dinini tevhid akidesini özetleyen lâilâhe - ill - Allah sözünü tekrarlama) teksîr (çoğaltılır) ve zikr-i mülakkan ve vird-i murahhas (Kur'an cüzleri) okunur. Zikru'l-lâh edâsından sonra saf bağlayıp Kıbleye karşı yüksek sesle sekiz Tekbîr getirilir; bundan maksat, nefs-ü hevâ (zevk ve şehvetler) ordusuna karşı açılan harbin başlangıcında Cenâb-ı Hakk'tan yardım ve zafer dilemektir. O günün ikindi namazından sonra ma'bed ve halvethânenin delikleri, kapıları, bacaları kapatılır ki, halvete girecek mürîdin gelişine hava ve soğukluk bir zarar vermesin. Sonra mürid, me'zun ve me'mur olduğu evrad dinî dualar ve istiğfar ve ezkâr (zikirler) ile tâ güneş batıncaya kadar Tanrı'ya yalvarmakla gözyaşı dökmekle iştigâl eder. Namazdan sonra, yemek için el yıkanır; hizmet eden kimse, ibrik ile iftar için sıcak su getirir. Onunla iftar edilir ve artık su verilmez. Bundan sonra, Ahmed Yesevi'nin kerâmetleriyle bitmiş olan kara-darıdan halvet çorbası verilir; eğer bu bulunmazsa kızıl-darıdan da olabilir. Herkese bu çorbadan ayrı ayrı verilir; bundan maksat kimsenin iştirâki olmamasını ve bu sûretle feyz (ilim, irfân) zuhûruna mâni bir hâl hâsıl olmamasını te'mindir.

(87) ***A.g.e*** *; s. 51 - 56 ; Ayrıca bak;* ***Risâle-i Kuşeyriye,*** *Nâfi Efendi tercemesi, İstanbul 1907; Şahabüddin Suhraverdi;* ***Avârifü'l - Maarif;*** *Cemal Anadol;* ***Türk - İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler,*** *Ankara 1991.*

Ondan sonra, harareti teskin için bir küçük karpuz, veya bir miktar ayran verilebilir. Yemekten sonra Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûre, veya birkaç âyet okunur. Ayak üzre saf saf durup yüksek sesle üç Tekbîr edilir; daha sonra, oturulup ta'zim ve hürmetle gece yarısına kadar zikru'llâhla iştigâl olunur. Bu esnâda dervişleri teşvik etmek, harâretlendirmek için Yesevîye şeyhlerinin Hikmet adı verilen ilâhileri hazin sesle ve telkinlerle okunur. Bundan sonra başka bir yerde başlar tıraş edilir. Ustura ve taş hazır olunca tekrar üç Tekbir edilir. Tıraştan sonra halvet-hâne içinde saf saf olup dört cihete karşı - önce Kıbleden başlamak şartiyle - üç Tekbîr getirilir; bu bitince, bir halka teşkil edilip, zikre başlanır; bu, mum sönünceye kadar devam eder. O sönünce "külfeti ref 'yükseltme merasimi) ve kesâleti def için (kirleri kovma) birkaç saat istirahat edilir. O esnâda nice hicablar kalkıp, İlâhî nurlar inkişaf eder. Dervişler, rü'yâlarını destur ile şeyhe söyleyip ta'bir ettirirler. Rü'ya eğer hayr ise niyâz etmekle, eğer şer ise Taksîr (günah) demekle ref olur (kaldırılır) ve Allâh'ın lûtfu ile hayırlara döner. "Eğer niyazmedlik (yalvarıcılık) ve te'hir (geciktirme) bâbında te'hir ve ihmâl karşılarsa", terakkiden kalıp tenezzül çekmesine delildir. Gece gündüz bu sûretle halvet ve kırk gün tamam olur. Matbah hademeleri herkesten önce destur ile halvet hâneden çıkarak kurbanlar keserler. Bu kurbanların kanlarını köpeklere vermeyip gömmek ve kemikleri saklamak âdettir.

Kesilen kurbanların boğazlarını kebap ederek soğuk su veya ayranla halvet ehline verirler. O gece halvethânede kalınmaz; şâir dostlar ve sûfîler evlerinde dinlenilir. Sonra sabah namazında toplanılıp zikredilir; üç Tekbîr ile hayr yâd kılınıp niyaz olunur ve sonra herkes kalb rahatlığı ile evlerine dağılır."

YESEVÎLİK İLE İLGİLİ TARÎKATLER

Tarîkatlar tarihinde; **Nakşibendî'lik** ve **Bektâşî**'liğin; **Hoca Ahmed Yesevî**'ye bağlılık dereceleri, incelenmiştir.

Nekşibendîliğin, **Yesevî**'lik ile bağı; **Hoca Bahâü'ddin Nakşibend** olarak bilinen **Şeyh Muhammed b. Muhammedü**'l - **Buhârî**'in **Yesevî** şeyhlerinden **"Kasam Şeyh"** ve **"Halil Ata"**dan feyiz almış olmasındandır (88).

Hoca Bahâü'ddin, Halil Ata'dan nasib alışını şöylé anlatır (89);

"İlk zamanlarımda rü'yâmda Hakim Ata'nın beni bir dervişe ısmarladığını gördüm; sâliha bir ceddem vardı, ona rü'yâmı naklettim; Türk şeyhlerinden nasibim olduğu şeklinde tabir etti. Birgün, o rü'yâmda gördüğüm dervişe Buhâra pazarında rast geldim; lâkin mülâkât edemedim. Akşam evime birisi geldi. Derviş Halil denen o dervişin benimle görüşmek istediğini söyledi. Niyâz ve şevkla derhâl meclisine vardım. Eski rü'yâmı anlatmak istedim; Türkçe olarak onun kendisine esâsen mâlûm bulunduğunu anlattı. Tesâdüf, o dervişi Mâverâü'nnehr'e hükümdâr yaptı;

(88) Lâmii; ***Nefehâtü'l - Üns tercemesi ve Zeyli***, İstanbul 1289, s. 416 - 417

(89) Salahü'ddin ibn Mübârek el - Buhârî; ***Makamât-ı Muhammed Bahâü'ddin Nakşibend***, (terc: Süleyman Azmî) İstanbul 1328, s. 19 - 20

Sultan Halil unvânını aldı. Benimle o zamanda da mülâkât etti ve şefkat gösterdi; gâh lûtf ve gâh 'unf ile bana tarikat âdâbını öğretti. Altı sene kadar bu sûretle yanında kaldım; feyz ile sulûkte çok terakkî ettim. Halk arasında onun hizmetinde bulunurdum; yalnız iken mahrem-i hâssı idim. Muahharen Sultan Halil'in saltanatı haleldâr oldu; bir lâhzada o eski devletten eser kalmadı. Bunu görünce gönlüm dünya işinden tamâmen soğudu. Buhâra'ya gelip civar köylerden birinde sâkin oldum."

Diğer taraftan; **Hoca Bahâü'ddin Nakşibend;** mânevî terbiyesini, **Ahmed Yesevî**'den sonra gelen **Yûsuf Hemedânî**'nin halifesi **Hoca Abdül-Halik Gucduvânî**'den almıştır.

Esasen, gerek sözü geçen eserler ve gerekse **Nakşibendiye** adâbı hakkındaki makamât (topluluk) ve sulûk (tarîkate giriş) kitaplarında birbirlerine benzerlikler bulunmaktadır (90).

Yesevî'liğin, **Bektâşî'lik** ile ilgisi ise, tatbikatta bu tarîkatin kurucusu olmayan **Hacı Bektâş-ı Velî**'nin, **Hoca Ahmed Yesevî** tarafından Anadolu'ya gönderilmiş olması efsânesi ve inancından öteye geçememektedir. Nitekim, **Ord. Prof Fuad Köprülü** de gerek **İslâm Ansiklopedi**'sine yazdığı **Bektaş** maddesinde gerekse **"Türk Edebiyâtında ilk Mutasavvıflar"** isimli eserinde; Bektâşiliğin kuruluş ve silsilenâmelerinde **Yesevîlik** ile ilgi bulunmadığını ifâde etmektedir (91).

(90) Bak; Bahâü'ddin Nakşibend; ***Risâle-i Bahâiyye***, İstanbul 1308

(91) ***A.g.e*** ; s. 110 -113

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ VE VATAN OLMASINDA AHMET YESEVÎ DERVİŞLERİNİN BİRLEŞTİRİCİ VE KAYNAŞTIRICI ROLLERİ

"Alp" kelimesi, eski ve yeni pek çok Türk lehçesinde; **"kahraman, cesur, yiğit, zorlu"** demektir.

Âşık Paşâ, **"Garibnâme"** isimli eserinde, alp gâzîlerin dokuz vasfından; **"sağlam yürek, bâzû kuvveti, gayret, iyi bir at, kendilerine mahsus giyecek, yay, iyi bir kılıç, süngü ve hemfikir arkadaş"** olarak bahseder.

İslâm'dan önce **Türk Alp'leri** batıya yönelmişler, destanlarımızda gördüğümüz gibi; **Orta Asya**'dan bir çığ gibi, bir sel gibi ayrılarak; batıda kendilerine yurt, hayvanlarına otlak aramışlardır. **Müslüman** olduktan sonra bu **Türk Alp'liği, İslâmiyetin** cihad ve gazâ mefhumlarının yerleşmesiyle, **"alp-gâzî ve alp-eren"**ler adıyla savaşçı dervişler biçimine dönüşmüş (92) **İslâmiyet**'in ve **Türk-İslâm** kültürünün batıya doğru yayılması ve yerleşmesi sağlanmıştır (93).

Anadolu'da ebedî **Türk** devletini kurmak üzere gelen **Türkmen** akınlarına rûh ve şekil veren, bu **Türk** dervişleridir.

*(92) **Ansiklopedik İslâm Lûgati**, Tercüman, İstanbul 1982, s. 72; Fuat Köprülü, **İslâm ansiklopedisi,** alp maddesi; W. Barthold F. Köprülü; **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara 1984, s. 208-210; Ayrıca bak.; Müjgân Cumbur, "Anadolu Gâzileri ve Edebiyâtımız", **Erdem**, Cilt 3, Sayı 9, Ankara, Eylül 1987, s. 777-807.*

*(93) a. Vehbi Ecer; "Sarı Saltuk'dan Ahmed Kuddusî'ye", **Millî Kültür**, Sayı 73, Haziran 1990, s. 59*

Türkler, İslâmiyet'i benimsedikten sonra eski **Türk** destanlarında yüceltilen **"alp"** tipi, kolaylıkla **"Gâzî"** tipi şekline dönüşmüş ve yeni bir inançla harekete gelen bu yeni insan tipi, **Müslüman-Türk** devletlerinin kurucusu olmuştur (94).

Fakat **İslâmiyet**, sâdece gazâya dayanmıyordu. O, aynı zamanda, yerleşik medeniyete elverişli fikir, kanun ve müesseseleri de haizdi.

Türkler'in yerleşik medeniyete geçmeleri kolay olmadı. **Akıncı Türk**'ün ekinci olması, savaşçı hayat felsefesinden barışçı hayat felsefesine geçmesi için yapılan çalışmalar yüzyıllar boyunca devam etti. (95).

Moğol istilâsı dolayısıyla, **Anadolu**'ya ikinci bir göçebe dalgası gelmişti. Bunların arasında âlimler ve dervişler de vardı. Fakat büyük kitle hayvan sürüleri besleyen göçebelerdi. Bunlarla daha önce toprağa yerleşmiş olanlar arasında sık sık mücâdeleler oluyordu.

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'ya göre (96); **"Âdeta çoban ile saban arasında bir mücâdele diyebileceğimiz bu hareket, görünüşe göre, göçer - evli seyyar kütlelerin tahripkâr zaferleriyle sona eriyordu. İktisâdî fonksiyonları hayvancılık olan bu halk ile, çiftçilik yapan yerleşik halk arasındaki mücâdelenin Türkiye'nin bünyesinde yapmış olduğu tahrip edici tesirin ne kadar büyük olduğu tahmin edilebilir."**

*(94) Bk. M. Fuad Köprülü; **İslâm Ansiklopedisi** Alp maddesi; Mehmet Kaplan; Türk Destanında Alp Tipi, **Zeki Velidi Togan Armağanı**, İstanbul 1050 - 1955, s. 203-213; Faruk Sümer; "Oğuzlara Ait Destânî, C. XVII, nr. 3-4 s. 359-455; Emel Esin; Türk San'atında Alp Şahsiyetinin Görünüşü" **Türk Kültürü**, nr. 34-70. 82, 94., 1968-1970; Paul Wittek; **The Rise Of The Ottoman Empire**, London 1958, s. 10-15; Agah Sırrı Levend; **Gazâvât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazâvât-nâmesi**, Ankara 1956.*

*(95) Mehmet Şeker; **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlâşması**, İstanbul 1973, s. 129-149.*

*(96) Cengiz Orhonlu; **XVII. yy. da Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü**, İstanbul 1963, s. 37.*

Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın **"Kolonizatör Türk Dervişleri"** isimli yazısı (97), tarikatlerin toprağa yerleşmede büyük bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu vesikalarda bahis konusu olan yüzlerce ahi, şeyh veya derviş gibi **"Kolonizatör bir Türk Dervişi"** veya ahisi olması çok muhtemeldir.

"Yiğitliği temsil eden asker gücü ile, ilmi nesilden nesile aktaran âlimlerin yanı sıra, **Anadolu**'nun canlılık ve birliğini koruyan ve yaşatan üçüncü ve büyük güç; inançlı şâir şeyhlerin, mutasavvıf dervişlerin, tarikat mürşidlerinin, eski deyimi ile, **"ma'rifet erbâbı"**nın, **"ehlu'llâh"**ın gayreti, etkisi, yol göstericiliği, tükenmez azmi ve yenilmez irâdesidir. **İslâm** dünyasının, uzun yüz yıllar boyunca mücâhidleri ve fedâileri olan **Anadolu Selçukları** ve **Osmanoğulları** ülkesinde; bu sâlihler, sofular, şeyhler, mutasavvıf şâirler, velilerdir ki, **Anadolu**'nun ana vatan olması uğrunda, sonsuz emek ve tükenmez öğütlerle yol göstermişlerdir. Birçoğu **Horasan Erenleri** arasından yetişen, ya da onların eğitiminden geçen Anadolu velîleri, şeyhleri, tekke şâirleri, hem ana yurtta; Türklüğün, İslâmlığın, **Türk** kültürünün yayılıp yerleşmesine hizmet eylemiş, hem de, kendilerinden sonra; kurdukları veya bağlı oldukları tarikatlerin, görüşlerin, yaşama şartlarının -halkın sevgisi ve inancı sâyesinde- devamlılığını sağlamışlardır (98)."

*(97) Ömer Lütfi Barkan; "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı II, Ankara 1942, s. 279-386; Faruk Sümer; **Oğuzlar** (Türkmenler), Ankara 1967; Tayyib Gökbilgin; **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul 1957.*

*(98) Abdülkadir Karahan; **"Anadolu'yu Canlandıran ve Birleştiren Güçler"**, **Millî Kültür**, Yıl 1, Cilt 1. Sayı 1, ankara, Ocak 1977, s. 65-66.*

Bu inanç erleridir ki, **Anadolu**'yu canlandırıp, birleştirerek ayakta tutmakla kalmamış, **Horasan** yaylalarından getirdikleri **"alplik"** havasını, Anadolu bozkırlarında da sürdürdükleri için; **"Afşin'lerden, Süleyman Şah'lardan Osman Gâzî'lere, Yavuz Selim'lere kadar uzanan anlamlı dönemlerde; yiğit, liyâkatli ve dinamik olan başbuğlarla, eroğlu er, yılmaz ve yorulmaz askerlerin gözlerini kırpmadan torunlarına bir vatan armağan etme gayretleri, savaşları, onların gölgesinde kazanılmıştır."**

Alp-erenler, 1071'den, **Malazgirt**'ten bu yana, on onbeş yıl içinde **Akdeniz**'e varan fetih ordularının önüne tahta kılıçla düşmüş olan ermişlerin adıdır. **Karaca Ahmetler**, **Geyiklibabalar, Karatekinler...** Bu akın ve gazâ çağından sonra, ya **Haçlılar** ya **Moğollar**, **Anadolu Türkleri**'ni şaşırtmış, bezdirmiş, bu dünya değerlerinden soğutmuş, o zaman başka erenler ortaya çıkmışlardır. Bunlar **Horasan erleri**dirler. Halkın dikkatini ve aşkını, öteki dünya değerleri üzerine çekmek için yollara düşen ermişlerdirler. Bunlardan biri **İlyas, Vefaiyye** tarikatını kurmuş, mürîdi **Baba İshak, Halifesi Hacı Bektaş Velî** dervişlerinden biri de asıl adı **Mehmet el-Buhârî** olan **Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan** ve **Otman Baba** gibi dervişlerle **Balkanlar**'ın da İslamlaşmasında ve **Türk** kültürünün yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (99).

*(99) Franz Babinger; "Saru Saltuk Dede", **İslâm Ansiklopedisi**, Cild X, 220 vd., Ayrıca bak.; Fuat Köprülü; **Türk Edebiyâtında İlk Mutasavvıflar**, 45-48, 94, 216, 238; Barthold, 194, 239; Müjgan Cumbur; "Saltuknâmenin Türk Milliyetçiliğindeki Yerine ve Üçüncü Nüshasına Dâir", **Millî Kültür Dergisi**, Ocak 1977, Sayı 11; Mehmed Demirci; "Tarih şuuru ve Derviş gaziler Hakkında, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ankara, ekim 1988, Sayı 20, 46-50.*

Ona bağlı **Barak Baba** ve oun izinde **Tapduk Emre**. **Tapduk**'un hem çırağı hem dilidir. Bunlarıhepsi **Horasan erenleridir** ki, **Hoca Ahmed Yesevî** tarafından vazifelendirilmişlerdir.

Evliyâ Çelebi'in **"Rum'daki Yesevî dervişleri"** hakkında verdiği bilgi bu tarikatin yayıldığı sâhaları iyi göstermektedir.

Atlatılan büyük bâdirelere rağmen, **Türk Devleti**'nin ebedî bekâsını sağlayan bu dervişlerdir ki, **Anadolu**'ya devlet kurmak için gelen **Türkmen** akınlarına rûh ve şekil vermişlerdir. Bu dervişler, gazâlara da katılıyorlardı.

Anadolu fâtihlerinden **Dânişmend Ahmet Gâzî**'in kahramanları etrafında söylenen **Dânişmendnâme** adlı **Anadolu** destanında; **Gâzî Dervişlerin** ordu önünde savaşa nasıl yürüdükleri şöyle anlatılıyor: **"Baş açık, ayak yalın nice en önde yürüdüler, ellerinde altın başlı bayraklar tutuyorlar, dillerinde her an Allah'ın adı bulunuyordu."** (100).

Bu gâzî dervişlerin gâyeleri, toprakları fethetmekten ziyâde gönülleri fethetmek, gönüllerde cihad aşkını ateşlemekti.

*(100) Nihat Sami Baarlı; **Resimli Türk Edebiyâtı Tarihi**, C. I, İstanbul 1971, s. 289; W. Barahold-Fuad Köprülü; **İslâm Medeniyeti Tarihi, Ankara** 1984, s. 207 - 210*

EDEBÎ BAKIMDAN HOCA AHMED YESEVÎ

İslâmiyet öncesi **Türk** edebiyâtını, sazla söylenen halk şiirleri teşkil ediyordu. Bu devirde **Türkler**'de bütün sosyal müesseselerin iptidai de olsa, rûh ve şahsiyet bakımından tamamen **"millî"** olduğu söylenilebilir. Bu devirdeki **Türk** edebiyâtı da yabancı tesirlerden uzaktı. Oba oba dolaşarak, kopuz çalıp türkü çağıran şâirler, topluluklara kahramanlık destanları ve millî menkîbeler çalar ve okurlarken **Türk** milletinin keder ve neşesini terennüm ediyorlardı. Bu ozanlar; av âyinlerinde şölenlerde ve yuğlarda (mâtem merâsimlerinde) hiç eksik olmazlardı. Ozanların şiirleri musikî ile iç içe olduğu için çoğu zaman dört mısradan ibaret kıtalardan ve hece vezninde idi. Bu kıtaların ilk üç mısraı birbirleriyle, dördüncü mısra ise nakarat tarzında diğer bütün kıtalarla kafiyeli oluyordu.

Özetle söylenilirse; **Asya** bozkırlarının haşin ve savaşçı **Türkler**'in millî edebiyâtları ince ve derin bir rûh güzelliğini aksettiriyordu.

İslâmiyet sonrası **Türkler**, bu yeni inanç sistemi içerisinde bir sosyal değişmeye uğradılar. **Türk** kültürü İslâm medeniyeti ile bütünleşirken; tek tanrı inancı ve cihan hâkimiyeti ülküsü, gök tanrı dini ve onun cihad anlayışına uydu. İşte bu sırada **Türk** dervişleri bu yeni dinin esaslarını göçebe **Türk** topluluklarına öğretmek için bozkıra yayıldılar. Dilleri bu esasları öğreneceklerin anlayabilecekleri **Türkçe** idi. Bundan da tasavvufî bir cereyan doğdu.

İslâm ve tasavvuf esasları yayılırken, çeşitli tarikatlar doğdu. Bu tarikatlar; **Buhara, Merv** ve **Herat**'tan çıkıp göçebe **Türkler**'e ulaştılar.

Türk milletinin **Hoca Ahmed Yesevî**'nin **"Hikmetler"**i, millî zevkini ve heyecanlarını yayan dervişlerle, **Kırgızlar** ve **Kazaklar** arasında, **Volga** boylarında yaşatıldı. Günümüz de bile besteleriyle söylenilmektedir.

Böylece, dinî edebiyât yayıldı ve gelişti. **Yeşevî** dervişleri, bu edebiyâtı bütün **Orta Asya Türk** illeri'ne, **Horasan erenleri** vasıtasıyla da **Anadolu**'ya ve **Balkanlar**'a ulaştıranlar. **Türk** milleti'nin mânevî hayatının ünlü mürşidi **Şeyh Feridü'ddin Attar**'ın **"Pîr-i Türkistan"** dediği **Hoca Ahmed Yesevî**'nin kerametleri, **Türk**'ün gönül coğrafyasına yayıldı ve ölümsüzleşti.

AHMET YESEVÎ'NİN HİKMETLERİ

İslâmî Türk edebiyâtında; Anadolu **Türkleri**'nin tasavvufî manzumelerine **"ilâhî", Doğu Türkleri**'ninkilerine **"hikmet"** denilmiştir. **Hoca Ahmed Yesevî**'nin tasavvufî şiirleri de bu **"hikmet"** tarzı ile yazılmış ve asırlarca sonra **Yesevî** dervişlerinin bir arada topladıkları eser **"Divân-ı Hikmet"** adıyla bilinmektedir.

Türk tasavvuf edebiyâtının en eski ve son derece önemli bir eseri olan **Divân-ı Hikmet**, eski halk edebiyâtına âit pek çok unsuru ifade etmesi, lisanı, taşıdığı İslâmî rûh ve motifler, eski millî şekil ve vezni itibariyle pek çok yabancı türkoloğun ilgisini çekmekle birlikte iyi tetkik edilememiş bulunmasına rağmen, bâzı gerçekleri başka dillere çevirilmiş ve basılmıştır. (101).

El-Hacc Hasan Şükrü Efendi eserinin başında doksan bin adet **"hikmet"** bulunduğundan söz eder (102).

*(101) Bak; Melioransky, **Divân-ı Hikmet** Asya Müzesi, Petersburg, 239 mükerrer numara, dört muhtelif yazma; **Encyclopedie de l'Islâm**, s. 209, Ahmed Yesevî mad; Brockelmann; Alis Qissai Jusuf, **der älteste vorläufer der Osmanisehen litteratur**, Berlin, 1917; J. Németh, **Turan**, Budapeste 1918, c. I-II, s. 111-118; Thüry Joseph; "Milâdî Ondördüncü Asır sonlarına kadar Türk Lisanı Yâdigârları" **Millî Tetebbular Mecmuası"**, sayı: 4, s. 81 - 133; A. Vambéry; **Cagataische Sprachstudien**, Leibzig 1867, s. 115 - 129 vb.*

*(102) El- Hacc Hasan Şükrü Efendi; **Tercüme-i Dîvân-ı Ahmed Yesevî**, İstanbul, tarihsiz zikreden: Hamza Zülfikar, "Ahmed Yesevî'den Hikmetler, **Türk kültürü**, Yıl: XI, say: 124, s., 208 - 212*

Özbekler, Kırgızlar, Kırgız Kazaklar, Kıpçaklar ve **Volga Türkleri** ise **Divân-ı Hikmet**'i, asırlar boyu mukaddes bir kitap saymışlardır.

Türk'ün düşünce ve rûh zenginliğini ifâde eden ve onun inancına, duygusuna, zevkine tercüman olan **Divân-ı Hikmet,** hiç şüphe yok ki, **Kutadgu Bilig**'den sonra, **İslâmî Türk** edebiyâtının en önemli ve değerli eseridir.

Yalnız ne var ki; nasıl **Yûnus Emre**'de kendisinden sonra gelip, onu taklid edenler, onun rûh, şekil ve üslûbu ile şiirler yazıp, bunları zaman zaman uzmanlarınca bile birbirlerinden ayrılmaz hâle getirmiş ve bütün bunların birleşmesinden tek bir **Yûnus** meydana gelmişse, **Hoca Ahmed Yesevî**'in **"Hikmetler"**i gibi ondan asırlarca sonra bile; aynı şekilde, edâada, rûhda ve tarzda şiir yazan takipçileri olan **Yesevî** dervişlerinin bu şiirlerinin, onun **Hikmetler**'ine karışıp, **Türk - İslâm** kültürü ve rûhunda tek bir **Yesevî** meydana getirdikleri muhakkaktır.

Prof. Fuad Köprülü, Dîvân-ı Hikmet'teki konuların; **"dervişlerin ve dervişliğin faziletleri hakkında sayısız medhiyeler, sonunda mutlakâ ahlâkî - dinî neticeler çıkarılmış en ünlü İslâm menkîbeleri, Hazret-i Peygamber'in hayatına ve mu'cizelerine âit çeşitli parçalar, hikâyeler, dünya hâlinden şikâyet ve kıyâmet günlerinin yakınlaştığını hatırlatmak maksadıyla yazılmış zâhidâne şikâyet-nâmeler, sonra cennet ve cehennem hâllerinden, zebânîlerden, huri ve gılmanlardan, cennet bahçelerinden safdilâne bir incizâb ile söz eden basit ve iptidâî, fakat canlı destanlar"** olduğunu söyler (103).

*(103) Fuad Köprülü; **a.g.e**, s. 145 - 146*

"Ahmet Caferoğlu" Karahanlı Devri Türk Edebiyâtı" adlı makalesinde **Yesevî**'nin hikmetleri hakkında şunları söylemektedir: "-Filoloji ve Lenguistik bakımlardan **Orta Asya**'nın **Karahanlı Devleti Türkçesi** üzerinde en kuvvetli ve tesirli ebedî unsur **Ahmed Yesevî**'nin hikmetleri olmuştur. Hakkında çok faydalı bilgi **Prof. M. Fuad Köprülü** tarafından toplanılarak derinden derine incelenmiş, **Anadolu**'nun aynı tip ve ayardaki şâiri **Yûnus Emre** ile mukayese edilmiştir. Coğrafî ayrılıklara rağmen, çok verimli olan bu iki mutasavvıf şâirden bilhassa **Ahmed Yesevî**, ilk **Türk** edebî mektebinin gelişmesinde müessir olmuş, sâde **Türkçe** sınırlarının genişlemesini temin etmiştir. Buna göre de **Yesevî**, çağdaşı **Mahmut oğlu Edip Ahmedî** ve **Kutadgu Biliğ** gibi, arkada **Türk** klasik manzum **Türk** edebiyât mektebinin kurucucu kıymetini taşıyan büyük bir eser bırakmış, hattâ onun genişlemesine engel olmuştur. **Ahmet Yesevî** bir bakıma Türk kavimleri arasında **Kutadgu Biliğ** prototipi mahiyetinde yeni halk şiiri mektebi kuranlardan sayılmaktadır (104)."

Prof. Dr. Kemal Eraslan; Dîvân-ı Hikmet Yazmaları;

1 - Türkiyat Enstitüsü Yazmaları no: 2497

2 - Ahmet Caferoğlu nüshası

3 - Emel Esin Nüshası

4 - Manchester The John Rylands üniversity Library nu: 67

5 - İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No: 3998

*(104) Mustafa Uslu; "Pîr-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî", **Hergün**, 16 - 21.5.1980, s. 2-4; ayrıca aynı yazı dizisi çeşitli dergelerde yayınlanılmıştır.*

6 - Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, No: 16

7 - Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, No: 17

8 - Konya Mevlânâ Müzesi, No: 2583

9 - Konya Mevlânâ Müzesi, No: 2460 ve Basma Nüshaları;

1 - H. 1295 Kazan Baskısı, 2 - H. 1314 Taşkent Baskısı,

3 - H. 1299 İstanbul Baskısı olarak tesbit etikten başka, bir de **"Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler"** kitabı yayınlamıştır (105).

Buna bir de biz, ilâve yapmak istiyoruz (106).

İlk defa olarak, bütün **Türk** memleketlerine yayılmış kuvvetli bir tarikat kuran **Ahmed Yesevî**, **Orta Asya** edebiyâtında bir halk tasavvuf edebiyâtı, bir **Hikmet** tarzı yaratarak bugüne kadar yetişen **Orta Asya** mutasavvıf şâirlerine örnek olmuş, yani kendi şahsiyetinin damgasını içine alan bir tekke edebiyâtı meydana getirmiştir ki, bu edebiyâtın başlıca merkezi **Nakşibendî** tekkeleri idi.

XI. yy. da **Kâşgar Türkçesi** -yâni Doğu Türkçesi- **Kâşgar**'dan başlayarak, **Fergane, Taşkend, Semerkand** dolaylarına kadar **Karluklar**'ın bulunduğu doğu sâhalarda hüküm sürerken, diğer büyük lisan dâiresini teşkil eden **Oğuz lehçesi** - yâni **Batı Türkçesi**- de **Batı**'da bilhassa **Seyhun** sâhasından güneye doğru **Horasan**'a kadar geniş bir sâhada doğılmış bulunuyordu.

*(105) Ahmed Yesevî (Haz- Kemal Eraslan); **Divân-ı Hikmet** (Seçmeler), Ankara, 1991; Ayrıca bak; El-Hacç Hasan Şükrü, **Tercüme-i Dîvân-ı Ahmed Yesevî**, İstanbul (Tarihsiz); Şeyh Süleyman Efendi, **Kitâb-ı Hikmet**, İstanbul 1299.*

*(106) **Dîvân-ı Ahmed Yesevî;** Blochet Kataloğu, c. II, ho. 1299, TDK, Yazma B/30*

Kaşgarlı Mahmud'a göre **İspîcab**'tan **Balasagun**'a kadar giden yerler **Argu** beldeleri sayılıyordu (107). **Sayram**, İspîcap bölgesinde idi. Bu yüzden **Hoca Ahmed Yesevî**, **Argu** Türkleri'nden idi. Bu **Türklerin** kullandıkları **Türkçe** ise, **Hakanîye Türkleri**'nin lehçeleri ile aynı dil dâiresine giriyordu. Bu sebeplerle, **Kutadgu Bilig** de aynı lehçe ile yazılmıştır.

Ahmed Yesevî, **"Hikmetler"**ini; hüner ve san'at göstermek için değil, telkinde bulunmak ve irşad etmek için yazmıştır. Konularında **İslâmî** unsur, şekli ve vezninde **millî unsur** vardır.

"Ahmed Yesevî'nin dörder mısra'lık ayrı bendlerden meydana gelen **"hikmetler"**i birinci kıt'anın son mısra'ı bâzan bütün bendlerde bir nakarat gibi tekrarlanır; her bendin ilk üç mısra'ı, dâima kendi arasında kâfiyeli olmakla berâber, bendlerdeki son mısra'ların, dâima ilk bendin sonuncu mısra'ı ile aynı kâfiyede olması da lâzımdır; birinci bend ekseriyetle diğer bendlerden farklı olup, birinci sıra üçüncü ile, ikinci mısra ise dördüncü ile kâfiyeli olur. Görülüyor ki, çok az ve iptidâî olan bu nazım şekli, yabancı te'sirlerden tamâmiyle sıyrılmış ve millîdir. Her bend sonundaki mısra'ların ya aynen ya kâfiye bakımından tekrarı, onun, sonraları gelişme devirlerine âit eser gibi tek başına okunmak maksadıyla değil, dinî toplantılarda umumî sûrette ahengine göre okunmak için yazıldığını göstermektedir (108)."

Koşma gibi dörtlüklerden meydana gelen **"Hikmetler"** de, gazel ve mesnevî tarzına da rastlanır.

*(107) Kaşgarlı Mahmud; **Divanü Lûgati't** - Türk, c. I, s. 114*

*(108) Fuad Köprülü ; **a.g.e**, s. 149*

Ahmed Yesevî, "Hikmet'lerini **Orta-Asya**'da halk arasında pek çok sevilen ve eskiden beri çok kullanılan yedili ve onikili'lerle yazmıştır. Biraz aynı tonda, garip bir âhengi, aynı zamanda biraz iptidâî, vahşi fakat "asli" bir edâyı içine alan bu vezinler, onun elinde hiçbir fevkalâdelik göstermez. O, esasen ençok galeyâna hâcet gösteren yerlerde bile, çok sâkin ve soğuktur; nasihatlerindeki ağır edâsı, tahkiyedeki basit ve yeknesak ifâdesi, münâcâtlarındaki vakarlı ve sâkin tavrı hemen hiç değişmez. İç hayatın vecdlerine, galeyânlarına ekseriya kayıtsız kalan, şerî'atin aslî esaslarına zâhiren de tam bir sadâkatla riâyet eden bu ağırbaşlı, donuk **Orta-Asya** Türkünün şahsiyeti, **Dîvân-ı Hikmet**'te derhâl göze çarpar; hâlbuki yedili ve onikili'lerin ağır aynı tarzdaki âhengine biraz hız ve heyecan vermek için, san'atkâr ve galeyânlı bir rûhun ona hayat nefhetmesi icâbederdi. Seçtiği vezinlerde o devrin müşterek zevkine uyarak, şahsî yeniliklerden tamâmiyle çekinen **Ahmed Yesevî**, kâfiye hususunda da, **Arap** ve **Acemlere** bağlı olmayarak, millî edebiyat an'anesine tamâmen sâdık kalmış ve "kâfiye" yerine halk edebiyâtını taklitle daha çok "yarım kâfiyeler" kullandığı gibi, onları da ekseriya fiillerin çekimlerinden vücûda getirmiş ve eski redif usûlüne de ekseriyetle bağlı kalmıştır (109)."

Aruz vezni ile yazılmış olanlarının **Hoca Ahmed Yesevî**'ye âit olmama ihtimali tereddütlere sebep olmaktadır.

Yesevî, şiirlerinde XII yy. **Orta Asya Türk** edebiyâtın'a hâkim olan **Kaşgar Hakanîye lehçesi**'ni kullanmıştır. Bu dil, **Karluk Türkçesi**'dir-**Kaşgarlı Mahmud**'a göre; **Karluklar, Türkmen**'dirler (110).

(109) Bak; Fuad Köprülü; Türk Edebiyâtı Tarihi

(110) Kaşgarlı Mahmud; c. I, s. 139, c. III, s. 259

Bu edebî lehçe **Çigil, Yağma, Argu, Tohsı, Uygur** lehçeleri ile büyük bir yakınlık ve benzerlik gösterir. **Batı lehçesi** ise **Oğuz** lehçesidir ki; **Kıpçak, Yimak, Peçenek, Bulgar** lehçeleri ve bilhassa **Kıpçak - Yimak lehçesi** ile pek yakın bir yakınlığa sahiptir. **Hâkâniye Türkçesi** ile **Oğuzca** arasında yapı ve ses bakımından daha XI. yüzyılda bile kesin ve büyük birtakım ayrılıklar vardı.

Prof. "Fuad Köprülü'ye göre, Hoca Ahmed **Yesevî**'nin eserlerinde umûmî i'tikadları sarsacak husûsî imâlara rastlanamaz. Çok geniş bir görüş noktasından, şeri'ata karşı az-çok dikkatsiz hareket eden büyük birkısım İran sûfilerinde mevcud fikir ve temâyüller, bu büyük **Türk** şeyhinde hemen yok gibidir. Bir vakit namaz kılmayanın domuzdan farkı olmayacağını söyleyecek derecede şer'i hükümlere fazla bağlılık gösteren **Hoca Ahmed**, her manzûmesinde günahlarından bahsederek istiğfâr eyler, yâhut cennet ve cehennem hallerinden, sûfiyâne menkıbelerden bahsederek, neticede tevâzu ile Tanrı'dan mağfiret diler. Vahdet felsefesine en çok daldığı, li meallahî makamından, **"Mutukable/ente' mutu"** sarayından, **fenafillah** deryâsından en çok bahsettiği zaman bile şerî'at silâhını unutmaz.

Etrâfına o kadar çok mürîd toplayabilmesinde, şeri'at husûsundaki bu ihtimam fazlalığının, şeri ilimlerdeki derinliğinin te'siri olduğu gibi, müdâfaa ettiği eserlerdeki basitlik ve kat'iyetin ve halka çok anladığı bir lisanla, alıştığı bir nazım şekli ile hitâbetmesinin de çok yardımı olmuştur. Hulâsa, **Ahmed Yesevî** derin bir görüşle çevresinin ihtiyaçlarını anlamış, onu te'mine çalışmıştır.

Onun tarihî simâsını hâlâ kuşatan kesif menkıbe dumanları, halk muhayyelesinin ona uzun asırlardan beri hâlâ nasıl kudsiyet verdiğini gösteriyor. (111)."

Özetle söylenilirse; **Dîvan-ı Hikmet**, tasavvufî, ferdî bir ahlâk mecmuasıdır. **Hoca Ahmed Yesevî**'nin, şiirleri, dinî-tasavvufî bir propaganda vasıtasıdır. Onda hiçbir zaman san'at endişesinin bulunmadığı görülür. Bu yüzden de edebî zevke hitâp etmez. Ancak eserinin **Türk-İslâm** dünyasında bıraktığı tesirler, hizmetinin ihtişamını gözler önüne serer.

*(111) Fuat Köprülü ; **a.g.e**, s. 76*

HOCA AHMED YESEVÎ'NİN FAKR-NÂMESİ

Divân-ı Hikmet çalışmalarından başka; **Divân-ı Hikmet**'in **Taşkend** ve **Kazan** baskılarında bulunan (112) **Fakr-nâme** isimli mukaddime veya risâleyi ele alan **Prof. Dr. Kemal Eraslan**'ın, yaptığı güzel inceleme yirmi yıla yaklaşıyor (113). Demek ki, **Prof. Dr Fuad Köprülü** ve **Prof. Dr. Kemal Eraslan** gibi ilim adamlarımız bulunmasa idi, **Hoca Ahmet Yesevî** gibi, en büyük tasavvuf büyüğünün hayâtı etrafında başka hiç kimsenin ilgisi olmayacaktı.

Fakr, yoksulluk demek olup, burada sözü edilen mânevî yoksulluk'tur.

Yüce İslâm Peygamberi; "Fakr benim iftiharımdır." buyurmuştur. Bu itibarla; **fakrnâmeler**, fakrı, önemini ve makamlarını öğreten, didaktik eserlerdir.

*(112) Bak; Ahmed Yesevi; **Hikmet-i hazreti sultânü'l ârifin Hâce Ahmed . İbrahim b. Mahmud b. İftihâr-ı Yesevî**, Taşkend, 1312, s. 2 - 15 ; Hayrü'l - Hacc Molla Abdü'l - Melik Hacı b. Abdü'n - Nebi; **Dîvân-ı Hikmet-i Sultânü'l - Ârifin Hâce Ahmed b. İbrahim b. Mahm^ül iftihâr-i Yesevî;** Kazan 1311/189, s. 3 - 17; **Dîvân-ı Hikmet, Gavsü'l - vâsılîn sultanü'l ârifin Hâce Ahmed-i Yesevî Hikmetleri,** Kazan 1901, s. 121-129; **Fakr-nâe kopyası** Millet küt, Şer'iye; nu. 1017*

*(113) Kemal Eraslan; Yesevî'nin Fakr-nâmesi", **İst. Üniv. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Der**, Sayı: 22, 1974/76, s. 45 - 120*

"Prof. M. Hartmann, "Divân-ı Hikmet sahibinin ölümü, Kutadgu Bilig'in te'lifinden ancak bir asır sonra olduğu düşünülürse, hattâ bu gün bile - aşağı-yukarı şâirin ölümünden 760 sene sonra - kendi vatandaşları arasında yaşayan bu kitabın ehemmiyeti lâyikiyle anlaşılır"der (114). Lèon Cahun ünlü tarihinde Hoca Ahmed Yesevi'den "Timur zamanında Türkçe Farsça'ya galebe etti, Mâverâü'nnehir uyanış devrinin adamları artık Farsça değil, Çagatayca yazıyorlardı. Daha onlardan evvel Türkistanlı Hoca Ahmed Yesevî halk diliyle yazmıştı; fakat Cüveynî, Reşîdü'd-Din, Vassaf tarafından Moğol prenslerinin emriyle yazılan tarihî eserlerden de pek iyi anlaşılacağı gibi, saray ve ilim lisânı Farsca idi; fakat bilhassa Hoca Ahmed Yesevi'den sonra, Türkçe öyle bir ehemmiyet kazandı ki, Mi'râc-Nâme, Bahtiyar-Nâme, Tezkiretü'l-Evliyâ gibi kitaplar Uygur lehçesi ve Uygur harfleriyle yazıldı. sözleriyle bahseder (115). Lavisse-Rambaud, da Ahmed Yesevi "Orta-Asya Türk şâirlerinin ilki ve fikrime göre en büyüğü" diyerek hayranlığını bildirir (116).

(114) M. Hartmann; Berlin Şark dilleri semineri Neşriyatı, c.v, s. 133; Ayrıca Bak; Samoiloviç, ***Orta Asya Türk Edebiyâtına Ait Maddeler,***

(115) Léon Cahun; ***Introduction a l'histoire de l'Asie, les Turcs et les Mongoles****, 1896, s. 507 - 508*

(116) Lavisse - Rambaud ; ***Histoire Gènèrale****, c. III, s. 967*

HOCA AHMED YESEVÎ'DEN SONRA

Hoca Ahmed Yesevî'nin ölümünden sonra, **Yesevî** dervişleri onun yolunda yürümeği ve **"hikmetler"** tarafında eserler vermeyi gelenek yaptılar. Onun üçüncü halîfesi **Hakîm Süleyman** Ata'nın ünlü ilâhî ve sûfiyâne şiirler mecmuası olan **Bakırgan Kitabı** (117) **Kuzey Türkleri** arasında yayıldı ve şöhrete ulaştı.

Hakîm Süleyman Ata'nın **Bakırgan Kitabı**'ndan başka **Âhirzaman Kitabı** ve **Meryem Kitabı** gibi eserleri de **Orta Asya** ve İdil çevresinde vecd içerisinde ve büyük bir ilgi ve sevgi ile okunmuştur.

Hoca Süleyman Bakırganî de denilen **Hakîm Süleyman Ata**, eserinde **Kul Süleyman, Hakîm Hoca Süleyman** ve **Hakîm Ata** mahlâslarını da kullanmıştır. Bunlar, hece vezni ile yazılmış olan ve **Hoca Ahmed Yesevî**'nin **"Hikmetler"**ine benzeyen halk şiirleridirler. Ancak; bunların hangisini birden, **Hoca Ahmed Yesevî**'nin **"Hikmetler"**inde olduğu gibi, tek bir adama istinad etmenin mümkün olmadığı görüşü de yanlış sayılmamalıdır. Zîra, Kitapta geçen; **Râcî, Meşreb, Hoca Ahmed, Şems-i Özkendî, Kul Şerîf, Hudâdâd, Îkânî, Ubeydî, Fakirî, Beyzâ, Bihbûdî, Şuhûdî, Kul Şerefî, Gedâ, Kul Nesîmî, Tufeyli, Kâsım** gibi isim veya mahlâslar da bunu göstermektedir.

Türkmen halk şâirleri arasında da **Ahmed Yesevî**'nin tesiri büyük olmuştur.

(117) Hakim Süleyman ata, Bakırgan kitabı Kazan 1857

Ceyhun ile **Hazar Denizi** arasında **Belh** ve **Herat** ile **Esterâbad**'a kadar uzanıp giden ekseriyetle üzerinde oturulmayan ve geniş bir alan üstünde yaşayan **Türkmen** kabileleri üzerinde ki tesiri de bu yüzdendir.

Lehçe benzerliği bakımından **Anadolu**'da da büyük bir şöhret kazanmış olan meşhur mutasavvıf **Hasan-oğlu**'nun (M. 1300 - 1301) şiirlerini de bu tesirler arasında sayabiliriz. Daha sonraki asırlarda; arûzu kullanmakta mahzur görmeyen bu mutasavvıf şâirler, ayni zamanda hece vezni ile **Hikmet**'ler yazmaktan da hiç geri durmuyorlardı. Edebiyatımızın eski mahsûlleri arasında, **Alî** isminde bir şâirin H. 630 (M. 1232-33)'de **Orta-Asya**'da yazdığı meşhur **Yûsuf'u Züleyhâ** manzûmesinde de **Yesevî** te'siri vardır.

Daha sonra **Türk** edebiyâtında **Fars** tesirinin arttığı görülür. **Moğol** istilâsına kadar geçen **Selçuklular** döneminde. **Türk** hükümdarlarının saraylarında aruz vezni ile **Türkçe** şiirler yazıldı.

Timur Devri'nde; **Emîr Seyfeddin, Mîr Haydar, Lütfî** ve **Sekkâkî** gibi şâirlerden sonra, bu akımın **Nevâî** ile zirvesine çıktığı, bu taklid edebiyâtın halkın diline ve zevkine önem vermediği görülür. Bu devirde **Yesevî** tesiri unutuldu zannedilirken daha büyük bir güçle kendisini göstermesi, toplumun aşırı sûfiliğe karşı gösterdiği şiddetli arzu ile izah edilebilir.

Böylece, halk şâiri mutasavvıflar ve tekke şâirleri dışında ellerinde sazları tekke tekke, kahve kahve, şehir şehir dolaşan birtakım **Âşık'lar** da yetişti. Eski **Türk Ozan** veya Baskı'larının yerini aldılar. Bunlar üzerinde de **Yesevî** tesiri çok büyüktü.

Nihayet, **Yesevî** tesirinde kalan **Kul Şemseddin. Hudâdâd, İkânî, Kul Ubeydi, Fakîri, Ahmed Yesevî, Beyzâ, Bihbûdi, Şuhûdî, Kul Şerefi, Gedâ, Gazâlî, Tufeyli, Kâsun, Meşreb**, Huveydâ gibi **Orta Asya** şâirlerini zikredebiliriz, **Hokand**'lı **Güldeste** de, **Dîvân-ı Hikmet**'e benzettiği bir **Dîvân** meydana getirmiştir.

HOCA AHMED YESEVÎ'NİN CÂMİ, TÜRBE VE İMARETİ

Büyük **Türk** hükümdârı **Timurleng**, Hoca Ahmed Yesevî'in kabrini ziyâret için Yesi'ye gelmiş ve üzerine **"âli bir imâret yapılmasını emir ve ferman etmiş"**tir (118). İki yolda meydana çıkan bu muhteşe eserin meydana getirilmesi için, **Mevlâna Abdullah Sadr** vazifelendirilmişti. Mimarı, **Hoca Hüseyin Şîrâzî**'dir. Bir kubbesi, iki minâresi, çok sayıda künbet, sofa ve hücreleri vardır. **Timurleng**, kubbe ve duvarların çinilerle tezyin edilmesini, mezar taşının nadide mermerden yapılmasını ve nakışlarla işlenilmesini özellikle istemiştir. Ayrıca, **Timur**'un inşaatın tamamlanmasından sonra şehirdeki fakir ve muhtaçlara sadakalar verdiği ve ihsanlarda bulunduğu ve yapılan tören sonunda ordusunun başına döndüğü rivâyet edilir.

Daha sonra **Abdullah Han** tarafından tamir edilen **Hoca Ahmed Yesevî** türbesi, **Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı** tarafından da **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği**'nin dağılması sonucu ihyâ edilmiştir.

Dünyadaki bütün mimari eserleri arasında büyük bir sanat şaheseri olarak gösterilen câmi hakkında, **Schuyler**, şu bilgileri vermektedir (119);

(118) Bak; Şerefü'd-din Yezdî; Zafernâme-i Timur, yazma; Muhammed Alî b. Derviş Ali Buhârî; Zafernâme-i Timur tercemesi; Encyclopedie de l'İslam, Ahmed Yesevî mad.

(119) Euğene Schuler; Türkistan Seyahatnamesi tercemesi, s. 93 vd.

"Şeyh'in mezarı muhteşem bir binâdır. Türbeyi örten kubbe çok muazzam görünüyor. Bu büyük câminin arka tarafında kavun şeklinde kubbeli diğer bir ufak mescid daha ona ilâve edilmiştir. Câminin kapısı çok büyük ve kemerli olarak en az yüz ayak yüksekliğindedir. Yanından penceresiz ve uçları çentikli olmak üzere iki yuvarlak kule yükseliyor. Kemerli geçitte, çok san'atkârâne işlenmiş iki katlı büyük bir tahta kapı vardır ki, üstünde şahnişinli bir pencere göze çarpar. Bunlar, binânın Abdullâh Han zamanında yeniden yapıldığı zamana rastlar. Câminin duvarları iyi pişmiş dört köşeli tuğladan çok ustalıkla yapılmıştır. Çiniler, velev pek bozulmuş bir hâlde olsa bile, yine yalnız yan ve arka taraflarda kalabilmiştir ve kubbeyi süsleyen mâvi tuğlaların hemen hepsi düşmüştür. Kubbedeki kûfî yazıların ancak birkısmı okunabiliyor. Beyaz zemin üzerine mâvi renkle ve çok san'atlı bir sûrette yazılmış olan bu iri yazılar, binânın içerisini birkat daha güzelleştirmektedir. Harap hâlinde bile bu kadar muazzam görünen bu binâ, ilk zamanında kim bilir nasıl bir hârika idi! Zelzeleler, vesâir bin türlü şeyler bu binâyı oldukça harap etmiş ve duvarlardaki çatlaklar âdi sıva ile doldurulmuştur. anlaşıldığına göre, câminin ön kısmı, lâyıkıyla ikmâl olunmamıştır; çünkü vaktiyle iskele hizmetini gören keresteler duvarlarda hâlâ duruyor ve üzerlerinde leylek yuvaları bulunuyor.Câminin ortasında ve muazzam kubbenin altında kocaman bir dehliz ve medrese vardır. Kubbe, yüz ayaktan fazla bir yüksekliktedir.

Gerek bu kubbe ve gerek altındaki dehliz, dâhilde, Elhamrâ'dakine benzer nakışlı merlerle süslüdür. Sağda ve solda orta ve küçük ordulara mensup çeşitli kazak hükümdârlarınn mezarlarını içine alan odalar vardır. Bunlar arasında meşhur Ablay-Han'ın mezarı da bulunur. Odalardan birisi mescid olup, sırf Cuma namazına mahsustur. Binânın arkasındaki küçük kubbenin altında Ahmed Yesevî ile âilesinin mezarları bulunur. Etrâfı kabirlerle çevrilmiş uzun bir koridorun sonunda mukaddes bir kuyuyu içine alan bir oda vardır. Hoca Ahmed'in mezarı bitişiğinde Timurleng'in torunu Râbi'a Sultan Bekim'in mezarı vardır. Bu Sultan, Ulug Bey'in kızı olup, Ebu'l-Hayr Han'la izdivac yapmıştı ve M. 1485'de ölmüştü. Oğullarından biri de yanında yatar. Birinci odanın bütün dıvarlarında ekseriyâ Kur'ân âyetleri veyâhut kısa birtakım duâlardan ibâret olan sayısız kitâbeler vardır. Bu kitâbelerden biri, rivâyete göre Hokand Han'ı Muhammed Ali Han tarafından yazılmıştır ki, bu han 1842'de Buhâra Emîri tarafından öldürülmüştür. Bu odanın ortasında bir mesned üzerinde en az 50.000 şişelik su alacak kocaman bir pirinç kazan vardır.

"Kapının önündeki etrâfı dıvarla çevrili küçük bir bahçede sayısız kabirler ve üzerlerinde kitâbeleri hâvî mezar taşları vardır. Büyük avlunun bir köşesinde çok zarif küçük bir câmii vardır. Bunun limon şeklinde olan kubbesi, mâvi çinilerle örtülüdür. Yerli an'ane, bu mescidin, pek genç iken ölen Râbi'a Bekim adına Timur tarafından yaptırıldığını göstermete ise de, bu, tarihî bakımdan yanlıştır; çünkü Râbi'a Bekim ondan seksen sene sonra ölmüştür.

Bu câmi'ye Câmi'i Hazret ve Türkistan şehrne de bu câmi'yi hâvî bulunmasından dolayı Hazret-i Türkistan, veya sâdece Hazret de derler. 6.000 kadar nufûsu olan bu harap ve terkedilmiş şehirde bundan başka ehemmiyetli birşey yoktur (120)."

(120) H.H. Howorth, ***History of the Mongols****, London, 1880 - 88, c. II, böl. II, ks. 8, notlar.*

SONUÇ

Hoca Ahmed Yesevî, İslâmiyet'in **Türkler** arasında yayılmaya başladığı yüzyılda, güçlü şahsiyeti ile bir tarikat kurarak, **Orta Asya**'da bir tasavvuf mesleği meydana getirmiştir.

Hiç, şüphesiz ki, onun bu başarısında; halka, kolay anladığı dille, yâni temiz bir **Türkçe** ile hitap etmesinin çok büyük rolü olmuştur.

Bu başarı daha önceleri; **Hind, Çin, İran,** hatta **Hristiyan** kültürleri'nin tesirlerinde kalmamış olan **Türkler**'in, **İslâmiyet**'i **Ahmed Yesevî** gibi üstün bir şahsiyetin gösterdiği yolda sıkıca benimsemeleri ile izah edilebilir.

Işığını **Asya**'ın bozkırlarından **Anadolu**'ya uzatan ve orayı **Türkler**'e vatan yapan bu muhteşem velîyi, bütün dünyada anma yılı olarak ilân edilen tarihte bu kitapla anmanın huzuru ve mutluluğunu duyuyoruz.

KAYNAKÇA
YAZMALAR

1. Ahmed. b. Mevlâna Celeleddin el Kâşânî; **Risâle-î Babüriye**, Bağdatlı Vehbi Bey Küt, yazma

2. Ahmed Yesevi; **Dîvân-ı Ahmed Yesevî**, Blochet Kataloğu, nu 1299, TDK, yazma B/30

3. Ahmed Yesevî; **Fakr-nâme Kopyası,** Millet Küt, Şer'iyye, nu. 1017

4. Buhârî, Şeyid Hasan (Nakibü'l - Eşrâf); **Müzekkir-i Ahbâb**, Berlin Kraliyet Küt, Farsça yazma

5. Hâce Nakibü'l-eşrâf Buhârî Seyyid Hasan; **Müzekkir-i Ahbâb**, Farsça yazma, Berlin Kraliyet Küt.

6. Kemalüddin Efendi (Harîrîzâde); **Tibyân-ı vesailü'l Hakâyık fî Beyân-ı selâsili't - Tara'ik**, Arapça yazma

7. Melioransky; **Divân-ı Hikmet**, Asya Müzesi, Petersburg, 239 mükerrer nu, dört muhtelif yazma

8. Şerafü'd - din Yezdî; **Zafernâme-î Timur**, yazma

ESKİ YAZI İLE BASILAN ESERLER

9. Bahaüddin Nakşibend; **Risâle-i Bahâiyye**, İstanbul 1308

10. El - Hacc Hasan Şükrü Efendi; **Tercüme-i Dîvân-ı Ahmed Yesevî**, tarihsiz

11. Feridü'd-Dîn Attar; **Martıku't -Tayr**,

12. Gelibolu'lu Mustafa Ali; **Künhü'l - Ahbâr**, İstanbul 1277

13. Hacı Süleyman Efendi (Özbekler Dergâhı Şeyhi); **Divân-ı Belâgat ünvan-ı Sultanü'l - Arifîn Hoca Ahmed Yesevî**, İstanbul 1299

14. Lâmiî ; **Nefehatü'l - Üns tercemesi ve Zeyli**, İstanbul 1289

15. Şahabü'd-Dîn Mercânî; **Mustafadü'l-Ahbâr**

16. Salahü'ddin İbn Mübârek el Buhârî (Terc: Süleman Azmi); **Makamât-ı Muhammed Bahaü'ddin Nakşibend**, İstanbul 1328

17. Şahabüddin Suhrâverdi; **Avarifü'l-Maarif,**

18. Şeyh Süleyman Efendi; **Kitab-ı Hikmet,** İstanbul 1299

LÂTİN HARFLİ ALFABE İLE BASILMIŞ ESERLER

19. Ahmed Yesevî (Haz. Kemal Eraslan); **Divân-ı Hikmet** (Seçmeler), Ankara 1991

20. Anadol, Cemal ; **Anadolu'yu Aydınlatanlar; Peygamber Mûcizeleri, Evliyâ Menkîbeleri**, istanbul 1984

21. Anadol, Cemal; Tarihten Günümüze Kadar Dünyada ve İslâmiyet'te Halk İnanışları, İstanbul 1988

22. Anadol, Cemal ; **Türk - İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Ankara 1991

23. Banarlı, Nihat Sami ; **Resimli Türk Edebiyâtı Tarihi**, İstanbul 1971

24. Barthold, W (F. Köprülü); **İslâm Medeniyeti Tarihi,** Ankara 1984

25. Derviş Mehmed Zıllî; **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,** İstanbul 1314

26. Gökbilgin, Tayyib; **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul 1957

27. İ.O (Tertipleyen); **Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nin Vasiyetnâmesi** (Kitabü'l - Fevâid), İstanbul 1959

28. Kaşgarlı Mahmud; **Divanü Lûgati't - Türk**, Ankara 1985

29. Kâtip Çelebi; **Cihannümâ**, Ankara 1987

30. Kemalpaşa - zâde; **Mohaçnâme,**

31. Köprülü, Fuad; **Türk Edebiyâtı Tarihi,** İstanbul 19..

32. Köprülü, Fuad ; **Türk Edebiyâtında İlk Mutasavvıflar,** Ankara 1984

33. Levent, Agâh Sırrı; **Gazâvât - nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazâvâtnâmesi**, Ankara 1956

34. Orhonlu, Cengiz; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü,** istanbul 1963

35. Sümer, Faruk; **Oğuzlar** (Türkmenler), Ankara 1967

36. Şapolyo, Enver Behnan ; **Mezhepler ve Tarikatler Tarihi**, İstanbul .

37. Şeker, Mehmet; **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması**, İstanbul 1973

38. Timur; **Benim Devletim-Tüzükât-ı Timûrîn ve Cengiz Yasası**, İstanbul 1974

DIŞ ÜLKELERDE BASILAN YAYINLAR

39. Abdü'l - Hâlik Gucduvânî; **Makamât-ı Yûsuf Hemedânî**, Farsça Risale, **Tibyân-ı Vesâil,** c. III sonunda

40. Abdülkayyum Nâzırî; **Fevâkidü'l - Culesa**, Kazan 1884

41. Ahmed Yesevî; **Dîvân-ı Hikmet, Gavsü'l-Vâsılîn Sultanü'l - Ârifin Hace Ahmed-i Yesevî Hikmetleri,** Kazan 1901

42. Browne; **Devletşah Tezkiresi,** Leiden 1901

43. Cahun, Lèon; **Introduction a l'Histoire de l'Asie, Les Turcs et les Mongoles**, 1896

44. Gulam Sürûr Lâhûrî; **Hazinetü'l - Asfiyâ**, Hindistan

45. Hakim Süleyman Ata; **Bakırgan Kitabı**, Kazan 1857

46. Hakim Süleyman Ata; **Hakim Ata Kitabı**, Kazan 1901

47. Hayrü'l - Hace Molla Abdü'l - Melik Hacı b. Abdü'ny - Nebî; **Hikmet-i Hazret-i Sultanü'l ârifin Hâce Ahmed b. ibrahim b. Mahmud b. İftihar-ı Yesevi**, Taşken, 1312; Kazan 1311/1896

48. Howorth, H.H ; **Histoire of the Mongols**, London, 1880 - 88

49. Hüsâmü'd-Dîn Müslimî; **Risâle-i Tevârih-i Bulgariye**, Kazan 1902

50. Hüseyin Ve'iz Sâfî (Hüseyin b. Aliyyü'l - Vâ'izü'l - Kâşifîyyü'l - Beyhâkî); **Reşahât-ı Aynü'l - Hayât Tercümesi**, yazma; ayrıca Kazan baskısı vardır. Taşbasması;; Bulak 1256, İstanbul 1277 Tercümesi: Mâruf Efendi, Mısır 1236

51. İbn-i Battuta; **Seyahatnâme**, Paris 19..

52. İbn. Hallikân; **Vefiyyâkü'l - A'yân ve Inba-i Ebnaü'z Zaman**, Bulak 1299

53. Lavisse - Rambaud ; **Histoire Gènèrale**,

54. Mirza Muhammed Kazvînî; **Lubâbü'l - Bâb**, Leiden

55. Molla Mûsâ b. Molla Îsâ Sayrâmî ; **Tarih-i Emniye**, Kazan 1905

56. Nemeth, I ; **Turan**, Budapeşte 1918

57. Nev'i-zâde Atâî; **Kitâb-ı Nefhatü'l - Ezhar der cevâb-ı Mahzeni'l - Esrar**

58. Schuyler, Seyyid Lokman (Dr. Lagus) ; **İcmâl-i ahvâl-i Oğuznâme-i Seyyid Lokman**, Helsingfors, 1854

59. Şemseddin Muhammed b. Nûr Muhammedü't - Tâhirî; **Köylü Îmânı**, Kazan 1903

60. Tschudi; Velâyetnâme-i Hacim Sultan, Berlin

61. Wittek, Paul; **The Rise of the Ottoman Empire**, London 1958

62. Muhammed Alî b. Derviş Ali Buhârî; **Zafernâme-i Timur Tercemesi**

TEZLER

63. Köprülü, Orhan ; **Tarihî Kaynak Olarak XIV ve XV Asırlardaki Bâzı Türk Menâkibnâmeleri**, İst. Üniv. Tarih Semineri Kitp. no. sız. Basılmamış Doktora tezi.

ANSİKLOPEDİLER

65. Ansiklopedik İslâm Lûgati
66. Enclopèdie de l'Islâm
67. İslâm Ansiklopedisi

GAZETE VE DERGİLER

68. Ank. Üniv. DTCF. Der
69. Belleten
70. Erdem
71. Hergün
72. İst. Üniv. ed. Fak. Türk Dili
73. Millî Kültür
74. Millî Tetebbular Mec.
75. Şûra (Rusça)
76. Tarih-i Osmânî Encümeni
77. Türk Düşüncesi
78. Türk Kültürü
79. Türk Yurdu
80. Vakıflar